

A KILENCEDIK ÖTÉVES TERV NEGYEDIK ÉVE ÉS A STATISZTIKA FELADATAI*

L. M. VOLODARSZKIJ

A szovjet nép eredményesen teljesítette az 1973. évi állami népgazdaságfejlesztési tervét, sikerrel fejezte be a kilencedik ötéves terv döntő, harmadik évét, s hozzákezdett az 1974. évi népgazdaságfejlesztési terv megvalósításához, amelyet a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának hetedik ülészsaka fogadott el.

A Legfelsőbb Tanács ezen ülészsaka előtt összeült a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága, és megvizsgálta, megvitatta az 1974. évi állami népgazdaságfejlesztési terv és költségvetés tervezetét. A teljes ülés lényegében jóváhagyta mindkét dokumentumtervezetet, és beterjesztette a Legfelsőbb Tanács ülészsakára. A Központi Bizottság plénuma teljes egészében jóváhagyta a Politikai Bizottságnak a XXIV. pártkongresszuson elfogadott határozatoknak a bel- és külpolitika terén való megvalósítására irányuló tevékenységét, továbbá a párt főtitkára, L. I. Brezsnyev előadói beszédében kifejtett megállapításokat és javaslatokat. A Központi Bizottság teljes ülésén elhangzott beszédében L. I. Brezsnyev mélyrehatóan és minden oldalra kiterjedően elemezte a párt és a nép alkotó tevékenységének a folyó ötéves terv végrehajtása során, illetve annak harmadik évében elért eredményeit. Elvi megállapításokat tett az 1974. évi népgazdasági terv teljesítésének útjaira és módjaira, a népgazdaság további fellendítésére, a kultúrának és a dolgozók jólétének emelésére vonatkozóan.

Az 1974. évi népgazdaságfejlesztési terv valóra váltását megkezdve, a szovjet nép összegezi az eddig elért eredményeket, és büszkeség tölti el a kilencedik ötéves terv első három éve során s különösen az 1973. év folyamán a gazdasági és társadalmi élet minden területén, a bel- és külpolitikában elért eredmények láttán.

Az elmúlt év a népgazdaság minden területén jelentős munkasikerek éve volt. A Szovjetunió újabb pozíciókat foglalt el a XXIV. pártkongresszuson elfogadott kilencedik ötéves terv hatalmas feladatainak megvalósítása során. A szovjet szocialista állam gazdasága megszakítás nélkül, gyors ütemben növekszik, és mind magasabb színvonalra emelkedik.

A Központi Bizottság (1972.) decemberi teljes ülésén kidolgozott intézkedések sikeres megvalósításának, valamint az 1973. évi népgazdasági terv határidő előtti teljesítéséért kibontakozott össz-szövetségi munkaverseny eredményeként a terv fő feladatai nemcsak teljesültek, hanem túl is teljesítették azokat. Az ország

* Csetvertüj god devjatoj pjatiletki i zadaci sztatisztiki. *Vesztnik Sztatisztiki*. 1974. évi 1. sz. 3–11. old. (Rövidítve.)

jelentős sikereket ért el a szovjet szocialista gazdaság valamennyi ágának fejlesztésében és a nép jólétének emelésében. A fogyasztásra és a felhalmozásra felhasznált nemzeti jövedelem az elmúlt évben 6,3 százalékkal emelkedett az 1971–1972. évi átlagos 4,6 százalékkal szemben. Az ipari termelés az 1973. év folyamán 7,3 százalékkal nőtt a tervezett 5,8 százalékkal szemben. Több mint 7 milliárd rubel értékű terven felüli terméket állítottak elő és értékesítettek. Az öt-éves terv első három évében az ipari termelés volumenének növekedése több mint 23 százalékot tesz ki.

1973 folyamán az ipar valamennyi ága eredményesen fejlődött, különösen az egész népgazdaság technikai haladását meghatározó vezető iparágak: a villamosenergia-ipar, a gépgyártás, a vaskohászat, a vegyipar és a nehézipar egyéb ágai. Az elmúlt évben gyors ütemben növekedett a közszükségleti cikkek termelése is, ami lehetővé tette a szovjet nép növekvő szükségleteinek magasabb szintű kielégítését.

Az 1973. év kiemelkedő eredményeket hozott a mezőgazdaság fejlődésében: a gabonafélék rekordtermést, 222,5 millió tonnát, azaz 13,6 milliárd pudot adtak. Gyapotból ugyancsak rekordtermést, több mint 7,6 millió tonnát takarítottak be. Sikereket értek el a mezőgazdaság egyéb ágazatainak fejlesztésében is. Az ország kolhozainak és állami gazdaságainak többségében a nehéz átteleltetés ellenére az állat- és baromfiállomány növekedett, nőtték az állattenyésztési hozamok, és sikeresen teljesítették az állati termékek állami felvásárlási tervét.

A Szovjetunióban az ötéves terv harmadik évében hatalmas építkezési program valósult meg. A beruházások volumene megközelítette a 98 milliárd rubelt, új termelési kapacitásokat helyeztek üzembe az iparban, a közlekedésben, a mezőgazdaságban és más népgazdasági ágakban. Állami beruházásokból és vállalati eszközökből nagyszabású munkálatokat folytattak vállalatok, üzemek és műhelyek rekonstrukciója, új termékfajták meghonosítása érdekében. Ugyancsak hatalmas programot valósítottak meg a lakás- és kommunális építkezések, a kulturális és egészségügyi létesítmények építése területén.

A népgazdaság valamennyi ágazatának fejlődésében jelentős szerepe volt a tudomány és a technika legújabb vívmányai széles körű bevezetésének. Ennek eredményeként egyre nagyobb változások következnek be a munka jellegében, emelkedik a termelés műszaki színvonala, javul a termékek minősége.

Az 1973. évi eredmények összegezése során meg kell jegyezni, hogy a kibontakozott munkaverseny és az új, tökéletesebb technika és technológia elterjesztésének hatására töretlenül emelkedik a munka termelékenysége, s jelentős mértékben ez biztosítja a termelés bővülését a népgazdaság minden ágában. A munkatermelékenység további emelése a folyó ötéves terv legfőbb feladatai sikeres teljesítésének elengedhetetlen feltétele.

1971–1973 folyamán és az elmúlt 1973. évben is folytatódott a szovjet nép anyagi jólétének és kulturális színvonalának emelésére irányuló intézkedések, a kilencedik ötéves terv legfontosabb feladatainak valóra váltása. Ezen időszak folyamán életbe léptek a munkabérek és nyugdíjak emelésére vonatkozó intézkedések. Emelték az anyagi termelés különböző ágaiban dolgozók munkabérét, továbbá a pedagógusok és orvosok fizetését, a felsőfokú oktatási intézmények hallgatóinak ösztöndíját. Csupán az említett intézkedések hatására az ötéves terv elmúlt éveiben 31 millió főt, azaz minden harmadik munkást és alkalmazottat érintett a béremelés, továbbá 23 millió fő jövedelme emelkedett a nyugdíjak, ösztöndíjak és juttatások növelése révén. A népjólét színvonalának emelése érdekében egyéb intézkedéseket is tettek.

Mindez azt bizonyítja, hogy a Szovjetunió dolgozói a Kommunista Párt vezetésével sikeresen valósítják meg a népgazdaságfejlesztési terveket, a gazdaság újabb fellendítését, aminek alapján folyamatosan emelkedik a szovjet nép anyagi jóléte és kulturális színvonala.

Az 1973. évi népgazdasági eredményeket összegezve minden szovjet ember büszke arra, hogy munkájával kivette részét az általános eredmények elérésében.

Az ötéves terv idei, negyedik évében az elmúlt év eredményeit kell megszilárdítani és továbbfejleszteni. Az 1974. évi terv magasabb követelményeket támaszt. Ez az a feladat, amit a párt kitűzött, és aminek megoldására az ország valamennyi dolgozója törekszik, megtéve minden lehetőt annak érdekében, hogy a tervet túlteljesítsék, és ezzel megkönnyítsék az ötéves terv befejező évének, az 1975. évi feladatoknak teljesítését.

Az 1974. évi népgazdasági terv a társadalmi termelés további gyors ütemű fejlesztését, a technikai haladás fejlődését, az ország lakossága életszínvonalának emelését irányozza elő. Amint a Központi Bizottság határozata is rámutatott, az ötéves terv negyedik évi tervének teljesítése, túlteljesítése döntő jelentőségű az egész ötéves terv sikeres valóra váltása szempontjából, megteremti a gazdasági potenciál továbbfejlesztésének, a szovjet nép anyagi jóléte és kulturális színvonala emelésének feltételeit. 1974-ben a fogyasztásra és felhalmozásra fordított nemzeti jövedelemnek 6,5 százalékkal kell emelkednie az 1971–1973. évi átlagos 5,2 százalékkal szemben. A nemzeti jövedelem 1974. évi abszolút növekménye több mint 20 milliárd rubel lesz, a kilencedik ötéves terv első három évében átlagosan elért 14,6 milliárd rubellel szemben.

A szovjet ipar új sikereket fog elérni. Az ipari termelés az 1973. évi színvonalat 6,8 százalékkal fogja meghaladni. Ezen belül a közfogyasztási cikkek termelése gyorsabb ütemben emelkedik, azaz a B csoport termelése 7,5 százalékkal, míg az A csoporté 6,6 százalékkal fog növekedni. 1974-ben tovább javul az ipari termelés struktúrája, amit a gépgyártás, a vegyipar, a petrokémia és a gázipar kiemelt fejlődése, az egész iparban a leghaladóbb termékfajták átlagosnál gyorsabb ütemű termelése biztosít.

1974-ben a közfogyasztási cikkek termelése nemcsak az e cikket közvetlenül előállító ágakban fog gyors ütemben emelkedni, hanem a nehézipari vállalatoknál is, amelyek jelentősen növelik a legkülönbözőbb fogyasztási cikkek termelését. Az 1974. évben a kulturális és háztartási rendeltetésű termékek gyártása az előző évi termelést 10 százalékkal fogja túlszárnyalni.

1974-ben a mezőgazdaságban is új eredmények várhatók. A terv a gabonafélék, a gyapot, a cukorrépa, a napraforgó, az állattenyésztési termékek termelésének és felvásárlásának növekedésével, a mezőgazdaság anyagi-műszaki bázisának további szilárdulásával számol. Ez lehetővé teszi a lakosság élelmiszerekkel, valamint az ipar különböző mezőgazdasági eredetű nyersanyagokkal való jobb ellátását.

A folyó évben tovább fejlődik a közlekedés és a hírközlés, új beruházások valósulnak meg, újabb eredményeket érnek el a termelőerők telepítésében és a soknemzetiségű szocialista szovjet állam szövetséges köztársaságai gazdaságának fejlesztésében.

Az irányítás tökéletesítése, a gyors technikai haladás biztosítja a társadalmi termelés valamennyi ágazatában a minőségi mutatók javulását. Ez abban jut konkrét kifejezésre, hogy a Szovjetunió 1974. évi népgazdaságfejlesztési terve a

társadalmi termelés hatékonysági mutatóinak jelentős javítását, elsősorban a termelékenység emelését írja elő. 1974-ben a munka társadalmi termelékenységének gyorsabb ütemű emelkedésével, a termelés anyagigényességének csökkenésével, a népgazdasági és ipari kapacitások teljesebb kihasználásával számol a terv. Így az iparban a munka termelékenységét 6, az építőiparban 6,6 százalékkal kívánja a terv emelni. A termelékenység emelkedése hivatott biztosítani a nemzeti jövedelem növekményének 87 százalékát, az egész ipari termelés növekedésének kilenctizedét, az építési–szerelési munkák, a mezőgazdasági termelés és a vasúti szállítás terén pedig a teljes növekedést.

Az ország gazdaságának tervezett fejlődése, a nemzeti jövedelem és a fogyasztási cikkek termelésének növekedése lehetővé teszi, hogy az 1974. évi terv a szovjet nép anyagi jólétének és kulturális színvonalának újabb emelését írja elő. A munkások és alkalmazottak havi átlagbére 3,6 százalékkal, a kolhozparaszatok keresete 6,1 százalékkal nő. A társadalmi fogyasztási alapok 6,5 százalékkal emelkednek, és 1974-ben elérik a 82,5 milliárd rubelt. Összességében a lakosság egy főre számított reáljövedelme 1973-hoz viszonyítva 5 százalékkal emelkedik.

Tovább fejlődik a kereskedelem és a közétkeztetés, a szolgáltatások területe, a népművelés, oktatás és egészségvédelem, növekszik a lakosság kulturális ellátottsága.

A Legfelsőbb Tanács hetedik ülészakán elfogadott 1974. évi népgazdasági terv és állami költségvetés megvalósítása nagyszabású állami intézkedéseket tesz szükségessé, a gazdaságirányítás színvonalának emelését igényli. Ezt az a körülmény indokolja, hogy a szovjet gazdaság fejlődésének azon szakaszába lépett, amikor a minőségi tényezők, a népgazdasági hatékonyság emelése, a tudományos–technikai haladás gyorsítása stb. kerültek előtérbe. Mintegy válaszul az elfogadott tervre országszerte, a gazdaság minden ágában munkaverseny van kibontakozóban, a dolgozók ellentervekre tesznek javaslatokat. A Szovjetunió dolgozói már az év első napjaitól kezdve minden szükséges intézkedést megtesznek, hogy az éves tervet teljesítsék és túlteljesítsék. A párt Központi Bizottságának határozatára reagálva a szocialista szovjet állam dolgozói nem kímélik erőiket az állami terv teljesítésében, hogy ennek alapján további eredmények születhessenek a kommunizmus anyagi–műszaki bázisának megteremtése terén.

•

A végzett munka eredményei feletti jogos büszkeség, a szovjet nép tetteinek és alkotásainak kijáró tisztelet kifejezése mellett L. I. Brezsnyev utalt a gazdaságirányítás színvonala emelésének szükségességére. A Szovjetunió gazdaságában vannak problémák, a növekedés problémái, de vannak hiányosságok is. Ezeket világosan kell látni, hogy kidolgozhassuk a kellő intézkedéseket, amelyek lehetővé teszik a még sikeresebb előrehaladást. A társadalmi termelés fejlődése, az ágazati és regionális kapcsolatok fokozódása, a szovjet népgazdaság valamennyi ágának gyors fejlődése szükségessé teszi a tervezés továbbfejlesztését, a társadalmi termelés irányításának tökéletesítését, a korszerű technika bevezetését és a terv sikeres teljesítését biztosító egyéb intézkedések komplexumának megvalósítását.

Jelentős és felelősségteljes feladatok várnak az ötéves terv negyedik esztendejében az állami statisztikai szervekre is. Feladatuk, hogy biztosítsák az egész statisztikai, közgazdasági és módszertani munka továbbfejlesztését. Ez általános kötelezettség, mely vonatkozik minden szervre, kezdve a körzeti felügyelőségtől és körzeti számítóközponttól egészen a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivataláig,

és vonatkozik a statisztika minden egyes ágazatára. A statisztikai, közgazdasági és módszertani munka továbbfejlesztésének konkrétan kifejezésre kell jutnia a népgazdasági terv teljesítésének számbavételét biztosító mutatószám-rendszer fejlesztésében, továbbá mindazon intézkedések megvalósításában, amelyeket a statisztikai szervek a XXIV. pártkongresszus és az azt követő központi bizottsági teljesülések határozatainak tükrében kidolgoztak.

A párt és a kormány értékes segítségének köszönhetően a közgazdasági munka rendszeresen javul. Fejlődik az állami statisztika is. Az állami statisztikai szerveket munkájukban azok a szervezési és módszertani elvek vezetik, amelyeket *Lenin* dolgozott ki a szovjet köztársaság létrejöttének első éveiben a statisztikai információk gyűjtésére, feldolgozására és elemzésére vonatkozólag. Az azóta eltelt időben a szovjet statisztika nagy munkát végzett, melynek eredményei a statisztika szervezésére vonatkozó lenini elvek sikeres gyakorlati megvalósítását bizonyítják.

Az 1974. évben a statisztikai szerveknek tovább kell folytatniuk munkájuk javítását a népgazdasági terv és a szocialista kötelezettségvállalások, a mennyiségi és minőségi mutatók teljesítésének megfigyelése és alakulásuk ellenőrzése terén. Javítani kell mind az egyes vállalatok, egyesülések, iparágak, mind a népgazdasági ágak tevékenységének statisztikai vizsgálati módszereit. Rendkívüli jelentősége van a terv teljesítését bemutató pontos statisztikai adatok időben történő szolgáltatásának. Ennek alapján dolgozzák ki és valósítják meg a párt-, a szak szervezeti és a gazdasági szervek a vállalatok, népgazdasági ágak munkájának javítására, a gyakorlati végrehajtás során keletkező hiányosságok felszámolására irányuló intézkedéseiket.

Az egyes népgazdasági ágak és iparágak területén már 1973 végén kibontakozott az a munka, amelynek célja az ún. ellentervek kidolgozása és elfogadása, vagyis a tartalékok, a pótlólagos lehetőségek feltárása. A statisztikai vizsgálat, azaz azoknak az adatoknak gyűjtése, feldolgozása és elemzése, amelyek jelzik, hogy miként teljesítik ezeket az ellenterveket és szocialista kötelezettségvállalásokat, elengedhetetlen feltétele az 1974. évi terv sikeres teljesítése és túlteljesítése biztosításának.

A népgazdasági tervben előírt feladatok teljesítésének megfigyelése azonban korántsem korlátozódik az adatgyűjtésre, feldolgozásra és a különböző statisztikai beszámolók szolgáltatására. Ez rendkívül fontos, de nem az egyedüli munka, amelyet a statisztikai szervek el kell végezniük és tovább kell fejleszteniük. Fontos feladatuk, a társadalmi és gazdasági életben lezajló folyamatok és jelenségek közgazdasági elemzése területén a munka színvonalának további emelése. A társadalmi termelés, a népgazdaság különböző ágaiban kialakult arányok, a termelőerők elhelyezkedésének mélyreható és komplex elemzése rendkívül nagy jelentőségű a pótlólagos lehetőségek, valamint a tartalékok feltárása és kiakná-zása terén mind az egyes vállalatok, mind pedig a különböző népgazdasági ágak szintjén.

A komplex és mélyreható közgazdasági elemzés nem elégedhet meg az egyes tényezők létének megállapításával, hanem fel kell tárnia azokat az okokat, amelyek az ország társadalmi életében ezeket a jelenségeket kiváltották, mélyrehatóan vizsgálni kell azokat a tényezőket, amelyek az egyes vállalatoknál vagy egész népgazdasági ágakban az adott eredményekre vezettek. E vonatkozásban az állami statisztikai szerveknek fokozniuk kell a tartalékok feltárására irányuló munkájukat vállalati és ágazati szinten egyaránt. Az állami statisztikai szervek jelentős tényanyaggal rendelkeznek, melynek közgazdasági elemzése lehetőséget nyújt

olyan további tartalékok feltárására, amelyek elősegítik a társadalmi termelés növelését és hatékonyságának emelését.

Az állami statisztikai szerveknek feladataik vannak a társadalmi jelenségek sokoldalúságát és a bővített szocialista újratermelést átfogóan jellemző mutatók terén végzendő munka színvonalának emelése terén is. A Szovjetunió Kommunista Pártja XXIV. kongresszusán elmondott előadói beszédében L. I. Brezsnyev arról szólt: „A termelés hatékonyságának növelését szolgáló irányvonal sok fontos és bonyolult feladatot állít elénk a népgazdasági ágazatok legcélszerűbb arányainak biztosítása tekintetében. A szerkezeti problémák helyes megoldásától nagymértékben függ a gazdasági növekedés üteme, a gazdaság fejlesztéséhez és a népjólét emeléséhez elengedhetetlenül szükséges felhalmozás lehetősége.”¹ E kérdések megoldásához jelentős segítséget nyújthat a népgazdasági mérleg kidolgozása, amely széles körű információt tartalmaz a fő népgazdasági arányok, a szovjet gazdaság fejlődési tendenciáinak és törvényszerűségeinek elemzése számára.

Ezzel kapcsolatban, az állami statisztikai szervek előtt nagy és felelősségteljes feladatok állnak a mérlegmunkák továbbfejlesztése, elsősorban a népgazdasági ténymérleg összeállítása, az annak alapján nyert adatok elemzésének elmélyítése terén. Különös figyelmet kell fordítani annak tanulmányozására, mennyire racionálisan alakulnak a kilencedik ötéves terv éveiben az alapvető népgazdasági arányok a termelés és a fogyasztás, a fogyasztás és a felhalmozás, a termelési eszközök és a fogyasztási cikkek termelése, a fő népgazdasági ágak, elsősorban az ipar és a mezőgazdaság között. Ugyancsak nagy figyelmet kell fordítani az ágazati kapcsolatok elemzésére és a népgazdaság ágazati struktúrájának tökéletesítésére. Itt nagy szerep vár az 1972. évi ágazati kapcsolati ténymérlegre, melynek kidolgozása 1974-ben fejeződik be.

A népgazdasági mérleg elemzésének fontos iránya a nemzeti jövedelem elosztási és újraelosztási folyamatainak vizsgálata. El kell mélyíteni többek között a többletermék és a munkabérialap arányára, valamint a felhalmozás és a beruházás normájára, a nemzeti jövedelem újrafelosztására és a lakossági, vállalati és intézményi végső jövedelmek képződésére vonatkozó kérdések vizsgálatát.

A népgazdasági mérleg egyik legfontosabb feladata változatlanul a szovjet nép életszínvonalának növekedését jellemző mutatók – a reáljövedelem, az anyagi javak és szolgáltatások fogyasztása, a pénzbevételi és -kiadási mérleg mutatói stb. – számítási módszereinek továbbfejlesztése és elemzésének javítása.

Az 1974. évi népgazdasági terv feladatai meghatározzák a pénzügyi statisztika terén folytatandó munka fő irányait is. Ezek között a legfontosabb a népgazdasági hatékonyság alakulását befolyásoló pénzügyi mutatók elemzésének elmélyítése és bővítése, ezen belül a pénzfelhalmozás, a nyereség és a jövedelmesség, valamint növekedésük tényezői, a felhalmozási terv teljesítése, a forgóeszközök kihasználása, megtérülésük sebessége, a normatívákon felüli anyag- és árukészletek képződésének, valamint a beruházási építkezéseken elfekvő berendezések keletkezésének okai, a vállalati szervezeti (közgazdasági) ösztönzési alapok képzésének és kihasználásának kérdései.

Változatlanul fontos kérdés a gazdasági reform hatásának vizsgálata a vállalati tevékenység eredményeire. Bővíteni kell a pénzforrások és -felhasználások mérlegének összeállítására és elemzésére irányuló munkát, tovább kell fejleszteni a mérleg kidolgozásának módszertanát.

¹ Az SZKP XXIV. kongresszusa. 1971. március 30. – április 9. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1971. 71. old.

Az árstatiztika területén tovább kell javítani az árváltozások és az árszínvonal statisztikai megfigyelését, az árindexek képzésének metodikáját, a termékösszetétel változásának az átlagár-színvonalra gyakorolt hatása vizsgálatát, bővíteni kell azon áruk körét, amelyek alapján a nagy- és a kiskereskedelmi árak struktúráját meghatározzák, javítani kell egyes termékfajták alapvető műszaki-gazdasági paraméterei változásának az árszínvonalra gyakorolt hatása vizsgálatát.

Az 1974. évi népgazdasági terv teljesítése jelentős mértékben összefügg az-
zal, hogy milyen mértékben használják ki az iparvállalatok a működő termelési kapacitásokat. Az állami statisztikai szervek feladata, hogy javítsák a kapacitás-mérlegek összeállításának módszertanát, bővítsék a tervezett kapacitásnövekedés elérése szempontjából megfigyelendő objektumok körét, mélyítsék a szóban forgó problémák elemzését.

A mezőgazdaságban a belterjesítés kérdései kerülnek előtérbe, melynek fő útja a termelés szakosítása és koncentrációja. E téren még hatalmas lehetőségek vannak, tapasztalat is rendelkezésre áll, amit tanulmányozni kell.

A XXIV. kongresszuson felvetett munkaügyi problémák meghatározzák a munkaügyi statisztika feladatait az egész öt éves terv időszakára s ezen belül az előtűnk álló két évre vonatkozóan is. Elsősorban a kongresszuson elfogadott szociális program megvalósulásával kapcsolatos kérdésekre kell választ adni, nevezetesen számba kell venni a munkások és alkalmazottak bérének emelése terén elért eredményeket ott, ahol ez 1973-ban megtörtént, illetve 1974-ben befejeződik. Jelentős helyet foglalnak el 1974-ben a munkaerő létszámával, mozgásával, a munkaerőforrások felhasználásával, továbbá a szakemberek képzésével és továbbképzésével kapcsolatos kérdések.

A munkatermelékenység emelésével kapcsolatban a XXIV. kongresszuson ki-tűzött feladatok megoldása jelentős mértékben függ a munka helyes szervezésétől, a munkaidő hatékony kihasználásától, a munkafegyelem további erősítésétől. E kérdésekre a munkaügyi statisztikának nagy figyelmet kell fordítania, különösen területi aspektusban. E téren nagy jelentősége lesz az 1974 folyamán elvégzendő reprezentatív felvételeknek. Ezek közé tartozik a munkatermelékenység emelése, tényezőinek vizsgálata az iparvállalatoknál, a scsekinszki és számos más vállalat tapasztalatainak tanulmányozása, ahol a munkaerő-létszám csökkentésével egyidőben a termelés növekedését érték el stb. 1974 folyamán a munkaügyi statisztika keretében folytatni kell bizonyos mutatószámok számítási metodikájának javítását, és végre kell hajtani többek között a munkások szakmai összetételének összeírását, fel kell mérni a munkások megoszlását a munka gépesítési foka, a munkabér nagysága stb. szerint.

Nagy feladatok állanak az állami statisztikai szervek előtt a demográfiai prognózisok (előrejelzések) továbbfejlesztése terén. Javítani kell a számítás előfeltételeinek meghatározására szolgáló módszereket a különböző társadalmi-gazdasági tényezők demográfiai folyamatokra gyakorolt hatásának vizsgálata alapján. A népgazdaság sürgető igénye az előrejelzések kiterjesztése, az ország mind több körzetének bevonása ebbe a munkába.

A XXIV. kongresszus irányelveinek megfelelően tovább javítják a nyugdíjel-látást. Az állami statisztikai szervekre hárul az a feladat, hogy speciális felvétel megszervezésével megállapítsák egyrészt azoknak a számát, akiknek nyugdíja 1974-ben emelkedik, másrészt az e célra fordított összegek nagyságát.

Az állami statisztika szervei 1974-ben egy sor egy időpontra vonatkoztatott fel-vételt, reprezentatív statisztikai vizsgálatot hajtanak végre, amelyek a szovjet gaz-

daság különböző ágait és a társadalmi élet különböző területeit érintik. Ez az adatfelvételek alapos előkészítését, adataiknak időben történő feldolgozását és az eredmények gondos elemzését teszi szükségessé. Az állami statisztikai szervek munkájának sikere függ attól, hogy a statisztikai munkák tervének teljesítése, nevezetesen az egy időpontra vonatkoztatott felvételek és reprezentatív statisztikai vizsgálatok lebonyolítása mennyire szervezett.

A szovjet állami statisztika fejlődése közvetlenül összefügg a számvitel és a statisztika népgazdasági méretű további gépesítésének megoldásával, valamint a statisztikai szervek munkájának gépesítésével. Folyamatban van az állami statisztika automatizált rendszerének (ASZGSZ) kiépítése, ami hozzá fog járulni az egész statisztikai, közgazdasági, elemző és módszertani munka továbbfejlesztéséhez és fellendítéséhez, lehetővé fogja tenni a statisztikai adatok feldolgozási idejének csökkentését, a feldolgozások tematikájának bővítését, a legkülönbözőbb csoportosítások kialakítását az egyes népgazdasági ágakban. Mindez arra vezet, hogy az állami statisztika szerepe és jelentősége a népgazdaság irányítási és tervezési rendszerében tovább emelkedik.

A társadalmi termelés fejlesztése mind bonyolultabbá, sokrétűbbé válik. A társadalmi jelenségek sokrétűsége, az ágazatokon belüli és az ágazatok közötti, valamint a regionális kapcsolatok elmélyülése új mutatószámok kialakítását igényli, amelyek a bonyolult népgazdasági kapcsolatokat és arányokat jellemzik. Az állami statisztikai szerveknek a tervező és gazdálkodó szervekkel együtt folyamatosan törődniük kell a mutatószám-rendszer tökéletesítésével, hogy az a lehető legjobban tükrözze vissza a társadalmi és gazdasági élet folyamatait és jelenségeit, és egyidejűleg lehetővé tegye az új és haladó feltárását a gazdaságban.

A szovjet statisztikusok, kiknek munkája egybeolvad a nép szolgálatában végzett általános munkával, mindent elkövetnek azért, hogy 1974-ben tovább emeljék munkájuk színvonalát, igazolják a párt és az állam bizalmát, és ezzel is hozzájáruljanak az 1974. évi terv és a kilencedik ötéves terv sikeres teljesítéséhez.

РЕЗЮМЕ

Статья представляет собой сокращенный перевод на венгерский язык очерка, опубликованного в номере 1 журнала „Вестник статистики” за 1974 г. (стр. 3—11).

SUMMARY

The article is an abridged version in Hungarian of the study published in *Vestnik Statistiki* 1974 No. 1 (pp. 3—11).

The author sums up the tasks of the state statistical organs following from the decisions accepted on the 24th Party Congress by the Central Committee of Communist Party of the Soviet Union. He discusses and evaluates the results achieved in the first three years of the ninth Five-Year Plan and he deals in detail with the requirements emerged in the present fourth year of the plan as well as with the targets.

AZ 1972. ÉVI ÁLTALÁNOS MEZŐGAZDASÁGI ÖSSZEÍRÁS ELŐZETES EREDMÉNYEI (II.)

OROS IVÁN

Az 1972-ben végrehajtott általános mezőgazdasági összeírás módszertani kérdései mellett tanulmányunk első részében (lásd: *Statistikai Szemle*. 1974. évi 5. sz. 379–402. old.) az 1972. évi termelésre és a mezőgazdaságban az utóbbi években bekövetkezett fejlődésre vonatkozó fontosabb megállapításokat foglaltuk össze, elemeztük továbbá a felvétel adatai alapján a mezőgazdaság főbb ágazatainak termelését és a termelés körülményeit. Ennek során különösen a termelést túlnyomó részben meghatározó mezőgazdasági nagyüzemek tevékenységével és eredményeivel foglalkoztunk részletesebben.

SZOCIÁLIS, KULTURÁLIS LÉTESÍTMÉNYEK A NAGYÜZEMEKBEN

Közismert, hogy a társadalmi juttatások tekintetében az ipari és mezőgazdasági keresők között – még ha a nyugdíjasokat figyelmen kívül is hagyjuk – számottevő különbség van. Hasonló a helyzet az infrastruktúra tekintetében is. Ez részben a történelmileg kialakult szokásokkal, igényekkel magyarázható, de hozzájárul ehhez a munka jellege is, ami az iparban általában koncentrált, a mezőgazdaságban többnyire szétszórta. A városi és falusi életforma közti különbség az üzemek különféle jóléti létesítményekkel való ellátásában is megmutatkozik. A termelőszövetkezetekben ez különösen alacsony fokú, még az állami gazdaságok nem túlságosan magas szintjétől is elmarad.

Az állami gazdaságok egyharmadának volt üzemi orvosa, a termelőszövetkezetek közül csak minden huszadiknak. Saját gyermekgondozó létesítménye csupán 7 termelőszövetkezetnek volt.

24. tábla

Az üzemi orvossal és egyes jóléti intézményekkel rendelkező gazdaságok száma

Gazdaság	Üzemi orvossal	Bölcső-dével, óvodával	Kultúrteremmel	Állandó üzemi konyhával
Állami gazdaságok	55	22	98	168
Mezőgazdasági termelőszövetkezetek	116	7	327	141

Megfigyeltük az adatfelvételek során az üzemi lakásokat és a munkáshelyezés kérdéseit is.

Az állami és a szövetkezeti gazdaságokban a lakóépületek létesítésénél eltérő szempontok érvényesülnek. Az állami gazdaságok, mivel nagyobb arányban alkalmaznak a gazdaságtól távol lakókat, a munkavállalók letelepítéséhez több lakást és az időszaki munkások számára több munkásszállást építettek. A termelőszövetkezetekben dolgozók többsége viszont a helyben lakó tagságból adódik, így bérlakásokat csak a más lakóhelyről szerződtetett szakemberek elhelyezésére létesítettek.

A gazdasági bérlakások száma az állami gazdaságokban 31 575, a termelőszövetkezetekben 18 833. Ez az 1000 hektár összes földterületre számítva az állami gazdaságokban 32, a termelőszövetkezetekben 4 lakást, 1000 foglalkoztatottra pedig 207, illetve 28 lakást jelent. A lakások korszerűbbek az állami gazdaságokban. Itt a vízvezetékekkel ellátott lakások aránya 33, a villannyal ellátott lakásoké 87 százalék, míg a termelőszövetkezetekben ez az arány 18, illetve 75 százalék.

Munkásszállással az állami gazdaságok kivétel nélkül rendelkeznek az időszakosan foglalkoztatott fizikai munkások elhelyezésére. A termelőszövetkezetek közül csak kevésnek van hasonló létesítménye. A munkásszállások többsége villannyal, vízvezetékekkel, fürdővel felszerelt. A férőhely-kapacitás az állami gazdaságokban 30 000-nél több és ennek egytizede a szövetkezetekben. 1972-ben a nyári munkacsúcs idején az állami üzemek férőhelyei 43 százalékban, a szövetkezetiek 63 százalékban voltak elfoglalva.

A HÁZTÁJI ÉS KISEGÍTŐ GAZDASÁGOK JELLEGE

A föld művelésének tradíciója Magyarországon mint volt agrárországban természetesen mondható. Ez nemcsak az idősebb generáció sajátja, még a fiatalabb falusi lakosság is számos szállal kötődik a hagyományos kisparaszti életformához, a földműveléshez. Napjainkban ez a tevékenység új értelmet kapott, már nem egyedül a birtokolt föld hozamának kell biztosítania a családok megélhetését. A keresetek fő forrását szocialista társadalmunkban – még a falusi lakosság körében is – az ipari vagy mezőgazdasági nagyüzemekben végzett, egyre több szakértelmet kívánó munka jelenti. A ház körüli kisebb gazdaság elsősorban a háztartás élelmiszer-szükségletének egy részét hivatott biztosítani. Elegendő munkaerő, termelőeszköz és szakértelem birtokában a kisgazdaságok egy része ennél többre is vállalkozik, speciális ágazatokban árutermelést folytat, és ezzel egészíti ki a családtagok főfoglalkozásból eredő jövedelmeit. Változott a gazdaság termelőmunkájának technikai színvonala is. A mezőgazdasági nagyüzemek mindjobban iparosodó termelése és anyagi segítsége átalakítóan hat a kisüzemek többségének termelésére. Részben a szubjektív tapasztalatok meggyőző ereje, részben a konkrét ráutaltság jelenti a korszerű gazdálkodás főbb alakító tényezőit.

A földművelés a falusi életformának ma még szoros tartozéka, ami az elmúlt évtizedben bekövetkezett társadalmi átrétegződés ellenére is előreláthatólag még tartósan fennmarad. A kisgazdaságból származó termékekre, kiegészítő jövedelemre a nagyüzemi mezőgazdaságban és az iparban dolgozók egyaránt szert tesznek, ha körülményeik ezt megengedik. Az inkább tradicionális alapokon nyugvó falusi gazdálkodás mellett azonban nem elhanyagolható volument képvisel a városiak mezőgazdasági termelése. Különösen az utóbbi időben gomba módra szaporodó családi házak és nyaralók körül létesített kiskertekben, inkább kedvtelésből, mint jövedelemszerzés céljából több-kevesebb szőlőt, gyümölcsöt, zöldséget stb. termel-

nek, baromfit, nyulat tartanak. A kis területeken folytatott munkát sokszor igen korszerű módszerekkel és jó hatékonysággal végzik.

Az 1972. április első felében végrehajtott teljes körű kisüzemi összeírás során a háztartások mintegy 60 százalékát – a falusi lakosság 100 százalékát – keresték fel a számlálóbiztosok. Az összeírást összesen több mint 20 000 fő hajtotta végre.

Az adatfelvétel során 1,681 millió gazdaság került összeírásra (ezenkívül mintegy 160 000 volt a gazdaság kritériumát ki nem merítő, baromfit vagy egyéb kisállatot tartó adatszolgáltatók száma). A gazdaságokhoz 5,174 millió személy, az ország lakosságának fele tartozott. Az összeírt kisgazdaságok fele mezőgazdasági termelőszövetkezetek (termelő- és szakszövetkezetek) tagjainak gazdasága volt.⁷

25. tábla

A kisgazdaságok és a hozzájuk tartozó személyek számának megoszlása

Megnevezés	Gazdaságok		A gazdaságokhoz tartozó személyek	
	száma (ezer gazdaság)	megoszlása (százalék)	száma (ezer fő)	megoszlása (százalék)
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti családok háztáji gazdaságai	782,0	46	2 302	44
Ebből:				
0,5 hektár és kisebb területtel	184,9	11	427	8
0,5 hektárnál nagyobb területtel	597,1	35	1 875	36
Mezőgazdasági szakszövetkezeti tagok gazdaságai	65,6	4	181	4
Lakosság kisegítő gazdaságai	833,5	50	2 691	52
Ebből:				
0,5 hektár és kisebb területtel	619,2	37	2 010	39
0,6–3,0 hektár területtel	201,7	12	645	12
3,0 hektárnál nagyobb területtel	12,6	1	36	1
Összesen	1 681,1	100	5 174	100

Az adatokban nincsenek figyelembe véve azok az említett határnál kisebb földdel rendelkezők, akik telkükön inkább csak alkalmilag kertészkednek, és azok a városok belterületén lakó gazdálkodók, akiket a számlálóbiztosok nem kerestek fel. Ezek összeírása a felvételi költségeket rendkívül megnövelte volna, ugyanakkor hiányuk miatt az összeírt adatok teljessége alig szenvedett csorbát. (Az ország földnyilvántartási adataihoz képest a kimaradások és az ilyen méretű felvételeknél elkerülhetetlen letagadások miatt a szántó mintegy 1,5 százalékát nem tartalmazták az összeírt adatok.) Viszonylag nagyobb mértékben maradtak ki szőlő- és kerttulajdonosok, akik közül sok él a városokban.

Az adatfelvétel során összeírt közel 5,2 millió személyből – leszámítva a 2,2 millió segítő családtagot és eltartottat – a legnagyobb csoportot, több mint 1 millió főt, azok a fizikai munkavállalók alkották, akik nem a mezőgazdaságban dolgoznak. Az iparban, építőiparban, közlekedésben stb. alkalmazott fizikai munkásoknak tehát majdnem a fele valamiképpen kapcsolódik a mezőgazdasághoz. Többségük a mezőgazdasági munkában is részt vesz, illetve részesül mezőgazdasági

⁷ A feldolgozások során a gazdaságok besorolását a kereső családtagok foglalkozása alapján végeztük. Például mezőgazdasági termelőszövetkezeti családnak kellett minősíteni azokat a családokat, amelyekhez legalább egy mezőgazdasági termelőszövetkezeti tag tartozott, tekintet nélkül arra, hogy a föld vagy az állatállomány teljes egészében az ő vagy más családtag tulajdonában volt-e. Az egy háztartáshoz tartozók földjét, állatállományát stb. egy gazdasághoz kellett sorolni.

termelésből származó jövedelemből. Ezért a munkásságnak ezt a részét kisebb-nagyobb mértékben érintik az olyan gazdaságpolitikai intézkedések, amelyek a kisgazdaságok termelését, jövedelmét stb. befolyásolják. Lényegesen kevesebb enél – 740 000 – a mezőgazdasági fizikai dolgozó (567 000 termelőszövetkezeti tag, 57 000 termelőszövetkezeti alkalmazott és 116 000 állami gazdasági és erdőgazdasági munkás).

A gazdasággal rendelkező családok nagysága a gazdaság méreteitől függően mutat jellegzetességeket.

26. tábla

Az összeírt kisüzemi gazdaságokhoz tartozó személyek átlagos száma és a nemek aránya gazdaságkategóriák szerint

Megnevezés	A gazdaságokhoz tartozó személyek átlagos száma	Ezer férfira jutó nők száma
	fő	
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti családok háztáji gazdaságai	2,9	1078
Ebből:		
0,5 hektár és kisebb területtel	2,3	1370
0,5 hektárnál nagyobb területtel	3,1	1022
Mezőgazdasági szakszövetkezeti tagok gazdaságai	2,8	1056
Lakosság kisegítő gazdaságai	3,2	1029
Ebből:		
0,5 hektár és kisebb területtel	3,2	1029
0,6–3,0 hektár területtel	3,2	1023
3,0 hektárnál nagyobb területtel	2,9	1003
Összesen	3,1	1051

27. tábla

A kisüzemi gazdaságokhoz tartozó személyek megoszlása gazdaságkategóriák és korcsoportok szerint*

Megnevezés	60 éves és idősebb	15–59 éves	15 évesnél fiatalabb	Összesen
	százalék			
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti családok háztáji gazdaságai	28	56	16	100
Ebből:				
0,5 hektár és kisebb területtel	39	47	14	100
0,5 hektárnál nagyobb területtel	25	58	17	100
Mezőgazdasági szakszövetkezeti tagok gazdaságai	25	59	16	100
Lakosság kisegítő gazdaságai	15	63	22	100
Ebből:				
0,5 hektár és kisebb területtel	14	64	22	100
0,6–3,0 hektár területtel	17	63	20	100
3,0 hektárnál nagyobb területtel	28	58	14	100
Gazdasággal rendelkezők összesen	21	60	19	100
Az ország népessége 1972. január 1-én	18	62	20	100

* Az összeírás időpontjában, 1972. március 31-én.

A termelőszövetkezeti családok kisebb létszámúak, mint a kisegítő gazdasággal rendelkező, jórészt iparimunkás-családok. Szerepet játszik ebben, hogy a mezőgazdaságban megmaradt családok közt sok az egyedülálló, idős nő és a részcsalád. Kifejezésre jut ez a nemek arányában is. A gazdasággal rendelkező családokban 1000 férfira 1051 nő jut, kevesebb, mint az országos átlag (1064), kivételt a kisebb területű háztáji gazdaságok képeznek – az előbb elmondottak miatt – ami a szövetkezeti családok átlagát is lerontja.

A termelőszövetkezeti mozgalom egyik ismert problémája az idős parasztemberek foglalkoztatása, jövedelmük biztosítása. Az összeírt adatokból kitűnik, hogy a gazdasággal rendelkező családok tagjai általában idősebb korúak az országos átlagnál. Szembetűnően sok az öreg a szövetkezeti tagok és a nagyobb földterülettel rendelkező gazdaságok családjában, tehát azokban a rétegekben, amelyek a mezőgazdasági keresők többségét adják. (Lásd a 27. táblát.)

A KISGAZDASÁGOK TERMELÉSÉNEK NÉHÁNY VONÁSA

A kisüzemekben folyó termelés nagyjából a család tagjainak munkájára alapozott, viszonylag kicsi az eszköz- és anyagráforgás. Kivétel ez alól a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdasága, amelyeknél a gépi munka nagy részét a közös gazdaság a nagyüzemi táblák műveléséhez hasonlóan elvégzi.

A legfontosabb termelőeszköz, a föld igen kis mennyiségben áll a kisgazdaságok rendelkezésére. Átlagos területük 0,7 hektár, de a gazdaságok csaknem felének fél hektárnál is kevesebb a földje.

A középparaszti szintet közelítő méretű, 3 hektárnál nagyobb gazdaság mindössze 12 600 volt. E gazdaságok átlagterülete 4,7 hektár (valamivel több, mint 8 kat. hold). Soknak közülük rossz minőségű a földje, és rendszerint olyan vidékeken található közülük több, ahol termelőszövetkezetek nem alakultak. (Feltehetően a rossz talajminőség miatt a szántó 7 százaléka vetetlen volt ezekben a gazdaságokban 1972-ben.) 1000-nél több e gazdaságok száma Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár és Vas megyében. A viszonylag nagyobb földterület ellenére a gazdálkodók közül az összeírás során mindössze 10 000 vallotta magát egyéni gazdálkodónak, a többinek más kereső foglalkozása volt. Az e családokban összeírt 36 000 személy közül sokan voltak idősek; több mint 13 000 fő 55 évnél idősebb volt.

E gazdaságkategória mellett a szakszövetkezetek egy részében is lényegében hagyományos kisparaszti gazdálkodás folyik. A szakszövetkezetek többségében kevés a közös termelőtevékenység, a tagok közül sokan eléggé jelentős nagyságú, egyénileg művelt gazdasággal rendelkeznek. Átlagos földterületük 2,5 hektár (4,3 kat. hold). A szakszövetkezeti családok termelésének volumene és jövedelme széles határok között szóródik, igen jómódúak mellett igen rossz körülmények között levők is szép számmal akadnak. A szakszövetkezetek öt megyére koncentrálnak, a 66 000 szakszövetkezeti tag több mint 90 százaléka Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Pest, valamint Szabolcs-Szatmár megye területén gazdálkodik.

A kisgazdaságok földjének művelési ágak szerinti összetétele a föld nagyságával szoros kapcsolatban van. A kisebb gazdaságok földjének nagyobb része kert, gyümölcsös és szőlő, míg szántóval inkább a nagyobb gazdaságok rendelkeznek. Magas a szőlő aránya a szakszövetkezeti gazdaságokban, mivel többségük a Duna-Tisza közének vidékein gazdálkodik.

28. tábla

A kisgazdaságok átlagos földterülete 1972-ben

Megnevezés	Gazdaságok		Ebből:		
	száma (ezer)	átlagos földterülete (hektár)	szántó- terület az összterület százalékában	kert-, gyümölcsös-	szőlő-
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti családok gazdaságai	782,0	0,75	72,4	10,6	5,5
Ebből:					
0,5 hektár és kisebb területtel	184,9	0,41	61,7	14,6	8,3
0,5 hektárnál nagyobb területtel	597,1	0,85	74,0	10,0	5,1
Mezőgazdasági szakszövetkezeti tagok gazdaságai	65,6	2,49	66,3	4,5	11,8
Lakosság kisegítő gazdaságai	833,5	0,49	58,7	17,4	7,7
Ebből:					
0,5 hektár és kisebb területtel	619,2	0,24	37,8	30,8	10,5
0,6–3,0 hektár területtel	201,7	0,98	69,7	11,3	7,2
3,0 hektárnál nagyobb területtel	12,6	4,66	76,0	3,3	1,9
Összesen	1681,1	0,69	66,7	12,1	7,2

A gazdaságok többségének földterületén eléggé tipikusnak tekinthető növénytermelés alakult ki, a szántó nagyobb része az állatállomány takarmányozását szolgálja. Szántóterülettel az összeírt gazdaságok közel háromnegyede rendelkezett. E gazdaságok 91 százaléka termelt 1972-ben kukoricát, amely a kisüzemi gazdaságok összes szántóterületének több mint 70 százalékát foglalta el. A gazdaságok közel egyharmada – a szántóterület mintegy 7 százalékán – burgonyát ültetett. A fennmaradó területen a termelés sokoldalúsága – rendszerint konyhakerti zöldségtermelés – volt jellemző a kisüzemekre. Zöldségfélét a gazdaságoknak több mint 60 százaléka termelt az összeírás évében.

29. tábla

A kisgazdaságok vetésszerkezete 1972-ben

Megnevezés	Gabona- félék	Kukorica	Egyéb takar- máynövé- nyek	Burgonya	Zöldség- félék
	vetésterülete az összes szántóterület százalékában				
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti családok gazdaságai	7,4	82,8	2,2	6,3	0,7
Ebből:					
0,5 hektár és kisebb területtel	7,9	82,3	1,1	7,2	0,7
0,5 hektárnál nagyobb területtel	7,4	82,8	2,3	6,2	0,7
Mezőgazdasági szakszövetkezeti tagok gazdaságai	34,6	41,8	9,0	7,2	2,4
Lakosság kisegítő gazdaságai	16,0	62,9	7,7	7,0	1,0
Ebből:					
0,5 hektár és kisebb területtel	6,3	74,1	3,5	10,5	1,2
0,6–3,0 hektár területtel	14,0	67,6	6,4	6,5	0,9
3,0 hektárnál nagyobb területtel	30,8	87,7	15,7	5,6	0,9
Összesen	14,0	70,6	4,9	6,6	1,0

A viszonylag homogén vetésszerkezet a kisterületű gazdaságokra jellemző. A nagyobb területű gazdaságokban a hagyományos autarchikus paraszti termeléshez hasonlít a termelés struktúrája: számottevő területet foglalnak el a gabonafélék és a kukorica mellett más takarmánynövények is. (Lásd a 29. táblát.)

Szőlőt és gyümölcsöt a gazdaságok több mint fele termel. (Termelésük jellemzésével már korábban foglalkoztunk.)

A mezőgazdasági kisüzemekben a talajerőpótlás általában nem kielégítő. Istállótrágyázást az 1971/72-es gazdasági évben szántóterületüknek 14, szőlőterületüknek 21, kertterületüknek pedig 31 százalékán végeztek, a kiszórt trágya mennyisége azonban kicsi. A különböző típusú gazdaságok közül az istállótrágyázott terület aránya a szakszövetkezeti tagok szántó- és szőlőterületein a leginkább megfelelő. A területegységenként kiszórt trágyamennyiség a háztáji gazdaságokban volt a legtöbb.

A műtrágyázás valamivel nagyobb területre terjedt ki. A gazdaságok szántóterületük 19, kertterületük 10 és szőlőterületük 22 százalékán használtak műtrágyát, de lényegesen kisebb adagokat, mint a mezőgazdaság szocialista nagyüzemei. Egy hektár műtrágyázott területre a szántón 84, a kertekben 180, a szőlőkben 254 kilogramm vegyes műtrágya jutott (hatóanyagban számítva).

A terméseredmények a mezőgazdasági termelészövetkezetek háztáji gazdaságaiban általában magasabbak, mint a szakszövetkezeti és a kisegítő gazdaságokban, ami a nagyüzemi gépek használata és a jobb talajerőpótlás mellett a jobb talajminőséggel is magyarázható.

A kisüzemek növénytermelésénél nagyobb állattenyésztésük volumene. A háztartási szükségletek kielégítése érdekében az állattenyésztési ágazatok közül – mint már említettük – a baromfi- és a sertésenyésztést helyezik előtérbe. (Lásd a 30. táblát.)

A házi vágások tradíciója a legtöbb kisgazdaságot sertéstartásra ösztönzi. 1972 tavaszán a mezőgazdasági termelészövetkezeti családok 64 százaléka, a szakszövetkezeti tagoknak pedig 59 százaléka tartott sertést. A többi kisüzemben ez az arány 46 százalék volt. (1972 őszére, a vágási idény kezdetére még több gazdaság hízlalt sertést, vagy kész hízott sertést vásárolt.) Egy-egy gazdaságtípuson belül a sertéstartók aránya és átlagos sertésállományuk a gazdaság földterületével párhuzamosan növekedett, de még a legkisebb területű gazdaságokban is egy sertéstartónak átlagosan 3–4 sertése volt. A kisüzemekben a sertésállomány reprodukciója részben a nagyüzemek tenyésztésére alapozott, mert a 60 százalékot kitevő kisüzemi sertésállománnyal szemben ezek a gazdaságok a kocáknak csak 54 százalékát tartották.

A kisüzemi szarvasmarha-tenyésztésnek még számottevő a szerepe, bár az életforma változásával mindjobban háttérbe szorul. 1972 tavaszán a kisgazdaságok 683 000 szarvasmarhájából – amely az országos összállomány 36 százaléka volt – 492 000 darabot a mezőgazdasági termelészövetkezeti családok gazdaságaiban tartottak. A háztáji gazdaságok egynegyede, a szakszövetkezeti családok közel egyharmada, a lakosság kisegítő gazdaságainak mindössze 7 százaléka foglalkozott szarvasmarha-tenyésztéssel. A gazdaság nagyságával a szarvasmarhát tartók aránya is növekedett.

Az ország lóállományának 40 százalékát a kisüzemekben – ideértve a fuvarosokat is – tartották. A 60 000 ló tartó gazdaságnak közel 81 000 lóva volt. Számottevő a ló tartás a szakszövetkezeti tagok gazdaságaiban és a nagyobb területű egyéni gazdaságokban, ahol a szükséges vonóerő nagyobb részét még ma is a lovak adják.

30. tábla

Állattartók aránya és átlagos állatállománya

Megnevezés	Szarvasmar- hát	Sertést	Lovat	Juhot	Baromfit	Száz megfelelő állatot tartó gazdaság átlagos állatállománya (darab)				
	tartó gazdaságok az összes gazdaság százalékában					szarvasmar- ha	sertés	ló	juh	baromfi
Mezőgazdasági termelőszo- vetkezeti családok gazdaságai . . .	26	64	1	3	87	246	542	122	866	3821
Ebből: 0,5 hektár és kisebb területtel 0,5 hektárnál nagyobb terület- tel	10	40	1	1	77	210	377	124	887	2530
Mezőgazdasági szakszövetkezeti tagok gazdaságai	31	72	1	4	90	249	570	122	864	4161
Lakosság kisegítő gazdaságai	32	59	29	4	83	235	552	122	1244	2871
Ebből: 0,5 hektár és kisebb területtel 0,6 –3,0 hektár területtel	7	46	4	1	77	244	395	146	1446	2627
3,0 hektárnál nagyobb terület- tel	4	45	2	1	72	214	357	146	1279	2387
Összesen	17	55	4	2	81	245	482	135	1045	3238

A kisüzemek az adatfelvétel szerint a juhállománynak mindössze 7 százalékkal rendelkeztek, 2 százaléuk tartott juhot, többségük 1–2 állatot, néhány juhásznak azonban nagyobb nyája volt.

A kecskék, a szamarak, az öszvérek, a házinyulak és a méhek túlnyomó részét a kisüzemek tartották.

A háztáji és kiegészítő gazdaságok állattermék-termeléséről a Központi Statisztikai Hivatal korábban nem gyűjtött adatokat. A számszerű adatokat a megyei igazgatóságok a felvásárlás és a fogyasztás adataiból összeállított mérlegek segítségével számították ki. Az általános mezőgazdasági összeírás megszervezése során azt is célul tűztük ki, hogy olyan adatokat kapjunk, amelyek e számításokat még megalapozottabbakká teszik. Így például a tej, a tojás, és a sertéshús termelésére vonatkozó számításokhoz az 1972. évi negyedévenkénti állatösszeírások során adatokat gyűjtöttünk a háztáji és kiegészítő gazdaságokban a született borjak számáról, a kifejt tej mennyiségéről, a borjak szoptatási idejéről, a levágott sertések számáról, súlyáról és koráról.⁸

Az összegyűjtött adatok egyértelműen arra mutattak, hogy a tej- és a tojás-termelés a korábbi számítások eredményeinél a valóságban valamivel magasabb. A termelők önfogyasztása és a helyi értékesítés a számítottnál nagyobb. A bevallások szerint a tehenállomány több mint egyharmadától friss fejős korban naponta több mint 14 liter tejet fejtek, ami több mint 3000 literes évi tejtermelésnek felelt meg. Felhívták egyben az adatok a figyelmet arra is, hogy e gazdaságokban még mindig sok olyan tehenet tartottak, amelyeknek évi tejtermelése a 2000 litert sem érte el (arányuk 43 százalék volt).

Kitűnt az adatokból az is, hogy a kisgazdaságokban is elterjedtek a korszerű borjúnevelési módszerek. Országosan majdnem minden ötödik borjút a kisgazdaságokban is itatással nevelnek fel. A született borjak további 10 százalékát rövid ideig szoptatják, de utána azok is itatással kapják a tejet. A borjak országos átlagban 60 napig kapnak tejet, de az állomány majdnem 10 százalékát három hónaposnál idősebb korban választják el.

A tyúkonkénti tojáshozam az adatok alapján a kisüzemekben 1972-ben elérte a 121 darabos szintet. (A nagyüzemekben a tojáshozam ennek közel kétszerese volt.)

A házi vágások keretében 1972-ben 4,5 millió sertést vágtak le, átlagosan 133 kilogramos súlyban. Közel 70 millió baromfit vágtak a kisgazdaságok saját fogyasztásra.

A kisüzemi épületekre és gépekre vonatkozó adatgyűjtés korábban meg nem figyelt területekről adott új információkat. Korábban általános volt az a vélemény, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése után a kisgazdaságok hagyományos eszközei tönkrementek, állaguk egyre romlik. A felvétel eredményeiből megállapítható, hogy ez a vélekedés csak részben helytálló, sok gazdaságban kellőképpen karbantartják az épületeket és a gépeket, a gazdaságok egy része új istállókat is létesített az elmúlt években, sőt erőgépeket és korszerű motoros kiségeket is felhasznált a termelésben. A géppel végzett munka a kisgazdaságokra azonban még nem volt általánosan jellemző. 1972-ben a kisgazdaságok 3141 darab 12 lóerősnél nagyobb teljesítményű traktorral és több ezer különféle kisebb traktorral és más gépi meghajtású eszközzel rendelkeztek. A traktorok többségét a nagyüzemekből kielejtezett, ott már nem használható gépek tették ki, amelyeket működésre alkalmas állapotba hoztak. A korszerű kiségek száma igen kevés (1400 egytengelyes

⁸ A tapasztalatok alapján a tejtermelésre vonatkozó megfigyelést kibővített programmal 1973-ban megismételtük.

kerti traktor 700 motoros kapa, 1000 univerzális kertművelő gép, 2500 motoros háti permetező és 1800 egyéb motoros permetezőgép). A gépekből a szakszövetkezeti tagok és a középparaszti méreteket megütő gazdaságok arányuknál nagyobb mértékben rendelkeznek. Egy milliónál több gazdaságnak volt különféle gépi vagy kézi meghajtású takarmányelőkészítő gépe.

A korábbi, hagyományos kisparaszti gazdálkodás eszközeinek egy részét a gazdaságok továbbra is használják. Ezek részben még a felszabadulás előtti időkből származnak. Többek között 100 000-nél valamivel több a hagyományos szekerek száma, és emellett mintegy 30 000 a lapos hordfelületű szállítókocsiké. (A kisüzemek lóállománya ennél jóval kevesebb, összesen 81 000 volt 1972-ben.) Hasonló nagyságrendű a fogatos ekék, boronák és lókapák száma.

Számottevő értéket képviselnek az állattenyésztés különféle épületei. Csaknem félmillió a szarvasmarha-istálló, a kukoricagórék, 1,5 millió a sertésólak és 200 000 a pajták száma. Az istállók egy részét nem használják ki teljesen. A szarvasmarha- és lóistállók, valamint a sertésólak több mind egyharmada az összeírás időpontjában üresen állt, illetve nem a rendeltetés szerinti állatokkal volt betelepítve. Az istállóban a kisüzemek csaknem kétszer annyi szarvasmarhát tarthatnának, mint amennyit azokban 1972 tavaszán elhelyeztek. Ennek ellenére még az új falusi családi házak mellett is sok esetben építenek nemcsak sertés és baromfi tartására alkalmas férőhelyeket, hanem szarvasmarha-istállót is. Erre utal, hogy 1965 és 1972 között építették az istállók 16 százalékát. Az új istállók általában valamivel kisebbek a régiéknél, de jól felszereltek, tartósabb anyagokból készültek, és többségükben több szarvasmarhát is tartanak (néhányba korszerű fejőgépet is felszereltek). Az új istállók aránya Szabolcs-Szatmár megyében csaknem 30 százalékos, de 20 százalék felett van Hajdú-Bihar, Szolnok és Békés megyében is. Az olyan hagyományosan fejlett szarvasmarha-tenyésztő megyékben, mint Baranya, Tolna, Vas, Veszprém, az új istállók aránya 8 százalék alatt maradt. Mindez a tenyésztés bizonyos fokú kiegyenlítődési tendenciáját mutatja, de az építés ilyen aránytalan megoszlásában nyilván műszaki okok, illetve a korábban használt hagyományos építőanyagok különböző minősége is közrejátszott. (Szabolcs-Szatmár megyében az 1970-es árvíz pusztításai indokolták a fokozott építést.) A kisüzemi baromfi- és sertésólaknak több mint egyharmada a legutóbbi években épült.

A szőlőtermeléshez a kisgazdaságok 435 000 használható háti permetező-porozó géppel, 4300 motoros permetezővel, 255 000 szőlőpréssel, 5000 borszivattyúval rendelkeznek. A 375 000 pince és bortároló többsége viszonylag kicsi, átlagos alapterületük 14 négyzetméter. A pincék és bortárolók nagyobbik fele még a felszabadulás előtt, közel 20 százalékuk pedig az utóbbi 7 évben épült. A szőlőtermelő gazdaságoknak 1,65 millió boroshordójuk van, ezek együttes űrtartalma 3,3 millió hektoliter. (Mint az előző fejezetben jeleztük, a városokban lakó szőlősgazdák adatait felvételünk általában nem tartalmazza.)

A kisgazdaságok állóeszközeinek értékét a mezőgazdasági épületek, gépek, mezőgazdasági felszerelések és járművek korára, részletes műszaki adataira kiterjedt felvétel alapján az eddiginél nagyobb pontossággal mérhettük fel. A rendelkezésre álló adatok alapján végzett előzetes számítások szerint a kisgazdaságok birtokában levő állóeszközök értéke több, mint amivel korábban számolni lehetett.

A MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁRA FORDÍTOTT IDŐ

1972 júniusától kezdődően 12 hónapon keresztül kb. 1 százalékos reprezentációval – a szokásos statisztikai felvételekhez viszonyítva újszerű módszerrel, speciá-

lis mintakiválasztás mellett alkalmazott munkaidő-fényképpel – megfigyeltük a kisgazdaságokhoz tartozó személyek napi tevékenységét. A felvétel nyomán adatokat kaptunk a gazdaságok munkaerőhelyzetéről, a dolgozók naponkénti elfoglaltságáról, illetve arról, hogy a családtagok milyen mértékben vesznek részt különböző mezőgazdasági munkákban.

A felvétel adatainak gépi feldolgozása még folyamatban van, de a feldolgozott első havi eredmények alkalmat nyújtanak néhány érdekes következtetésre.

Az adatok szerint 1972 júniusában a mezőgazdasági dolgozók több időt töltöttek munkában, kevesebb időt fordítottak pihenésre és alvásra, mint a más népgazdasági ágakban foglalkoztatottak. A termelészövetkezeti tagok naponta átlagosan kb. fél órával tovább voltak ébren, mint a nem mezőgazdasági területeken dolgozó fizikai munkások. Vonatkozik ez mind a férfiakra, mind a nőkre, bár az utóbbiaknál inkább a ház körüli és a háztartási munka nyújtja meg a napot. Az elmondottak különösen a férfi termelészövetkezeti tagokra vonatkoznak, akik több időt töltöttek munkával, mint a nem mezőgazdasági jellegű munkaterületeken dolgozók. A vasárnapokat is figyelembe véve, a termelészövetkezeti tagok átlagosan napi 11,8 óra hosszat végeztek munkát. A földdel rendelkező, de nem mezőgazdasági munkahelyen dolgozó fizikai munkás férfiak naponkénti munkaideje 10,2 óra volt, tehát a kisgazdaságban végzett teendők őket is többletmunkára készítették. Háztáji, illetve kisegítő gazdaságukban előbbieket 3,3 órát, utóbbiak fél órával kevesebbet dolgoztak naponta.

A gazdaság munkái a szellemi foglalkozású férfiak részére is naponta több mint 2 óra elfoglaltságot jelentettek, a nőknél ugyanez 1 óra volt.

A mezőgazdasági munkavégzés a más népgazdasági ágakban dolgozóknál főként a hétvégekre, a mezőgazdasági fizikai dolgozóknál pedig elsősorban a hétköznapokra koncentrálódott.

A kisgazdaságok termelésében fontos szerepet töltöttek be a nők. A megfigyelt időszakban az állattenyésztési munkáknak majdnem kétharmadát, a növénytermelési munkáknak pedig több mint a felét ők végezték. A mezőgazdasági nagyüzemekben viszont jóval kevesebb időt dolgoztak le, mint a férfiak.

A megfigyelt gazdaságokban a munkaképes korú nőknek – beleértve a 15 éven felüli tanulókat is – csak 8 százaléka nem végzett mezőgazdasági munkát a kérdéses időszakban. A munkaképes korú nőknek kb. 30 százaléka napi átlagban 8 óránál hosszabb ideig vett részt különböző mezőgazdasági tevékenységekben.

Igen jelentős volt a kisgazdaságokban az olyan családtagok szerepe, akik állandó munkahellyel nem rendelkeztek (nyugdíjasok, eltartottak). A megfigyelt időszakban például a nyugdíjas férfiak napi átlagban 8,5 órát, a nők (beleértve a gyermekgondozási segélyben részesülőket is) még ennél is többet töltöttek mezőgazdasági és háztartási munkával. Munkájuk a ház körüli tevékenységekben volt jelentős. (A munkában eltöltött idő természetesen nem jellemezheti a munka intenzitását.) Sokat segítenek a ház körül a 10 évesnél idősebb tanulók is: a megfigyelt időszakban – tehát már jórészt iskolai szünetben – napi másfél órányi gazdasági és 2 óránál több háztartási munkát végeztek.

A mezőgazdasági munkára fordított időt számos összefüggésében kívánjuk elemezni. A gazdaságokhoz tartozó személyek neme és foglalkozása mellett a gazdaság méreteivel, a személyek korával kombináltan, az év egyes hónapjaiban és a hét különböző napjain az ágazatonként teljesített munkaidőt is megállapítjuk. E felvétel feldolgozását úgy szervezzük meg, hogy az adatok a mezőgazdasági munkából származó jövedelmekkel is egybevetethetők legyenek.

Az általános mezőgazdasági összeírás felvételei 1973-ban befejeződtek, az adatok feldolgozása jelenleg még folyik, és előreláthatóan 1975-ben fejeződik be. Valószínű, hogy a kialakított felvételi rendszer kombinációs lehetőségei még további, az elemzések során felmerülő későbbi feldolgozásokat is szükségessé tesznek. Az 1974. februárig közreadott 12 köteten kívül néhány témát mélyebben elemző kiadványok is készülnek. Igen fontosnak tekintjük a felvételek országos eredményeit összefoglaló komplex értékelés közreadását.

A következő években a tapasztalatok alapján a mezőgazdasági összeírások új útjait kell kijelölni. A jövőben minden valószínűség szerint fokozódó nemzetközi statisztikai együttműködés hasonló felvételek gyakoribb végrehajtását indokolja, reprezentatív módszerek kiterjedt alkalmazása mellett. Sok érv szól amellett, hogy az évenkénti statisztikai beszámolási rendszert szűkíteni, tehát az adatszolgáltatók munkáját könnyíteni kell, ami a rendszeresen megfigyelt adatok számanak és a felvételek gyakoriságának csökkentését indokolja. A tervszerű gazdaságirányítás céljaira a szűkített évenkénti adatbázis mellett nyilván szükség lesz aktuális problémák részletesebb vizsgálatára is, amit programszerűen ütemezett egyszerű mezőgazdasági összeírások rendszerébe látszik célszerűnek beilleszteni.

РЕЗЮМЕ

Автор на основании обработанных до сих пор предварительных данных сельскохозяйственной переписи 1972 года анализирует деятельность сельскохозяйственных предприятий. Сравнивает результаты дающих подавляющую часть сельскохозяйственной продукции государственных хозяйств и сельскохозяйственных производственных кооперативов. Помимо этого останавливается на деятельности, осуществляемой в приусадебных хозяйствах членов производственных кооперативов и в подсобных хозяйствах других слоев населения. Перепись охватывает данные по 174 госхозам, 2314 производственным кооперативам, 90 кооперативным товариществам, 226 специализированным сельскохозяйственным кооперативам, 21 рыболовецкому кооперативу, приусадебным хозяйствам 782 000 членов производственных кооперативов и 833 тысячам прочих подсобных хозяйств.

На основании полученных данных можно установить, что крупные хозяйства дают 80% продукции пахотного земледелия и 50% животноводческой продукции.

В течение последнего десятилетия были достигнуты выдающиеся производственные результаты, в особенности в производстве пшеницы и кукурузы. Производство сахарной свеклы, картофеля и овощей еще не было удовлетворительным, поскольку здесь еще не сложилась технология, свойственная крупному производству. Благодаря применению современной техники наблюдается прогресс в производстве фруктов и винограда.

Поголовье скота в основном было неизменным, однако несмотря на это рост продуктивности превысил масштабы развития растениеводческого производства. В крупных предприятиях возрастает число животноводческих ферм, применяющих индустриальные методы производства. Исследуя условия производства в крупных сельскохозяйственных предприятиях, автор устанавливает, что в производственных кооперативах в 1972 году валовая стоимость основных фондов и чистая стоимость имущества увеличилась более чем в десять раз по сравнению с 1961 годом. В дальнейшей части своей статьи автор рассматривает характер, возрастную структуру семей, располагающих хозяйством, а также занятия лиц, входящих в состав этих семей. Затем показывает обеспеченность мелких хозяйств машинами и изучает важнейшие черты их деятельности в области растениеводства и животноводства.

SUMMARY

The study analyses the activity of agricultural farms on the basis of preliminary processed data of the General Census of Agriculture 1972. It compares the activity of state farms and agricultural cooperatives which represent the prevailing part of agricultural production. In addition, it deals with the activity of household plots of cooperative members and of

auxiliary farms of different strata of the population. The census covered the data of 174 state farms, 2,314 agricultural cooperatives, 90 agricultural cooperative associations, 226 agricultural special cooperatives, 21 fishing cooperatives, 782,000 household plots of cooperative members, and 833,000 other small farms.

On the basis of the data obtained it can be stated that 80 per cent of crop production and 50 per cent of livestock breeding comes from the large agricultural farms.

Production results have increased outstandingly in the last decade especially in wheat and corn production. Production of sugar beet, potatoes, and vegetables still did not filled the requirements, since the large scale technology has not yet developed in these fields. Development can be observed in wine and fruit growing due to the adoption of up-to-date technics.

The size of livestock, as a whole, did not change, however, the increase in livestock products exceeded the development rate of crop production. Livestock breeding units applying industrial technology have progressively become general in the large agricultural farms. Investigating the conditions of production in large agricultural farms the author points out that the gross value of fixed assets and the net wealth of agricultural cooperatives in 1972 were more than ten times higher as compared to 1961. In the subsequent part of the study the author investigates the characteristics, age distribution of families possessing farms and the profession of persons belonging to the families. Then machine supply of small farms and main characteristics of their activity in crop production and livestock breeding are shown.

A ZÖLDSÉG- ÉS GYÜMÖLCSFÉLÉK FOGYASZTÁSÁNAK ALAKULÁSA

BURGER KÁLMÁNNÉ – BARANYAI ISTVÁN – SZÉP KATALIN

Magyarország mezőgazdaságában jelentős szerepet játszanak a kertészeti termékek. Bár 1972-ben vetésterületük az összes mezőgazdasági földterületnek csak 7,2 százalékát foglalta el, bruttó termelési értékük a mezőgazdaság bruttó termelési értékének mintegy 15, a növénytermelés bruttó termelési értékének 26 százalékát teszi ki. A kertészeti termékek közül a zöldségfélék termelése 3,9, a gyümölcsöké 5,4 százalékát adja a mezőgazdaság bruttó termelési értékének és 6,9, illetve 9,5 százalékát a növénytermelés bruttó termelésének. Az említett termékek fontossága különösen a végső felhasználásban tűnik ki. Hazánk exportjában nagy jelentőségük van az élelmiszereknek: az összes exportnak mintegy 20–22 százalékát teszik ki. Az exportált élelmiszerek 23 százaléka friss és feldolgozott kertészeti termék, a szocialista országokba irányuló exportnak pedig közel 40 százaléka. A hazai zöldség- és gyümölcsfélék aránya a lakosság összes élelmiszer-kiadásában mintegy 11 százalék.

A Kertészeti Egyetem Ökonómiai Tanszékén kutatás indult a zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztásának, felhasználásának vizsgálatára. A következőkben a kutatás bizonyos hipotéziseit és első eredményeit tesszük közzé.

A KERESLET RUGALMASSÁGA

Az élelmiszer-fogyasztás, illetőleg az élelmiszer-kiadások aránya a lakosság összes fogyasztásában és fogyasztásra fordított kiadásában csökken. Hazai és nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy minél magasabb az életszínvonal és a lakosság összes fogyasztása, annál kisebb arányt képvisel ebből az élelmiszer. Egységnyi reáljövedelem-növekedést általában 1-nél kisebb élelmiszerkiadás-növekedés kísér, azaz az élelmiszerek jövedelemrugalmassági együtthatója alacsony.

Az élelmiszercsoporton belül vannak rugalmasabb és kevésbé rugalmas termékek, illetőleg termékcsoportok. Közismerten kevésbé rugalmasak a jövedelem, illetőleg az összes kiadás változásával szemben a cereáliák, a zsiradékfélék, a burgonya és a tej. A viszonylag magas rugalmassági együtthatójú termékek közé tartoznak viszont az élettanilag értékes, vitamindús zöldség- és gyümölcsfélék, a fehérjedús húsfélék, továbbá a tejtermékek. Kevésbé ismert, hogy a fenti csoportokon belül is igen különböző az egyes termékek keresleti rugalmassága. A gyümölcsöké például magasabb, mint a zöldségféléké. A zöldségféléken belül a legkevésbé rugalmas élelmiszereket megközelítő mértékben alacsony a káposzta, a kelkáposzta, a karalábé, a hagyma, általában az ún. durva zöldségek jövedelemrugalmassága,

magasabb viszont az ún. finom zöldség csoportba tartozóké: a paradicsomé, a salátaféléké, az uborkáé, a spárgáé stb. Az utóbbiakra vonatkozóan – csakúgy mint a gyümölcsökre – jóval alacsonyabb a kereslet jövedelemrugalmassági együtthatója a főidényben, mint a primőr időszakban, illetőleg az idényen kívül, vagyis az év negyedik és első negyedében. A gyümölcsök között alacsonyabb rugalmassági együtthatójúak a tömegesen termő és viszonylag olcsó fajták, magasabbak viszont a ritkábbak és drágábbak (például a szamóca, a meggy, a szőlő stb.).

Közismert az a tény is, hogy az összes élelmiszer-fogyasztás csökkenő aránya mellett kevésbé csökken a feldolgozott élelmiszerek fogyasztásának aránya, sőt utóbbi az élelmiszer-fogyasztás arányán belül növekszik. A zöldség- és gyümölcsfélék között leginkább nő a legkorszerűbb, a termék eredeti használati értékét leginkább megóvó tartósított termékeké, például a mélyhűtötteké, de a tisztított, válogatott, csomagolt konyhakész áruk esetében is az átlagosnál nagyobb növekedés tapasztalható.

A fogyasztás növekedésének szoros kölcsönhatása a jövedelmek növekedésével összefügg e termékek viszonylagos drágaságával, és ugyanakkor növekedő árnyukat az összes élelmiszer-kiadásban részben szintén ez magyarázza.

Az egyes zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztásának árváltozásokkal szembeni rugalmasságáról kevés ismeretünk van. Egyes elszórt adatok alapján valószínűnek látszik, hogy az árugalmasság a jövedelmrugalmassághoz hasonlóan alakul, azaz legalacsonyabb a durva zöldségeké, magasabb a finomaké, legmagasabb a gyümölcsöké, ezeken belül is a magasabb egységárúaké. A drágább feldolgozott termékek árugalmassága nagyobb, mint a feldolgozatlanoké, a friss termékek vonatkozásában legkevésbé érzékeny a fogyasztás az árra a főidőszakban és legérzékenyebb az idényen kívül. Egyes külföldi értékelések szerint¹ viszonylag magas életszínvonalon a zöldség- és gyümölcskereslet a főidényben úgyszólván érzéketlen az árváltozásokra, a változásokat szinte kizárólag a jövedelemváltozások idézik elő. Bizonyos árérzékenység csupán a primőr időszakban, de leginkább az idényen kívül tapasztalható.

E megállapítások csak konkrét hazai vizsgálatokkal igazolhatók. A vizsgálatot az indokolja, hogy a zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztása a termékek élettani fontossága és az erre alapozó előrejelzések ellenére nem növekszik a várakozásnak megfelelően. Arra lehetett ugyanis számítani, hogy míg a kalóriadús élelmiszerek fogyasztása viszonylagosan és abszolút mértékben csökkenni, addig a vitamin- és fehérjedúsaké jelentősen növekedni fog. Az egy főre jutó zöldség- és gyümölcsfogyasztás várható mennyiségére vonatkozó különböző előrejelzések ennek szem előtt tartásával készültek.²

A fogyasztás jövőbeli alakulására vonatkozóan nincsenek információink. Az eddigi adatok szerint azonban elsősorban a zöldségfélék összes fogyasztásának mennyisége alakul kedvezőtlenül: 1960-ban 84,1, 1972-ben 83,4 kilogramm volt az egy főre jutó zöldségfogyasztás. A fogyasztás mennyisége tehát a várakozással szemben csökkent. Növekedett azonban a feldolgozott zöldségfélék fogyasztási aránya. 1960-ban 76 kilogramm volt az egy főre jutó friss zöldség és 8,1 kilogramm a tartósított, 1972-ben viszont a friss zöldség mennyisége 70,1 kilogrammra csökkent, a tartósítotté pedig 11,3 kilogrammra növekedett. Az egy főre jutó gyümölcsfogyasztás hazai gyümölcsökből 1960-ban 53,5 kilogrammot tett ki, 1972-ben 64,2

¹ Dr. H. D. Ostendorf: Entwicklung der jährlichen und saisonalen Tomatennachfrage. *Agrarwirtschaft*, 1972. évi 4. sz. 101–110. oлд.

² Lásd például: Éles Zoltánné – Szilágyi Zsolt: A gyümölcsfélék fogyasztása és az irántuk várható kereslet alakulása. Agrárgazdasági Kutató Intézet füzetei. 13. köt. Budapest. 1972.

kilogrammot. Ebből a tartósított áru 1960-ban 2,6, 1972-ben 3,4 kilogramm volt. A déligyümölcs-fogyasztás az 1960. évi 4,8 kilogrammról 1972-re 6,8 kilogrammra nőtt. Jó termelési és éghajlati adottságaink ellenére 1970-ben 20 európai ország között az egy főre számított zöldségfogyasztásban a 9–10. helyet, a gyümölcsfogyasztásban pedig a 14. helyet foglaltuk el.

1960 és 1972 között tehát az összes zöldségfélék egy főre jutó fogyasztása alig változott (kissé csökkent), az összes gyümölcsféléké pedig 28 százalékkal nőtt. (Megjegyzendő, hogy 1960-ban a gyümölcsstermés rendkívül kedvezőtlen volt. 1961-hez képest a növekedés csak 11 százalékot tesz ki.)

A változatlan árakon számított kiadási adatok nagyobb növekedést mutatnak, mint a mennyiségié. A zöldségfélék egy főre jutó fogyasztási értéke 10 százalékkal, a gyümölcsféléké közel 60 százalékkal növekedett (friss és tartósított együttesen). A mennyiségi és a változatlan áras értékadatok szembeállítása azt mutatja, hogy bár az összes fogyasztás mennyisége nem, vagy csak mérsékelten nőtt, az összes fogyasztáson belül megnőtt a drágább, és csökkent az olcsóbb áruk fogyasztásának aránya. A fogyasztás szerkezete tehát a jobb minőségű áruk irányába tolódott el. A fogyasztáshoz hasonló szerkezeti változást tapasztalunk a zöldségtermelésben. A zöldségfélék vetésterülete 1961 és 1972 között változatlan maradt, sőt egyes években csökkent is. Az összes termés mennyisége az 1961–1965. évek átlagához viszonyítva 1972-re 22 százalékkal nőtt. Ugyanezen idő alatt a termelési érték változatlan áron számítva 35 százalékkal növekedett. Ez arra mutat, hogy a termelésben is megnőtt a magasabb értékű (korai, hajtított zöldségek, finomabb zöldségfélék) aránya.

A gyümölcsstermelésben kevésbé tapasztalható szerkezeti változás. A gyümölcsösterület az említett időszakban jelentősen növekedett. Az összes termés mennyisége 143 százalékra, a változatlan áron számított bruttó termelési érték 141 százalékra nőtt.

A fogyasztás és a termés értékének egy irányú változása a zöldségféléknél és ellenkező irányú változása a gyümölcsféléknél valószínűleg azzal magyarázható, hogy a zöldségfélék termelési szerkezete egyrészt gyorsabban változtatható a felhasználási (bel- és külkereskedelmi) igényeknek megfelelően, mint a gyümölcsféléké, másrészt az előbbiekből nagyobb a hazai felhasználás aránya. A gyümölcsfélék nagyobb arányú exportja következtében a termelési és a hazai fogyasztási arányok jobban elválhatnak egymástól.

A lakosság személyes rendelkezésű reáljövedelme 1961 és 1972 között 69 százalékkal emelkedett. Eszerint 11 év alatt egységnyi reáljövedelem-növekedésre 0,23 zöldségre fordított és 0,54 gyümölcsre fordított, változatlan áron számított kiadásnövekedés jutott. A zöldségfogyasztás reálértékének növekedése a jövedelem-növekedéshez viszonyítva rendkívül alacsony. A gyümölcsfogyasztásé ugyanakkor nemzetközi összehasonlításban is kedvezőnek mondható, bár az elért szint még viszonylag alacsony.

A zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztói árának emelkedése az utóbbi években igen jelentős volt. Míg a teljes fogyasztói árindex 1960 és 1972 között 11,2 százalékkal nőtt, addig a zöldségféléké 100,6, a gyümölcsféléké 34,5 százalékkal emelkedett.

A zöldségfélék fogyasztásának kedvezőtlen alakulását gyakran a termés kismértékű, az export jelentős növekedésének és az áremelkedésnek tulajdonítják. A gyümölcsfélék termelésében főleg az egyes értékesebb gyümölcsfajok (például a bogyósok) visszaszorulása és a telepítések egy részének kiöregedése, továbbá a felújítások és az új telepítések elégtelensége okoz gondot, illetőleg akadályoz-

za a termelés és felhasználás emelkedését. A zöldségfogyasztás stagnálásának indokolása nem látszik teljesnek. Feltételezésünk szerint ugyanis a fogyasztás növekedését elsősorban nem az összes termelés növekedésének nem kielégítő volta, hanem főként az árstruktúra nem megfelelő alakulása gátolja. Mint említettük, a termelési struktúrában végbement bizonyos szerkezeti eltolódás a minőségileg értékesebb termékek javára. Ez azonban messze nem elégítette ki a fogyasztói igényeket. Még mindig jelentős azoknak a kisebb értékű termékeknek az aránya a termelésben, amelyeknek jövedelemrugalmassága alacsony, és viszonylag csekély azoké (a finom zöldségeké, ezek között is az értékesebbeké), amelyek fogyasztásának nagyobb növekedése várható a jövedelem növekedésével párhuzamosan.

A külföldi tapasztalatok alapján az életszínvonal növekedését a minőségileg értékesebb fajták arányának növekedése mellett egyben a zöldség- és gyümölcsfogyasztásnak mind egyenletesebb éven belüli eloszlása kíséri. Ezt részben a hajtattott termékek és primőrárak hazai termelésének fokozásával, valamint az import növelésével, részben hűtőtárolással, tartósítással, konzerválással érik el. Ugyanakkor az egyenletesebb ellátással a korszerű minőség párosul, ami friss termékek esetében a válogatást, tisztítást, főzésre előkészítést, előrecsomagolást jelenti.

Hazánkban ez ideig nemcsak a választék változása volt lassú, hanem csekély mértékben haladt előre az ellátás egyenletesebbé tétele is. Az egy főre jutó fogyasztás főidényben történő növelésének lehetőségei – különösen a tömegzöldségekből – igen korlátozottak. Jelentősebb növekedés csak a főidényen kívüli ellátás jelentősebb javulásától várható, részben friss, részben tartósított áru formájában.

A gyümölcsfélékkel való egyenletesebb ellátásban nagyobb az előrehaladás mint a zöldségfélékkel (az almaellátás egész éves biztosítása a tárolás révén, a mélyhűtött gyümölcsök, déligyümölcsök növekedő mennyisége), de még ezen a téren is sok a teendő.

Bizonyos előrehaladás történt már a termékek korszerűbb csomagolásában, fogyasztásra előkészítésében is. Ez azonban még szintén nem elégíti ki az igényeket.

Mind az egyenletesebb áruellátás és a minőségileg magasabb rendű termékek növekvő aránya, mind pedig a korszerűbb áruforgalmazás növeli a termelési költségeket és az árakat is. Ennek megfelelően szükségszerűen legkevésbé nő a fogyasztott összes mennyiség, jobban nő egyes meghatározott termékek mennyiségi fogyasztása, de leginkább nő az árucsoportra fordított összes fogyasztási kiadás.

A zöldség- és gyümölcsfélék átlagárának növekedését részben szintén az említett tényezők (a primőrárak, konyhakész, csomagolt áruk stb. nagyobb aránya) indokolják, de arányuk csekély növekedése következtében csak kisebb részben. Az árnövekedés nagyobb részben a termelési költségek növekedésének és a kínálatnál nagyobb keresletnek tulajdonítható. A kérdés csupán az, hogy a növekvő ár hogyan hat a keresletre, azaz milyen mértékben csökkenti a fogyasztást. A drágább áruk vonatkozásában (primőrárak, déligyümölcsök, egyes ritka zöldség- és gyümölcsfélék – például a spárga, a kelbimbó, a szamóca – mélyhűtött stb. áruk) kétségtelennek látszik ez a hatás. Kevésbé egyértelmű azonban a keresletnek még ma is nagy részét képező, viszonylag olcsó tömegárak esetében. Kérdés, hogy vajon az érési főidőszakban a néhány filléres, esetleg 1–2 forintos áremelkedés a korábbihoz képest lényeges hatást gyakorol-e a fogyasztás alakulására. Másképpen feltéve a kérdést: meg kell vizsgálni, hogy milyen nálunk a kereslet árérzékenysége az év egyes időszakaiban. Nálunk is olyan csekély-e a kereslet ár rugalmassága a főidényben, mint egyes külföldi országokban, vagy ez az alacsonyabb életszínvonal következtében még nem tapasztalható?

Feltételezésünk szerint nálunk a kereslet árérzékenysége jóval nagyobb az elő- és utóidényben, mint a nálunk fejlettebb országokban – ezekben, mint mondottuk, jelentősebb árérzékenység csak az év első és negyedik negyedében tapasztalható –, viszonylag csekély azonban a tömegáruk tömeges érésének időszakában. Amennyiben utóbbi feltételezésünk igazolható, akkor ezzel bizonyítható, hogy a fogyasztott zöldségfélék mennyiségének stagnálása ez idáig kisebb részben az árszínvonal emelkedésének, nagyobb részben a strukturális tényezőknek tulajdonítható.

Kutatásunk a zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztásának, a fogyasztás jövedelemszínvonalától és az áráktól való függőségének vizsgálatára irányul. A kutatást megalapozó vizsgálat főbb megállapításai a következőkben összegezhetők.

A FOGYASZTÁS ALAKULÁSA

A zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztása évenként hullámzóan alakult, s ugyanígy az árszínvonal is.

Az 1961–1965. években évi átlagban mind a zöldség-, mind a gyümölcsfogyasztás valamelyest csökkent, az árszínvonal pedig számottevően emelkedett.

Az 1966–1970. években évi átlagban a zöldségfogyasztás kismértékben, a gyümölcsfogyasztás pedig igen jelentősen emelkedett. Ezzel párhuzamosan a gyümölcsfélék árszínvonala valamelyest csökkent, a zöldségfélék árszínvonala azonban az 1961–1965. évinél is nagyobb mértékben nőtt.

1971-ben és 1972-ben mind a zöldség-, mind pedig a gyümölcsfélékből csak kismértékben változott a fejenkénti fogyasztás. Árszínvonaluk 1971-ben nagymértékben emelkedett, és 1972-ben az áremelkedés a gyümölcsféléknél nagyobb arányban, a zöldségféléknél pedig – bár mérsékelten, de – tovább folytatódott.

1. tábla

A lakosság egy főre jutó jövedelmének, valamint zöldség- és gyümölcsfogyasztásának alakulása (százalék)

Megnevezés	1961–1965	1966–1970	1971.	1972.	1972. év az 1960. évi százalékában
	közötti évi átlag		évi		
	növekedés (+), illetve csökkenés (–)				
Személyes rendelkezésű reáljövedelem	+3,1	+6,4	+4,3	+3,0	170,5
Pénzjövedelem reálértéke	+4,6	+7,3	+5,3	+3,8	195,5
Zöldségfélék fogyasztása mennyiségi adatok alapján	–1,5	+1,7	–0,8	+1,1	99,2
változatlan árakon számítva	–1,2	+3,7	+1,4	+2,0	110,1
Gyümölcsfélék fogyasztása mennyiségi adatok alapján	–0,2	+6,8	–0,8	–1,3	128,4
változatlan árakon számítva	+1,3	+9,0	+2,0	–1,7	159,5
Fogyasztói árindex					
vásárolt fogyasztásnál zöldségféléknél	+0,4	+0,8	+2,0	+2,9	111,2
gyümölcsféléknél	+5,8	+7,0	+10,9	+2,1	200,6
	+3,1	–0,4	+10,9	+7,4	134,5

1961–1972 között csak abban a 3–4 évben következett be árszínvonal-csökkenés, amelyekben a kínálat számottevően javult. A fogyasztás mennyiségének változása és az árszínvonal változása a legtöbb évben egyértelműen ellenkező irányú volt, néhány évben azonban azonos irányú változás volt tapasztalható. (Például 1966-ban a gyümölcsfogyasztás nagymértékben emelkedett, az árszínvonal mégsem csökkent; 1968-ban pedig a zöldségfogyasztás kismértékben emelkedett az árszínvonal jelentős növekedése ellenére.) A fogyasztás mennyiségének és az árak színvonalának változása közötti kapcsolatokat a 2. tábla adatai jellemzik.

2. tábla

A zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztása mennyiségének és árszínvonalának változása

Év	A zöldségfélék		Év	A gyümölcsfélék	
	fogyasztásának változása az előző évhez képest (százalék)	árszínvonalának		fogyasztásának változása az előző évhez képest (százalék)	árszínvonalának
Csökkenő fogyasztás és emelkedő árszínvonal					
1961	- 7	+10	1964	- 6	+ 5
1964	-11	+20	1965	-19	+13
1965	- 2	+11	1968	- 2	+ 1
1967	- 2	+10	1971	- 1	+11
1970	- 3	+12	1972	- 1	+ 7
1971	- 1	+11			
Növekvő fogyasztás és emelkedő árszínvonal					
1962	+ 1	+ 4	1962	+ 1	+ 7
1968	+ 1	+15	1966	+17	+ 1
1972	+ 1	+ 2	1970	0	+ 4
Növekvő fogyasztás és csökkenő árszínvonal					
1963	+12	-16	1961	+15	- 5
1966	+ 9	- 2	1963	+ 9	- 4
1969	+ 4	- 1	1967	+14	- 5
			1969	+ 5	- 2

1970-ben 20 európai ország között az egy főre számított zöldségfogyasztás mennyisége tekintetében 83 kilogrammal a 9–10. helyet, a gyümölcsfogyasztásban pedig 73 kilogrammal a 14. helyet foglaltuk el.

Zöldségfélékből főleg az észak-európai országokban lényegesen kevesebbet, a dél-európai országokban és Franciaországban pedig lényegesen többet fogyasztottak, mint nálunk.

Gyümölcsből szintén a dél-európai országokban fogyasztanak az átlagosnál jóval nagyobb mennyiséget, továbbá Ausztriában, a Német Szövetségi Köztársaságban, Svájcban, Belgiumban, Franciaországban, Hollandiában és Svédországban.

Az 1970. évi egy főre jutó zöldségfogyasztás tekintetében a vizsgált európai országok következőképpen csoportosíthatók:

60 kilogrammnál alacsonyabb: Finnország, Norvégia, Svédország, Dánia;

60–80 kilogramm: Jugoszlávia, Egyesült Királyság, Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria;

80–100 kilogramm: Német Demokratikus Köztársaság, Svájc, Magyarország, Csehszlovákia, Hollandia, Belgium;

100 kilogrammnál magasabb: Bulgária, Spanyolország, Franciaország, Görögország, Portugália, Olaszország.

Ugyanebben az évben az egy főre jutó gyümölcsfogyasztás szerinti csoportok:

60 kilogrammnál alacsonyabb: Csehszlovákia, Finnország, Német Demokratikus Köztársaság, Egyesült Királyság;

60–80 kilogramm: Dánia, Jugoszlávia, Magyarország, Norvégia;

80–100 kilogramm: Belgium, Franciaország, Hollandia, Portugália, Svédország, Spanyolország;

100 kilogrammnál magasabb: Bulgária, Ausztria, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság, Svájc, Görögország.

1960 és 1970 között a vizsgált országok többségében emelkedett a zöldségfogyasztás, nálunk viszont stagnált, ezért a fogyasztás nagysága szerinti rangsorban az 1960–1961. évi 7. helyről 1970-re a 9–10. helyre kerültünk.

Az országok többségében – nálunk is – a gyümölcsfogyasztás is emelkedett, a fogyasztási rangsorban az átlagnál kedvezőtlenebb helyzetünk tíz év alatt gyakorlatilag nem változott.

A FOGYASZTÁS ÖSSZETÉTELÉNEK ALAKULÁSA

1962 és 1972 között mind a zöldség-, mind a gyümölcsféléken belül emelkedett a feldolgozott áruk aránya. A zöldségféléken belül a konzervfogyasztás aránya csak 1967-től emelkedett számottevően, a mélyhűtött áruké pedig csupán 1971-től. A gyümölcsféléknél a feldolgozott áruk arányának növekedése valamivel nagyobb mértékű volt, mint a zöldségféléknél. A feldolgozott áruk közül a gyümölcszörpök fogyasztási aránya folyamatosan és jelentősen emelkedett, míg a gyümölcslevek és a mélyhűtött áruk fogyasztásában csak 1970 után következett be jelentős növekedés. A gyümölcskonzerv-fogyasztás aránya csupán 1962 és 1965 között és 1972-ben emelkedett számottevően.

3. tábla

A zöldség- és gyümölcsfogyasztás szerkezetének* változása
(százalék)

Termék	1962.	1965.	1968.	1970.	1972.
	évben				
	Zöldségfélék				
Friss zöldségfélék**	86,0	87,2	81,5	78,7	76,6
Konzervek	12,7	10,8	16,6	19,9	19,8
Mélyhűtött áruk	1,3	2,0	1,9	1,4	3,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Gyümölcsfélék				
Friss gyümölcsfélék**	91,0	87,8	86,2	86,2	82,3
Konzervek	4,6	7,1	6,7	6,4	7,3
Mélyhűtött áruk	0,4	0,3	0,4	0,4	0,8
Gyümölcslevek	1,2	1,0	1,7	1,2	2,6
Gyümölcszörpök	2,8	3,8	5,0	5,8	7,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Változatlan áron számított értékadatok alapján.

** A házilag tartósított termékekkel együtt. A statisztikai megfigyelés a házi tartósítást külön nem veszi számba, ezért a friss áruk aránya a valóságban az itt kimutatottnál alacsonyabb, a feldolgozottaké pedig magasabb.

A fogyasztási struktúra alakulására jellemző, hogy a zöldségfélék fogyasztásának cikkek szerinti összetétele a vizsgált időszakban jelentősebben nem változott. Kivételt képeznek ez alól az 1970–1972. évek, ekkor ugyanis az előző időszakhoz képest észrevehetően emelkedett a zöldborsó-, valamint az uborkafogyasztás aránya és csökkent a fejeskáposzta-, valamint a zöldpaprika-fogyasztásé.

4. tábla

A zöldségfogyasztás termékenkénti megoszlása a vizsgált időszakban*
(százalék)

Zöldségfélé	1962–1965.	1966–1969.	1970–1972.	1970–1972. évek átlaga az 1962–1965. évek átlagá- nak százalé- kában
	években átlagosan			
Fejeskáposzta	16,1	16,1	14,3	91
Paradicsom	16,6	17,0	16,7	103
Zöldbab	3,7	3,7	3,6	103
Zöldborsó	4,2	4,5	6,7	163
Zöldpaprika	12,7	12,6	10,4	84
Uborka	8,2	8,6	9,5	119
Vöröshagyma	9,8	9,4	9,6	101
Sárgarépa és petrezse- lyem	9,9	10,0	10,7	111
Egyéb zöldségfélék	18,8	18,1	18,5	101
Összesen	100,0	100,0	100,0	103

* A feldolgozott termékek friss súlyban a megfelelő cikkeknel szerepelnek.

5. tábla

A gyümölcsfogyasztás termékenkénti megoszlása a vizsgált időszakban
(százalék)

Gyümölcs	1962–1965.	1966–1969.	1970–1972.	1970–1972. évek átlaga az 1962–1965. évek átlagá- nak százalé- kában
	években (átlagosan)			
Alma	31,6	30,7	30,6	111
Körte	7,6	7,5	6,4	96
Szilva	12,1	10,1	9,0	84
Szőlő	8,7	8,9	8,4	109
Sárgabarack	6,5	6,0	4,8	85
Őszibarack	4,4	8,3	9,8	254
Sárgadinnye	3,5	2,4	1,9	62
Görögdinnye	10,5	9,4	9,1	99
Cseresznye	3,9	3,2	3,2	95
Meggy	3,9	3,7	3,9	114
Egyéb hazai gyümölcs	3,0	4,3	4,2	160
Déligyümölcsök	4,3	5,5	8,7	228
Összesen	100,0	100,0	100,0	114

* A feldolgozott termékek friss súlyban a megfelelő cikkeknel szerepelnek.

A gyümölcsfogyasztás összetételében 11 év alatt bekövetkezett főbb változások:

– egyértelműen és jelentős mértékben csökkent a fogyasztásban a szilva, a sárgabarack és a sárgadinnye részesedése, és ez a tendencia tartósan ígérkezik;

– kismértékben csökkent az alma, a körte, a szőlő, a görögdinnye és a cseresznye fogyasztásának aránya, de e változás feltehetően nem, vagy nem biztosan tekinthető tartós tendenciának;

– emelkedett az őszibarack, a déligyümölcs és az egyéb hazai gyümölcsök (szamóca, málna, ribizli és köszméte, tehát a korán érő gyümölcsök) fogyasztásának aránya.

Azok a gyümölcsfélék, amelyekből a fogyasztás volumene és aránya a legjelentősebben emelkedett, egyrészt kivétel nélkül mind az értékesebbek közé tartoznak, másrészt hozzájárultak a fogyasztás idényszerűségének mérsékléséhez (déligyümölcsök és az egyéb hazai gyümölcsök).

AZ EGYES RÉTEGEK FOGYASZTÁSÁNAK ALAKULÁSA

Az egyes rétegek zöldségfélékre fordított kiadásai – kisebb részben a fogyasztás növekedésének, nagyobb részben az árak emelkedésének hatására – nagyságrendileg ugyanolyan mértékben emelkedtek, mint a személyes célra fordított összes kiadásuk. A zöldségfélékre fordított kiadásoknak az összkiadáshoz viszonyított arányai ezért nem, vagy csak jelentéktelen mértékben változtak.

6. tábla

A zöldség- és gyümölcsfélékre fordított kiadások az összes kiadás százalékában társadalmi rétegenként

Réteg	Zöldségfélék					Gyümölcsfélék				
	1962.	1966.	1970.	1971.	1972.	1962.	1966.	1970.	1971.	1972.
	évben					évben				
Munkás	2,2	2,2	2,2	2,3	2,3	2,5	2,6	2,5	2,6	2,4
Alkalmazotti	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8	2,4	2,4	2,3	2,4	2,2
Munkás és alkalmazotti	2,1	2,0	2,1	2,1	2,1	2,5	2,5	2,4	2,5	2,3
Ebből:										
Budapestiek	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,8	2,8	2,6	2,8	2,5
Vidéki városiak	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	2,5	2,5	2,4	2,5	2,3
Községiek	2,0	1,9	2,0	2,0	2,1	2,2	2,3	2,3	2,4	2,2
Paraszság	2,9	2,8	2,9	2,9	2,9	3,1	3,2	2,8	2,9	2,7
Kettős jövedelműek	2,5	2,4	2,5	2,6	2,7	2,5	2,7	2,3	2,4	2,4
Paraszti és kettős jövedelműek	2,8	2,6	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	2,6	2,8	2,6

A gyümölcsfélékre fordított rétegenkénti kiadások összkiadáson belüli arányai a vizsgált időszakban – a fogyasztás és az árak alakulásától függően – hullámzóan változtak. Az 1962. és 1966. években ez az arány nemigen változott; az 1966–1970. években némileg csökkent; 1971-ben valamelyest emelkedett, majd 1972-ben ismét csökkent. Ugyanakkor a gyümölcsfélékre fordított kiadások élelmezési kiadásokon belüli rétegenkénti arányai – a zöldségfélékhez hasonlóan – általában emelkedtek, 1972-ben azonban minden rétegnél, 1970-ben pedig a parasztságnál és a kettős jövedelműeknél csökkentek.

A munkás és alkalmazotti, továbbá a paraszti és kettős jövedelmű réteg fogyasztása általában azokból a gyümölcsfélékből emelkedett az átlagosnál nagyobb mértékben, amelyek minőségileg értékesebbek, vagy amelyeknek az ára csak mérsékelten emelkedett, illetve amelyek hozzájárultak a fogyasztás idényszerűségének némi mérsékléséhez.

Az egyes gyümölcsfélék fogyasztása a munkás és alkalmazotti háztartásoknál az 1970–1972. években az 1962–1965. évek átlagához viszonyítva a következő irányú változásokat mutatta:

- az átlagosnál jobban emelkedett: a háztartáson kívüli fogyasztás, alma, őszibarack, szamóca, déligyümölcs, mélyhűtött gyümölcs, egyéb hazai gyümölcs,
- az átlagosnál kisebb mértékben emelkedett; meggy, körte, szőlő,
- csökkent: szilva, sárgabarack, sárga- és görögdinnye, cseresznye, egyéb hazai gyümölcs.

A paraszti és kettős jövedelmű háztartások fogyasztásának változása majdnem ugyanilyen jellegű:

- az átlagosnál jobban emelkedett: a háztartáson kívüli fogyasztás, alma, őszibarack, szamóca, déligyümölcs, mélyhűtött gyümölcs, egyéb hazai gyümölcs,
- az átlagosnál kisebb mértékben emelkedett: meggy, körte, szőlő,
- csökkent: szilva, sárgabarack, sárga- és görögdinnye, cseresznye, gyümölcskonzerv.

A zöldségfélék közül a paraszti és kettős jövedelmű háztartásoknál 13 cikk-ből az átlagosnál nagyobb mértékben emelkedett a fogyasztás, míg a munkás és alkalmazotti háztartásoknál csak 7-ből. A paraszti és kettős jövedelmű réteg esetében azonban a 13 cikk között 8 olyan, amelyből fogyasztásuk még 1972-ben is alacsonyabb volt a munkás és alkalmazotti rétegénél, vagyis a struktúraváltozás egyben közeledést is jelentett a két fő réteg között. Figyelemre méltó, hogy az átlagosnál jobban nőtt a konzerv és mélyhűtött termékek fogyasztása, ami egyrészt a fogyasztás egyenletesebbé tételét segítette elő, másrészt a konyhakész ételek iránti igény növekedését mutatja, továbbá azt a tényt jelzi, hogy a paraszti és kettős jövedelmű háztartásoknál egyes, ún. finom zöldségek fogyasztása is gyorsan emelkedett. Utóbbi háztartások választékgigényei a zöldségekből könnyebben kielégíthetők saját termelésükből, mint a főként áruvásárló munkás és alkalmazotti háztartásoké.

Mindkét rétegnél csökkent a paradicsomkonzerv-fogyasztás (ez feltehetően a háztartáson kívüli fogyasztás nagymértékű növekedésével függ össze) és a durva zöldségek csoportjába tartozó fejeskáposzta fogyasztása. Kedvezőtlen jelenség ugyanakkor a zöldpaprika fogyasztásának csökkenése. A friss zöldborsó fogyasztásának csökkenése a munkás és alkalmazotti rétegnél a konzervfogyasztás növekedésével kapcsolatos.

Az egyes zöldségfélék fogyasztása a munkás és alkalmazotti háztartásoknál a vizsgált időszakban (az 1970–1972. évek évi átlagos fogyasztása az 1962–1965. évek évi átlagához viszonyítva) általában a következők szerint változott:

- az átlagosnál jobban emelkedett: uborka, gomba, savanyúság, főzelékkonzerv, mélyhűtött főzelék, savanyúkáposzta, háztartáson kívüli fogyasztás,
- az átlagosnál kisebb mértékben emelkedett: paradicsom, vöröshagyma, kelkáposzta, zöldbab, sóska és paraj, karfiol, fejessaláta, sárgarépa és petrezselyem, egyéb friss zöldség,
- csökkent: fejeskáposzta, zöldpaprika, paradicsomkonzerv, zöldborsó.

A paraszti és kettős jövedelmű háztartásoknál a lényegesebb változások a következők voltak:

- az átlagosnál jobban emelkedett: uborka, gomba, savanyúság, főzelékkonzerv, mélyhűtött főzelék, kelkáposzta, zöldbab, sóska és paraj, karfiol, fejessaláta, sárgarépa és petrezselyem, egyéb friss zöldség, háztartáson kívüli fogyasztás,
- az átlagosnál kisebb mértékben emelkedett: paradicsom, vöröshagyma, zöldborsó, savanyúkáposzta,
- csökkent: fejeskáposzta, zöldpaprika, paradicsomkonzerv.

A KÜLÖNBÖZŐ NAGYSÁGÚ JÖVEDELEMMEL RENDELKEZŐK 1972. ÉVI FOGYASZTÁSA

Az egy főre jutó jövedelem növekedésével párhuzamosan csökken az összkiadáson belül a zöldség- és gyümölcsfélékre fordított kiadások aránya. E kiadások aránya azonos nagyságú jövedelem mellett a paraszti és kettős jövedelmű háztartásokban magasabb, mint a munkás és alkalmazottiakéban.

7. tábla

A zöldség- és gyümölcsfélékre fordított kiadások a különböző jövedelmű háztartásoknál 1972-ben

Egy főre jutó havi jövedelem (forint)	Zöldségfélékre		Gyümölcsfélékre	
	fordított kiadások aránya			
	munkás és alkalmazotti	paraszti és kettős jövedelmű	munkás és alkalmazotti	paraszti és kettős jövedelmű
	háztartásoknál			
	Az összes személyes célú kiadás százalékában			
– 800	2,8	3,6	2,5	3,1
1000–1200	2,4	3,2	2,5	2,9
1400–1600	2,2	2,9	2,4	2,6
1800–2000	2,1	2,7	2,4	2,4
2200–	1,6	2,3	2,1	2,4
<i>Átlagosan</i>	2,2	2,8	2,3	2,6
	Az ételmezési kiadások százalékában			
– 800	5,5	6,5	5,0	5,5
1000–1200	5,1	6,2	5,4	5,6
1400–1600	5,2	6,1	5,8	5,6
1800–2000	5,3	6,2	6,2	5,6
2200–	4,9	5,9	6,4	6,0
<i>Átlagosan</i>	5,2	6,1	5,9	5,7

Amennyiben a zöldség- és gyümölcsfélékre fordított kiadásoknak az összes ételmezési kiadáson belüli arányát vizsgáljuk a jövedelmi színvonal függvényében, az előbbtől némileg eltérő képet kapunk. Közös vonás az előbbiekkal, hogy a jövedelem nagyságával párhuzamosan a zöldségféléknek az ételmezésen belüli aránya csökkenő tendenciát mutat, de ennek mértéke az ételmezési kiadások esetében sokkal kisebb, mint az összkiadáson belüli arányok tekintetében. Eltérő a tendencia a gyümölcsféléknél, amelyeknek ételmezésen belüli aránya a jövedelem nagyságával növekszik. Ez különösen a munkás és alkalmazotti háztartásokban tapasztalható. Azonos nagyságú jövedelem mellett – kivéve az egész alacsony jövedelműeket – a gyümölcsféléknek ételmezésen belüli aránya a munkás és alkalmazotti háztartásokban magasabb, mint a parasztságnál.

A jövedelem nagyságával párhuzamosan az egy főre számított zöldségfogyasztás mennyisége mindkét rétegnél egyre magasabb, ugyanakkor az egy kilogramm zöldségre fordított átlagos kiadás összege is számottevően emelkedik. Ez utóbbi arra utal, hogy a magasabb jövedelműek fogyasztásában nagyobb a drágább, illetve értékesebb cikkeknek és a primőröknek a súlya, mint az alacsonyabb jövedelműek fogyasztásában.

A két fő réteg között a tendenciák azonossága mellett az a különbség, hogy egyrészt azonos jövedelem mellett a paraszti és kettős jövedelmű háztartások fo-

gyasztása magasabb, mint a munkás és alkalmazotti háztartásoké, másrészt az előbbieket fogyasztásában – az alacsonyabb átlagárból következően – kisebb az értékesebb cikkek aránya, mint az azonos jövedelmű munkás és alkalmazotti háztartásoknál.

8. tábla

Az egy főre jutó zöldség- és gyümölcsfogyasztás, valamint a zöldség- és gyümölcsfélék átlagára a különböző jövedelmű háztartásoknál 1972-ben

Egy főre jutó havi jövedelem (forint)	Munkás és alkalmazotti	Paraszti és kettős jövedelmű	Munkás és alkalmazotti	Paraszti és kettős jövedelmű*
	háztartások			
	Zöldségfogyasztás (kilogramm)		Egy kilogramm zöldségféle átlagos ára (forint)	
– 800	50,1	60,5	5,56	4,95
1000–1200	63,8	76,6	5,90	5,02
1400–1600	76,6	87,7	6,68	5,66
1800–2000	84,9	100,1	7,34	5,83
2200–	100,6	116,8	7,88	5,82
	A legalacsonyabb jövedelműek százalékában			
– 800	100	100	100	100
1000–1200	127	127	106	101
1400–1600	153	145	120	114
1800–2000	169	165	132	118
2200–	201	193	142	118
	Gyümölcsfogyasztás (kilogramm)		Egy kilogramm gyümölcs átlagos ára (forint)	
– 800	32,8	42,7	7,18	7,01
1000–1200	47,5	55,9	7,54	7,43
1400–1600	57,8	63,7	8,41	8,02
1800–2000	66,3	73,1	8,99	8,05
2200–	80,8	97,3	8,58	7,96
	A legalacsonyabb jövedelműek százalékában			
– 800	100	100	100	100
1000–1200	145	131	105	106
1400–1600	176	149	117	114
1800–2000	202	171	125	115
2200–	246	228	119	114

* Csak a vásárolt cikkekre vonatkozó átlagár.

A különböző jövedelműek gyümölcsfogyasztása tekintetében ugyanazok a tendenciák érvényesülnek, mint a zöldségfogyasztásnál. A különbség csupán az, hogy a gyümölcsfogyasztásban a jövedelem függvényében nagyobbak a különbségek, mint a zöldségfogyasztásban. Jellemző erre, hogy amíg a legalsó és legfelső jövedelemkategóriákba tartozók fejenkénti zöldségfogyasztásának mennyisége között a munkás és alkalmazotti rétegeknél 2,0-szeres, a paraszti és kettős jövedelmű rétegeknél pedig 1,9-szeres a különbség, addig a gyümölcsféléknél 2,5-szeres, illetve 2,3-szeres. Az összes fogyasztás tekintetében mutatkozó különbség az egyes cikkek igen eltérő különbségeiből alakul ki. Például a legmagasabb jövedelmi kategóriába tartozó munkás és alkalmazotti háztartások egy főre jutó fogyasztása gombából 4,1-szerese, földieperből 6,1-szerese a legalsó kategóriába tartozóknak.

A FOGYASZTÁS IDÉNSZERŰSÉGÉNEK VÁLTOZÁSA

A zöldségfogyasztás évi mennyiségén belül – elsősorban a munkás és alkalmazotti rétegnél – folyamatosan emelkedett az első félévi fogyasztás aránya és csökkent a második félévi fogyasztásé.³ Ennek ellenére az éves fogyasztásnak a munkás és alkalmazotti rétegnél még az utóbbi években is közel a fele, a paraszti és kettős jövedelmű rétegnél több mint a fele a harmadik negyedére jutott.

9. tábla

A zöldség- és gyümölcsfogyasztás idényszerűsége az egyes társadalmi rétegeknél (százalék)

Negyedév	A zöldségfogyasztás megoszlása az			A gyümölcsfogyasztás megoszlása az		
	1962–1965.	1966–1969.	1970–1972.	1962–1965.	1966–1969.	1970–1972.
	években átlagosan					
	Munkás és alkalmazotti háztartásoknál					
I.	10	11	12	11	11	15
II.	17	18	19	10	14	14
III.	50	49	48	53	51	46
IV.	23	22	21	26	24	25
Év	100	100	100	100	100	100
	Paraszti és kettős jövedelmű háztartásoknál					
I.	10	10	11	8	9	12
II.	14	16	16	9	12	13
III.	52	52	53	59	58	51
IV.	24	22	20	24	21	24
Év	100	100	100	100	100	100

A gyümölcsfogyasztásban az idényszerűség jóval nagyobb mértékben mérséklődött, mint a zöldségféléknél. Ez elsősorban a déligyümölcs-fogyasztás jelentős növekedésének, továbbá annak volt a következménye, hogy a gyümölcsfogyasztásban igen jelentős súlyt képviselő almából folyamatosná vált a téli és a tavaszi ellátás, de kisebb mértékben a konzervfogyasztás növekedése is hozzájárult az idényszerűség mérséklődéséhez. Mindezek ellenére a harmadik negyedévi fogyasztás a paraszti és kettős jövedelmű rétegnél még az utóbbi években is közel kétszer akkora, mint az első és a második negyedévi együttvéve. A munkás és alkalmazotti rétegnél a fogyasztás kevésbé ingadozik: a harmadik negyedévi gyümölcsfogyasztásuk mintegy másfélszerese az első félévinek.

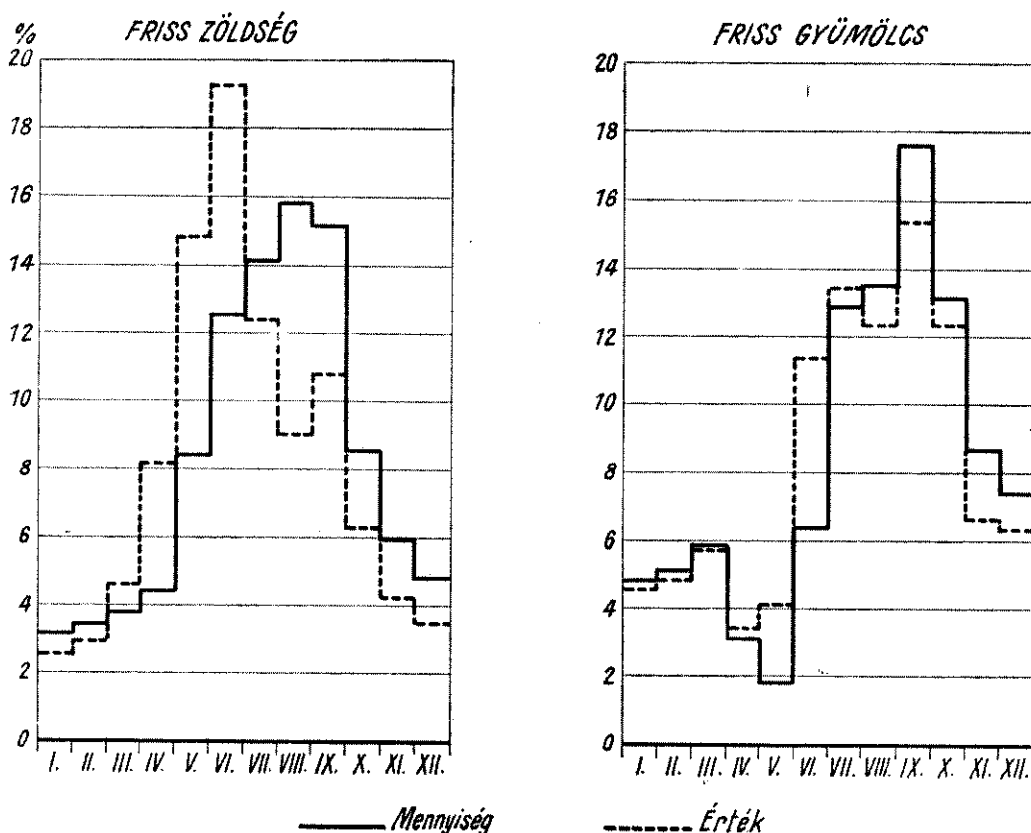
A fogyasztás egyenlőtlen évközi eloszlását, a nyári és kora őszi hónapokban kiugróan magas színvonalát a budapesti kiskereskedelmi forgalom adatai is világosan mutatják. (Lásd az ábrát.)

A fogyasztott friss zöldségfélék mennyisége Budapesten július, augusztus és szeptember hónapokban a legnagyobb. Az ingadozás mértékét jellemzi, hogy az egyes hónapok forgalma a mennyiség alapján átlagosan 55,57 százalékkal tér el az átlagos havi forgalomtól.

³ Az adatoknál figyelembe kell venni, hogy a házi tartósításra felhasznált mennyiségeket (akár vásárlásból, akár saját termelésből származik) a statisztika az eltevés (tartósítás) idején veszi számba, ezért például az I–II. negyedévi tényleges fogyasztás aránya a kimutatottnál valójában magasabb, a III–IV. negyedévi pedig alacsonyabb.

A zöldségforgalom értékbeli eloszlása sem kevésbé szezonális. (Az egyes hónapok értékbeli forgalma átlagosan 61,87 százalékkal tér el az átlagos havi forgalomtól.) A legnagyobb értékű forgalom május, június és július hónapokra esik, tetőzése tehát egy-két hónappal megelőzi a mennyiségét. A tavaszi, illetve korai nyári hónapokban magas a drágább finom zöldségek vásárlásának aránya. A nyár végi és őszi eleji hónapokban nagyobb a fogyasztás mennyisége, de az árbeli és szerkezetbeli változások miatt ez már kisebb értéket képvisel. A téli hónapokban mind a mennyiségi, mind az értékbeli forgalom aránya minimális, vagyis azt a kismértékű forgalmat is inkább a durva zöldségek adják, míg a magasabb árú primőrök a rendkívül kis mennyiség miatt ezekben a hónapokban nem képviselnek jelentős értéket.

A zöldség- és gyümölcsfélék kiskereskedelmi forgalma
Budapesten 1972 egyes hónapjaiban
(Index: az évi fogyasztás = 100)

A friss gyümölcsök forgalmában a mennyiségi és értékadatok ilyen eltolódása csak május, június és július hónapokban figyelhető meg. Mind értékben, mind mennyiségben júliustól októberig legnagyobb a forgalom. A friss gyümölcsök forgalmának ingadozása kisebb, mint a zöldségféléké, relatív szórása 45–50 százalék közé esik.

*

A zöldségfogyasztás stagnálásának és a gyümölcsfogyasztás nem megfelelő növekedésének okai tehát alapvetően a termelésben, illetőleg az ellátásban rejlenek.⁴ A termelés nemcsak összességében, de szerkezetében sem idomul eléggé a kereslethez, az ellátás pedig számos zöldség- és gyümölcsféléből szezonális. A ki-

⁴ Itt kívánjuk megjegyezni, hogy elemzésünk alapjául a Központi Statisztikai Hivatal „A lakosság jövedelme és fogyasztása, 1960–1971. (Budapest, 1973. 205 old.) című, továbbá háztartásstatisztikai és mezőgazdasági statisztikai kiadványai, valamint a Fővárosi Tanács V. B. Csarnok és Piac Igazgatóságának piac-elemzési anyagai szolgáltak.

nálat szerkezete nem felel meg a növekvő jövedelmű fogyasztók keresletének, akik mind fokozottabban törekszenek a minőségileg értékesebb termékek vásárlására, továbbá szükségleteik állandó, egyenletes biztosítására.

A fogyasztó érzékenysége a jövedelmek növekedésével a ritkább és a szezonon kívüli, viszonylag drágább termékekkel szemben fokozódik, a viszonylag olcsó, tömegesen piacra kerülő termékekkel szemben viszont csökken.

Mindezekkel összefüggően a zöldség- és gyümölcsfogyasztás alakulását nemcsak összes mennyiségében, hanem szerkezetében, éves eloszlásában és egy főre jutó értékében is kívánatos vizsgálni.

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья содержит отдельные гипотезы и первые результаты исследования, проводимого на кафедре экономики Садоводческого университета.

В Венгрии потребление овощей и фруктов складывается в не соответствии с требованиями современного питания. Потребление овощей на душу населения уже годами стагнирует, а потребление фруктов возрастает лишь медленно. Общие причины этого явления коренятся в росте нехватки рабочей силы в сельском хозяйстве и повышении розничных цен.

Авторы статьи исходят из предположения, что стагнация потребления вызвана рядом и более глубокими причинами, чем те, которые были приведены выше. Согласно их мнению производство не в целом, а по структуре не соответствует спросу, нехватка имеет место не столько во время сезона, сколько в периоды вне сезона.

По мере роста реальных доходов происходит не рост спроса на овощи и фрукты вообще, а увеличивается спрос на их более ценные сорта. Как производство, так и снабжение должны приспосабливаться к этому обстоятельству. Помимо этого рост спроса можно ожидать не только в период массового созревания, а и вне сезона.

Успешное исследование движения цен на овощи и фрукты можно осуществлять тоже только во взаимосвязи с изменением структуры производства и улучшением равномерности снабжения.

Авторы с учетом упомянутых точек зрения путем использования данных по всей стране и домашним хозяйствам анализируют изменение структуры потребления овощей и фруктов и распределение потребления по отдельным годам.

SUMMARY

The article includes certain hypotheses and the first findings of the research carried out at the Department of Economics, University of Horticulture, Budapest.

The consumption of vegetables and fruits in Hungary is not increasing in line with modern nourishment. The per capita consumption of vegetables has been stagnating even for years and the consumption of fruits is increasing but moderately. Its general reasons lie in the increasing shortage of labour in agriculture and in the rising of consumer prices.

The authors start from the assumption that stagnation of consumption has other and more deeper reasons, too, besides those mentioned above. In their opinion the production does not meet the demand not as a whole but mainly by its structure, moreover, shortages present themselves not so much in the high season as in the off season periods.

Along with increase in real incomes demand for vegetables and fruits increases not as a whole but it is shifting towards better quality. Both production and supply must conform to it. In addition the increase of the demand is to be expected not only in the period of mass ripening but beyond this period as well.

Trends in prices of vegetables and fruits can be efficiently investigated only in connection with the structural change and with the even more supply.

The authors analyse the change in the structure of vegetables and fruits consumption and the distribution of consumption by years on the basis of aspects mentioned above, using statistical data relating to the whole country and to households.

MEGJEGYZÉSEK AZ ÚJ MAGYAR NÉPGAZDASÁGI MÉRLEGRENDSZERHEZ*

DR. DRECHSLER LÁSZLÓ

A statisztikának egyre növekvő szerepe van az ország gazdasági irányításában, a gazdaságpolitika kialakításában, a statisztikán belül pedig egyre nagyobb súlya van a gazdasági élet eredményeit jellemző összefoglaló mutatószámoknak. Az olyan fogalmak, mint a „nemzeti jövedelem”, a „lakosság összes fogyasztása”, a „népgazdasági felhalmozás” ma már nemcsak a szakembereket érdeklik, hanem mindenkit, aki közgazdasági kutatással foglalkozik, s bizonyos mértékig az általános közvéleményt is.

Árvay János könyvét nemcsak az teszi értékké, hogy ilyen átfogó, részletes, igényes népgazdasági mérleget ismertető mű eddig még sohasem jelent meg Magyarországon, hanem az is, hogy lényegében új népgazdasági mérlegrendszerrel ad számot, olyanról, amely gyakorlatilag egyedülálló a világon. A szerző – akinek vezető szerepe volt a magyar mérlegrendszer továbbfejlesztésében – szinte teljesen azonosítja nézeteit azokkal a megfontolásokkal, amelyekre jelenlegi mérleggyakorlatunk épül. A könyv kritikája ezért bizonyos mértékig egyben a jelenlegi népgazdasági mérlegrendszer értékelését is jelenti.

Már a kezdet kezdetén le szeretném szögezni, hogy népgazdasági mérlegünk továbbfejlesztését és ennek 1969-től kezdve a gyakorlatban való alkalmazását szocialista statisztikánk utóbbi másfél évtizedes fejlődése legnagyobb vívmányának tekintem. Az ötvenes évek elején a Szovjetunió tapasztalatait hasznosítva kidolgoztuk első részletes szocialista mérlegrendszerünket. Ezen az ötvenes évek végétől kezdve bizonyos javításokat, módosításokat hajtottunk végre, kiegészítéseket végeztünk, de mindezek a változtatások – anélkül, hogy jelentőségüket kisebbiteni akarnám – messze elmaradnak a mögött a „nagy ugrás” mögött, amely hosszú évek előkészületeinek eredményeképpen 1969-ben következett be.

Sokak számára úgy tűnhet, hogy 1969-ben a legjelentősebb változás az volt, hogy e korábbi anyagi tartalmú mutatószámok (mint például a nemzeti jövedelem) kiegészültek szélesebb tartalmú, mind termékeket, mind szolgáltatásokat felölelő mutatószámokkal (mint például a nettó nemzeti termeléssel). A magam részéről mégsem ezt tartom a leglényegesebb változásnak. Szélesebb körű mutatószámok, például a lakosság fogyasztása vagy jövedelme tekintetében – mint ahogy Árvay is utal rá – már korábban is voltak gyakorlatunkban, s most csupán az történt, hogy ezeknek a mutatószámoknak megtaláltuk a megfelelőit a termékek

* Árvay János: Nemzeti termelés, nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon. Magyarország népgazdasági mérlegrendszere (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1973. 368 old.) c. könyvével kapcsolatos néhány gondolat.

és a szolgáltatások előállítása (termelése) területén is. Már csak azért sem ezt tartom a fejlődés legfontosabb részének, mert – bár egyetértek azzal, hogy a szélesebb körű mutatószámok alkalmazása is igen hasznos – a szolgáltatásoknak az összefoglaló mutatókban való beszámítása nemcsak előnyökkel, hanem jelentős hátrányokkal is jár (erre még visszatérek).

Két olyan vonása is van új mérlegrendszerünknek, amit valóban nagy jelentőségűnek, s egyértelműen pozitívnak tekintek.

Az egyik általam igen fontosnak tartott vonás az, hogy új mérlegrendszerünknek most van igazi jövedelemstatisztikája. Tulajdonképpen most látjuk csak, hogy mennyire egyoldalú volt korábbi mérlegünk. Nagy gondot fordítottunk a termékek termelésének és felhasználásának statisztikájára, s ebből nagyon jó képet kaptunk arról, hogy mennyi az ország termelése, fogyasztása, felhalmozása, valamint exportja és importja. Nem láttuk azonban, hogy eközben az ország milyen mértékben gazdagodik. Ha egy új gyárat saját erőnkől építünk fel, a gyár értékével valóban növekszik az ország vagyona, s a felhalmozás tényleg egyértelmű gazdagodást fejez ki. Ha azonban a gyár építését hitelből végezzük (a gépeket, felszereléseket importáljuk, aminek az ellenértékét csak később fogjuk megfizetni), akkor a gazdagodás jóval kisebb a felhalmozásnál, csupán annyi, amennyivel az új gyár értéke meghaladja a felvett hiteleket. Korábbi mérlegrendszerünkben vizsgáltuk azt, hogy mennyi a felhalmozás, s azt is, hogy mennyivel növekednek vagy csökkennek külföldi tartozásaink, olyan mutatószámunk azonban nem volt, amely ezt a két folyamatot közös nevezőre hozta, s kifejezte volna, hogy gazdálkodásunk eredményeképpen az ország vagyona mennyivel növekedett vagy csökkent az adott időszakban. Az, amit jövedelemnek neveztünk, nem volt a szó igazi értelmében jövedelmi mutatószám. A korábbi gyakorlatunkban szereplő végső jövedelmek mutatószáma nem volt más, mint a fogyasztási és felhalmozási kiadások összege, s értéke teljesen független volt attól, hogy közben mi történt a külfölddel szembeni tartozásaink, illetve követeléseink terén. Új mérlegrendszerünknek „rendelkezésre álló jövedelem” és „megtakarítás” mutatószámai, valamint az ehhez kapcsolódó nemzetivagyon-statisztika már valóban képet adnak a gazdagodás eredményeiről, ami nagyon fontos kiegészítője a termelés eredményeinek.

A másik fontos változás, hogy új mérlegrendszerünk most már sokkal inkább *rendszerjelleű*. Bár korábbi mérlegünknek is voltak bizonyos rendszerelemei, több volt az, mint egymástól független táblázatok összefűzött kötete, mégis az, ami az akkori mérlegünket összekapcsolta, sokkal lazább volt. Az egyes táblázatok fogalmai nem egyenletszerűen függtek össze egymással, a különböző mutatószámok, csoportosítások, meghatározások nem összefüggően illeszkedtek valamilyen zárt egészbe. Ennek jelentős hátrányai voltak. Az életszínvonal statisztikája például eléggé elszakadt a termelés és a felhasználás statisztikájától. Az a kutató például, aki e publikált adatokból kísérelte meg az életszínvonal-(reáljövedelem)-változás okait visszavezetni a termelés alakulására vagy a fogyasztás–felhalmozás arányainak változására, megoldhatatlan nehézségekbe ütközött, a különböző mutatószámok közötti összefüggésekben – a számos tartalmi, értékelésbeli, csoportosításbeli különbségek miatt – nem ismerhette ki magát. Vagy például a lakosság jövedelmének mérlege mintha teljesen önálló életet élt volna a mérleg többi részétől, még a Központi Statisztikai Hivatal sem vállalkozott arra, hogy e táblázat, valamint a nemzeti jövedelem közötti kapcsolatokat kimutassa.

Az új mérleg összefüggéseiben sokkal gazdagabb tartalma ellenére is lényegesen könnyebben tudja kiismerni magát a felhasználó. Erről gondoskodik a mér-

leg mutatószámainak, a különböző táblázatoknak kapcsolatát tükröző fogalmi matrix, amely – ha esetleg nem is a legszerencsésebb helyen szerepel a könyvben (a 66. oldalon) – nagymértékben megkönnyíti az olvasó tájékozódását is.

A termelés, a jövedelem, a vagyon makrostatisztikai adatai, amelyek logikailag és számszerűen kapcsolódnak egymáshoz, egyetlen összefüggő láncolatot alkotnak. A közgazdasági tartalmuk és követelményeik szempontjából összefüggő folyamatok nyomon követhetők, mert a fogalmak szinkronban vannak, láncolatszerűen következnek egymásból, a definíciók azonosak, s a csoportosítások összhangban vannak egymással.

A magyar mérlegrendszer rendkívül ügyes módon kapcsolja össze egyfelől a szocialista országok mérlegrendszerének (MPS) jelentős előnyeit (a szocialista szektor nyújtotta sokkal szélesebb adatbázist, a marxi koncepciókon alapuló fogalmi elhatárolásokat) azokkal a gazdag tapasztalatokkal, amelyek a kapitalista országok mérlegrendszerének (SNA) továbbfejlesztése során hasznosíthatók voltak. Árvay és munkatársai sokat hasznosítottak az SNA-ból, pontosabban az SNA átdolgozását kísérő vitákból (amelyekben – mint ahogy ezt a szerző is megjegyzi – a szocialista országok statisztikusai is fontos szerepet játszottak). Ez is dicsérendő, még inkább azonban az, hogy a Központi Statisztikai Hivatal nem szolgai módon ültette át az SNA tapasztalatait a magyar mérlegrendszerre, hanem jól megválogatva, hogy mit hasznosít, s amit alkalmazott, azt is megfelelően adaptálta a szocialista ország termelési viszonyaira.

A mérlegrendszer háttérét képező alapvető elméleti megfontolásokkal – ahogyan azokat Árvay kifejti – teljes mértékben egyetértek. Amivel később majd vitatkozni fogok, azok sokkal inkább csak részletek, ha önmagukban fontos és elvileg tisztázandó kérdések is, a mérlegrendszer alapját nem érintik. Amiben azonos nézeteket képvisel a bíráló a szerzővel, arról nemigen szoktak beszélni, fontosságánál fogva azonban hadd emeljek ki egy olyan kérdést, amivel explicite is támogatni szeretném Árvay megfontolásait.

Nagyon helyesnek tartom, hogy az új magyar mérlegrendszer tartalmazza mind a korábbi anyagi szférára vonatkozó mutatószámokat, mind a kibővített (termékekre és szolgáltatásokra vonatkozó) mutatókat. Árvay és munkatársai jól ismerték fel – számos korábbi vitázóval ellentétben –, hogy a helyes kérdésfeltevés nem a vagy-vagy (vagy anyagi, vagy kibővített), hanem az, hogy alkalmazzunk-e az anyagi tartalmú mutatók mellett kibővített tartalmú mutatókat is? Alig egy évtizeddel ezelőtt a szűkebb és tágabb tartalom körüli vita teljesen ideológiai jelleget öltött, úgy látszott, hogy a szocialista országok gazdasági elméletéből szükségszerűen következik a csak anyagi tartalom, a polgári közgazdasági megfontolásokból pedig a csak kibővített tartalom. Azóta világszerte is egyre erősebbé vált az a felismerés, hogy attól függően mi a vizsgálat célja, hol szűkebb tartalmú, hol pedig szélesebb tartalmú mutatók bizonyulnak hasznosabbnak. A szocialista országok mérlegrendszerében is ott találjuk ma a szolgáltatásokat is tartalmazó „lakosság összes fogyasztása” mutatószámot. A tőkés országok statisztikájában pedig egyre sűrűbben találkozhatunk – ha nem is pontosan anyagi tartalmú mutatókkal – olyan szűkebb fogalmakkal, amelyek erősen megközelítik azt. Például az átdolgozott SNA „commodity production” fogalma kizárja az összes nem árujellegű szolgáltatásokat (közigazgatási szolgáltatásokat stb.). Egyes tőkés országok input-output mérlegében, például Hollandiáéban olyan termelő szféra definíciót alkalmaznak, amely nagyon közel van a szocialista országok anyagi termelés fogalmához (a szűkítés arra a megfontolásra épült, hogy csak ezen a területen belül stabilak eléggé az input-output koefficiensek).

Árvay, illetve a Központi Statisztikai Hivatal helyesen tette azt is, hogy a bővítéseknél nem válogatott a szolgáltatások között, minden, társadalmilag szervezett keretek között folyó szolgáltatást beszámított a kibővített mutatószámokba. Bár szólnak bizonyos indokok egy ennél szűkebb fogalom alkalmazása mellett is (például a jóléti szolgáltatások beszámítása, de a közigazgatás, honvédelem ki-rekesztése mellett), akárhol vonnák meg a határt, ennek legalább annyi következetlensége és hátránya lenne, mint a választott megoldásnak. Ezt mutatják egyébként a franciaországi tapasztalatok is, ahol hosszú ideig egy szűkebb definícióval kísérelték meg a termelés fogalmát meghatározni, most azonban itt is rátérnek az SNA szerinti definíció alkalmazására.

Egy dologban toldanám csak meg azt, amit Árvay a mindkét tartalmú mutatószám alkalmazása mellett felhoz. Abban, hogy a kibővített tartalmú mutatók mellett megtartottuk az anyagi termelésre vonatkozó mutatószámokat is, nemcsak az szól, hogy az anyagi termelésnek megkülönböztetett fontosságot tulajdonítunk, s hogy ily módon biztosítjuk a múlttal, valamint a többi szocialista országgal való összehasonlíthatóságot.

Az anyagi tartalmú mutatók megtartását nem utolsósorban az is indokolja, hogy a szolgáltatások beszámítása sok előnye mellett jelentős hátrányokkal is jár. Valahogy úgy lehetne fogalmazni, hogy a szolgáltatások beszámítása fellazítja a mutatószámok tartalmát. Nemrégiben az ENSZ egyik specializált intézetének vitáján egyes latin-amerikai országok összefoglaló gazdasági eredményeit elemezték. Több esetben volt tapasztalható, hogy egyes országok bruttó hazai terméke ugrásszerűen megnőtt, s amikor ennek okait kutatták kiderült, hogy ebben a „fejlődésben” a legnagyobb szerepet az játszotta, hogy ezek az országok külföldről (legtöbb esetben az Egyesült Államoktól) jelentős segélyeket vagy hiteleket kaptak, amit államapparátusuk bővítésére fordítottak. Az a tény tehát, hogy most többet költenek a közigazgatásra, a rendőrségre – esetleg semmivel sem növelve az államigazgatás hatékonyságát – ugyanúgy a hazai termék növekedésében jut kifejezésre, mint ha az ipari vagy mezőgazdasági termelés emelkedett volna. A vitában részt vevő nyugati közgazdászok maguk vetették fel, hogy ilyen esetekben sokkal realisabb tartalma volna az MPS-szerű szűkített tartalmú indexeknek.

Ha az említett példa eléggé távol is esik azoktól a problémáktól, amelyek szocialista termelési viszonyok között vetődnek fel, hazai gyakorlatunkban is erősen érezni lehetett azt a hátrányt, amit a szolgáltatások okoznak a termelés volumenindexeinek fellazításával. Árvay könyve nem tér ki a volumenindexek (változatlan áras mérés) problémáira, s ezért nem is lehet a szerzőt hibáztatni (ez utóbbi témáról egy másik hasonló terjedelmű könyvet lehetne írni). Ennek ellenére érdemes itt megjegyezni, hogy a legtöbb szolgáltatásfajtánál nem lehet megfelelően az ár- és a volumenkomponenseket megkülönböztetni egymástól, s az indexek szerkesztője ezért csak eléggé önkényes feltételezésekre támaszkodhat. A magyar gyakorlatban például azt a feltételezést alkalmazzák, hogy az oktatásban, az egészségügyben, a közigazgatásban stb. dolgozók termelékenysége évi 2 százalékkal emelkedett. Aligha kell bizonyítani, hogy az erre a feltételezésre épített termelési volumenindex mennyivel lazább, mint például a mezőgazdasági termelés volumenindexe.

Egy másik olyan gondolat, amelynél teljesen egyetértek a szerzővel, de tovább mennék a következtetésekben, a népgazdasági mérlegnek a statisztika integrációjában betöltött fontos szerepe. Árvay szinte csak megpendíti ezt a húrt, de nem játssza végig az egész dallamot. Világszerte erősödik az a felismerés, hogy a népgazdasági mérlegnek nemcsak az a szerepe, hogy összefoglaló ered-

ményeket szolgáltasson a gazdasági élet fejlődéséről, hanem az is, hogy keretrendszer adjon (integráló szerepet töltsön be) az egész gazdaságstatisztika tekintetében. Történelmileg a különböző szakstatisztikák (iparstatisztika, mezőgazdasági statisztika stb.) egymástól eléggé függetlenül fejlődtek ki, s alkották meg a maguk fogalmi rendszerét, definícióikat, csoportosításait. Ebből az akkor érthető függetlenségből ma jelentős konfliktusok származnak. Bár már évtizedek óta gyomláljuk ezeket a fogalmi, csoportosításbeli, terminológiai eltéréseket, még mindig nem tartunk ott, ahol kellene. Még ma is elég gyakori, hogy ugyanarra a kérdésre egymással ellentmondó válaszokat kapunk attól függően, milyen statisztikából indulunk ki.

Vagy ismeretes például, hogy mennyi nehézséggel küzdünk abban, hogy bizonyos termékcsoportok teljes „mozgásáról” (termeléséről, importjáról, fogyasztásáról, felhalmozásáról, exportjáról) megfelelő mérlegeket készítsünk, mivel a különböző területeken alkalmazott csoportosítások (termelési, fogyasztási, külkereskedelmi csoportosítások) nincsenek megfelelően összehangolva egymással. Ebben az egységesítési, harmonizáló folyamatban kell a népgazdasági mérlegnek döntő szerepet játszania. Problémáinkkal természetesen nem állunk egyedül, hasonló nehézségekkel küzdenek csaknem minden más fejlett statisztikával rendelkező országban is. Ennek a folyamatnak egyelőre még csak valahol a közepén tartunk. A népgazdasági mérleg már betölt bizonyos integráló funkciót, de még mindig az a jellemző, hogy egyelőre a mérleg inkább egy erre a célra specializált részlegnek (a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági főosztályának) „belügye” mint a Hivatal összes gazdaságstatisztikai részlegeinek közös eszköze. Véleményem szerint a fejlődés feltétlenül abba az irányba fog haladni, hogy a mérleg integráló funkciója erősödni fog, s a statisztikai hivatalok felsőbb vezetésének eszközüvé válik.¹

Túlmenően azon az öröndetes tényen, hogy egy világviszonylatban is nagyon fejlett népgazdasági mérlegrendszerrel rendelkezünk, az is külön méltatást érdemel, hogy volt valaki, aki vállalkozott arra, hogy ezt a mérlegrendszert részletesen ismertesse. Ez utóbbi tekintetben a szocialista országoknak még jelentős törlesztéssel vannak. Gyakran fordul elő, hogy a szocialista és a kapitalista országok mérlegrendszerének viszonylagos fejlettségéről az MPS és az SNA leírásai alapján alkotnak ítéletet. Ez azonban nagyon megtévesztő, hátrányos fényt vet a szocialista országokra. Az SNA, illetve az MPS leírása ugyanis teljesen különböző jellegű. Az SNA minden kötelezettség nélküli ajánlás, a jövőbeli fejlődés útját jelzi, s ezért nem túlzás azt állítani, hogy egyetlen kapitalista ország mérlegrendszere sem éri el azt a fejlettségi fokot, amelyet az SNA ismertet. Az MPS viszont inkább *operatív jellegű dokumentum*, valami megállapodásszerűség, s ezért szükségszerűen szűkebb tartalmában. Az SNA közös szorzó (maximum program) jellegével szemben az MPS inkább valami közös osztó (minimum program). Itt fordított a helyzet, mint az SNA-nál: minthogy az MPS leírása nem foglalja magába azt, amiben még nem sikerült közös álláspontra jutni, a legtöbb, esetleg az összes európai szocialista ország népgazdasági mérlege fejlettebb, mint az amit az MPS leírása tartalmaz. Az SNA, illetve az MPS leírása ezért távolról sem tükrözi a kapitalista, illetve a szocialista országok mérlegeinek viszonylagos fejlettségét.

E sorok olvasója joggal vethetné fel, mi fontosabb: az, hogy a mérlegrendszer fejlett legyen, vagy az, hogy a mérlegrendszerrel jó leírás legyen? Nyilvánvalóan az előbbi. Az utóbbinak is azonban nagyon nagy jelentősége van. Az SNA

¹ Lásd például erről a holland tapasztalatokat az Európai Statisztikusok Értekezletének 1973 júniusában megvitattott CES/324 jelű dokumentumában.

és az MPS bizonyos mértékig versenyben vannak egymással. A gyarmati sorból felszabadult országok statisztikájuk megszervezésénél gyakran kerülnek választás elé: az SNA-t, illetve egy SNA-szerű rendszert dolgozzanak-e ki hazájukban, vagy pedig az MPS-t, illetve egy MPS-szerű rendszert alkalmazzanak-e inkább. Döntésüket a legtöbb esetben nem tudják másra alapozni, mint a két rendszer leírására. A leírásokból pedig nem ismerhető fel, hogy itt két különböző „műfajról” van szó. Többek között ezért volna nagyon fontos, hogy a szocialista országok mérlegrendszeréről is legyenek részletes, polemizáló, jövőbe mutató leírások. Ennek a helyzetnek az ismeretében különösen hasznosnak kell ítélni Árvay könyvének megjelenését.

Nemzetközi jelentősége mellett nem kevésbé fontos az a szolgálat, amit a könyv a magyar olvasónak – mind a szűkebb szakközönségnek, mind a mérlegszámítások eredményeit felhasználó gazdaságpolitikusoknak, mind a népgazdasági mérleg kérdései iránt érdeklődő laikusoknak – nyújt. Még a legjártasabb specialisták is fognak Árvay könyvében új módszertani ismereteket találni, a mérlegadatok felhasználóinak munkáját pedig jelentős mértékben megkönnyíti az, hogy az egyes mutatószámok részletes definíciói mellett legtöbbször megtalálják azokat a megfontolásokat is, amelyek a választott meghatározás háttérében állnak. Nagyon hasznos szolgálatot tesz az is, hogy Árvay valóságos adatokkal illusztrálja az egyes fogalmak közötti összefüggéseket, s számszerű példákon bemutatja azt is, hogy tartalmukban a magyar mérleg adatai mennyiben térnek el az SNA és az MPS megfelelő adataitól.

ELVI-MÓDSZERTANI VÉLEMÉNYKÜLÖNBSÉGEK

Az új magyar mérlegrendszer sok vonatkozásban eltér mind az SNA-tól, mind az MPS-től, s találunk olyan eseteket is, amikor a két nemzetközi mérlegrendszer azonos megoldást választott, a magyar mérlegrendszer mégis eltér ezektől. Ez önmagában még nem jelent semmi rosszat (egyébként is számos példát lehet találni arra, hogy más nemzeti mérlegrendszerek is eltérnek a nemzetközi ajánlásoktól), mégis célszerű ezeket az eseteket megvizsgálnunk. Ilyenkor nemcsak azt a kérdést kell feltennünk magunknak, hogy vajon a választott megoldás tényleg jobb-e, mint amiben a nemzetközi mérlegrendszerek állapodtak meg, hanem azt is, hogy vajon az a többlet, amit az új megoldással nyerünk, felér-e azal a veszteséggel, amit a többi országgal való összehasonlíthatóság csökkenése okoz?

A legfontosabb ilyen tétel a *mezőgazdaság saját termeléséből történő fogyasztásának* (továbbiakban: önfogyasztás) értékelése. Mind a szocialista, mind a kapitalista országok a termelés mérésénél termelői áron értékelik az önfogyasztást, vagyis azon az áron, amit a termelők kaptak volna, ha azokat a termékeket értékesítik. Magyarországon is ez volt a helyzet 1969-ig; az új mérlegrendszer termelési statisztikájában viszont már fogyasztói áron értékelik az önfogyasztást, vagyis azon az áron, amit a termelők akkor fizettek volna, ha ezeket a termékeket a kereskedelemben vásárolják.

Ismerjük el, a fogyasztói áron való értékelés mellett is szólnak bizonyos érvek. A többi szocialista országban is alkalmazták az önfogyasztás fogyasztói áron való értékelését, de nem magában a szűkebb értelemben vett mérlegben, hanem csak az életszínvonallal kapcsolatos számításoknál, a reálfogyasztás és a reáljövedelem (de sőt hasam a termelés) mérésénél. A fogyasztói áron való értékeléssel érzük csak el, hogy életszínvonal-statisztikánkban például a munkások által

vásárolt tojás és a paraszt által termelt és elfogyasztott tojás azonos volumennel jelentkeznek.

A fogyasztói áron való értékelésnek azonban vannak lényeges hátrányai is. Arvay, aki egyébként könyvének legnagyobb részében dicséretre méltó módon jár el a valami mellett és ellene szóló érvek kifejtésével, ezen a helyen kissé egyoldalú, s nem ismerteti azokat a hátrányokat, amelyek a fogyasztói áron való értékelés velejárói. Ezek a hátrányok már az életszínvonallal kapcsolatos számításoknál is jelentkeznek (s ezért van az, hogy a kapitalista országok többségében még ezeknél a számításoknál is termelői áron értékelik az önfogyasztást). Az önfogyasztás fogyasztói áron való értékelése esetén statisztikánk azt mutatja, hogy egyébként azonos körülmények között a parasztság minél többet értékesít termékeiből, annál inkább csökkenti életszínvonalát, mert ha maga fogyasztotta volna el ezeket a termékeket, azok fogyasztói áron jelentkeztek volna. Értékesítés esetén csak a termelői árnak megfelelő ellenértékért tud iparcikkeket és szolgáltatásokat vásárolni. Fogyasztói áron való értékelés esetén a parasztság életszínvonala akkor mutatkozna legmagasabbnak, ha minden megtermelt termékét maga fogyasztaná el, s semmit sem értékesítene.

Nem arról van itt szó, hogy van egy jó megoldás és egy rossz, hanem arról, hogy tökéletes megoldás nincs, s mérlegelnünk kell a különböző előnyöket és hátrányokat. Az életszínvonal-számításokkal kapcsolatban még együtt haladnék Arvayval, illetve a Központi Statisztikai Hivatal gyakorlatával, s adott viszonyaink mellett a fogyasztói áron való értékelést tartanám valamivel jobbnak. A termelés mérésénél azonban más megoszlásban jelentkeznek az előnyök és a hátrányok. Miért csökken azzal a nemzeti jövedelem vagy a nemzeti termelés, ha a parasztság egyébként azonos körülmények mellett többet értékesít a termékeiből? Vagy miért növekszik az ország termelése abban az esetben, ha ceteris paribus valamilyen oknál fogva (például raktározási nehézségek miatt) a parasztság csak kevesebbet tud értékesíteni termékeiből, mint amennyit akarna? A fogyasztói áron való értékelés – még ha külön tételként kezelik is ezt az árkülönbözetet, mint ahogyan azt az új magyar mérlegrendszer teszi – ugyanis ilyen eredményekre vezet.

A termelés mérésénél az önfogyasztás fogyasztói áron való értékelését akkor sem választanám, ha nem lennének ezzel ellentétes nemzetközi ajánlások. Inkább vállalnám azt a hátrányt, ami korábbi mérlegrendszerünkkel (s a többi szocialista országok gyakorlatával) járt együtt, hogy ily módon nincs közvetlen kapcsolat a szűkebb értelemben vett mérleg és az életszínvonal-statisztika mutatói között. A kétféle értékelés közötti árkülönbözet nem jelentéktelen: mintegy 5–6 milliárd forint nagyságrendű, ami a mezőgazdasági termelésnek kb. 10 százalékát, a nemzeti jövedelemnek kb. 2 százalékát teszi ki. Még egyszer hangsúlyozom, nem arról van szó, hogy a fogyasztói áron való értékelést rossznak, a termelői áron való értékelést pedig jónak tartom, hanem arról, hogy az előnyök és hátrányok mérlegelésével másfajta következtetéshez jutottam.

Egy másik fontos tétel, amelynél új mérlegrendszerünk eltér a nemzetközi ajánlásoktól, a nyereségrészesedés kezelése. Mint Arvay is megjegyzi, ezt a tételt mind az MPS, mind az SNA a lakosság (háztartások) elsődleges jövedelmének tekinti, a magyar gyakorlatban azonban a nyereségrészesedés a gazdasági szféra elsődleges jövedelme, amely csak az újraelosztás folyamán áramlik a lakossághoz. Bár ez a tétel közel 10 milliárd forint nagyságrendű, a problémát itt kevésbé tartom súlyosnak, mint az önfogyasztás értékelése esetén. A legfontosabb kategóriák – végső jövedelmek, rendelkezésre álló jövedelmek – esetében már minden a helyén van, nincs semmi összehasonlíthatósági probléma, csupán az elsődleges

elosztás–másodlagos elosztás (vagy ha úgy tetszik eredeti jövedelmek–származékos jövedelmek) mutatószámainak tartalma tér el ebben a tekintetben a nemzetközi mérlegrendszerek ajánlásaitól. Ez utóbbi mutatószámoknak pedig – ismerjük el – távolról sincs olyan jelentőségük a gazdasági elemzésben, mint a termelés vagy a végső jövedelmek mutatóinak.

Itt is fel kell vetni azonban, érdemes-e ezt az eltérést vállalni? Úgy látszik, hogy a nyereségrészesedés esetében nem arról van szó, mint az önfogyasztásnál, ti., hogy Árvay a választott megoldást tartja az elvileg jó vagy jobb eljárásnak, hanem arról, hogy a mérlegrendszer kidolgozói ily módon akartak eleget tenni annak a követelménynek, hogy a mérleg kategóriái minél közelebb kerüljenek a gazdasági és állami irányításban alkalmazott fogalmakhoz.

Ezzel fontos elvi kérdéshez értünk. Természetesen nagyon jó volna, ha a jövedelemszabályozási rendszer kategóriái és a mérleg megfelelő mutatószámai között nem volna érdembeli, tartalmi eltérés. Legalább ennyire fontos azonban, hogy a mérleg mutatószámai önmagukban is következetes tartalmúak legyenek, s emellett eléggé kívánatos a többi ország statisztikai mutatószámaival való összehasonlíthatóság. Árvay nemcsak a nyereségrészesedéssel kapcsolatban, hanem több más esetben is, például a készletváltozások értékelésénél is (123. old.) szembekerül ezzel a dilemmával.

Meg tudom érteni a mérlegrendszer kidolgozóinak azt a törekvését, hogy a hatvanas évek második felében, gazdaságirányítási rendszerünk átszervezésének szakaszában arra törekedtek, hogy a népgazdasági mérleg összefoglaló mutatószámai is ugyanazokat a kategóriákat tükrözzék, amelyeket a gazdasági szabályozórendszer előírt. Érdemesnek látszik azonban a jövőt illetően ennek a problémának az elvi háttérével mélyebben foglalkozni. Tulajdonképpen a statisztika különböző funkcióinak prioritásairól, viszonylagos fontosságáról van itt szó. Aligha vitatná valaki, hogy a statisztikának segítenie kell az adminisztratív ellenőrzést, a népgazdasági tervek megalapozását és teljesítésének mérését. Nem kevésbé fontos feladata azonban a statisztikának a közgazdasági elemzés feltételeinek biztosítása. A problémát az okozza, hogy a közgazdasági elemzés számára nem mindig ugyanazok a fogalmak a legalkalmasabbak, mint amelyek az államirányítás kategóriái.

Úgy érzem, hogy a népgazdasági mérleg határain belül helyesebb volna nagyobb súlyt adni a közgazdasági elemző funkciónak. A statisztika természetesen meghatározná az állami irányításhoz, ellenőrzéshez szükséges mutatószámokat is, az azonban már nem volna szükségszerű, hogy ez utóbbiak szervesen beilleszkedjenek a népgazdasági mérleg keretébe. Visszatérve a nyereségrészesedés problémájához, helyesnek tartom, hogy a statisztika olyan vállalatnyereség-mutatószámot is megfigyel, amelyből a nyereségrészesedést (és a nyereség utáni adót) még nem vonták le, amely tehát tartalmilag megegyezik a gazdasági irányítás megfelelő kategóriájával. Amikor azonban arról kell döntenie, hogy hol végződik a jövedelmek elsődleges elosztása, s hol kezdődik az újraelosztás, akkor a kérdéses tétel közgazdasági tartalmából helyesebb kiindulni, s nem pedig abból, hogy milyen szervezeti–adminisztratív intézkedésekhez kapcsolódik. Márpedig ebből a szempontból nézve a nyereségrészesedés ugyanazt a funkciót tölti be, mint a bér vagy a prémium; ugyanúgy a vállalatok fizetik, ugyanúgy a dolgozók kapják, lényegében ugyanúgy teljesítményeikért, végzett munkájuk mennyisége és minősége arányában.

A mérleg kategóriáinak elvi tisztaságával kapcsolatban még egy általános megjegyzés kívánkozik ide. Árvay helyesen teszi, hogy nem törekszik valamilyen

elvont, elméletileg kristálytiszta mérlegrendszerre, hanem nagyon jó gyakorlatias érzékkel tesz bizonyos engedményeket, s azokban az esetekben, amikor az elvileg helyesebb megoldás jelentős gyakorlati nehézségekbe ütközik, vagy pedig csak elenyészően kis mértékben módosítaná a végső eredményeket, egyszerűbb megoldásokat részesít előnyben. Az ilyen elvi engedményekből azonban elég sok van. Nemcsak az jelent itt ezzel kapcsolatban bizonyos veszélyt, hogy „sok lúd disznót győz”, hanem az is, hogy ami ma esetleg még elhanyagolható nagyságrendű, nem biztos, hogy a jövőben is mindig az marad. Egy példát említek csak erre, a belföld és külföld elhatárolásának problémáját. Magyarországon ezt a határvonalat annak alapján vonják meg, hogy milyen pénznemben történik a fizetés. Aki forinttal fizet, pontosabban amilyen mértékben forinttal fizet, az belföldinek számít, amiért pedig idegen valutában fizetnek, az külföldi ügyletként jelenik meg. Aligha kell bizonyítani, hogy az elvileg helyes elhatárolás nem ez volna, hanem azt az ismérvet kellene alkalmazni, hogy milyen (belföldi vagy külföldi) gazdasági alanyok között bonyolódik le az ügylet. Az a magyarországi lakos, aki valamilyen módon idegen valutához jutott, s ezzel fizet a „Diplomata Bolt”-ban, ettől még nem válik külföldivé, s a Duna Intercontinental szállodánkat sem aszerint lakják külföldiek, illetve belföldiek, hogy azok közvetlenül idegen valutában fizetnek, vagy pedig már előzőleg átváltották pénzüket forintra.

Igaza van Árvaynak, hogy a mérleg végösszegeinek nagyságrendjeihez képest az ily módon elkövetett hiba csak elenyésző mértékű, de ha már elkezdjük bontogatni az aggregátumokat, s eljutunk például a szállodaiparhoz, s erre az ágazatra vonatkozóan akarjuk megállapítani, hogy mennyit exportált, a pénznem alapján történő elhatárolás már jelentős zavarokat okozhat. Az igazán jó mérlegrendszer akkor is jó marad, ha időközben bizonyos nagyságrendek megváltoztak (például nagymértékben megnövekedett az idegenforgalom), s nem kell majd új definíciókat bevezetni, ha például néhány év múlva megvalósul a forint konvertibilitása.

Ismétlem, ezek csak kisebb „szépség hibák”, s nem érintik (legalábbis jelenleg) a mérleg alapvető funkcióit. Árvay nem csinál titkot ezekből a problémákból, nem minden esetben vagy nem elég élesen választja azonban ketté, mi az, ami az elméletileg kívánatos megoldás volna, s mi az, amivel csak közelítjük ezt a célt.

Az elméleti–elvi megalapozás hiányát legnagyobb mértékben talán a lakásszolgáltatás értékelésével kapcsolatban (113–114. old.) éreztem. A lakásszolgáltatás termelésének (és fogyasztásának) meghatározásához kétféle alapon foghatunk hozzá. Vagy árujellegűnek tekintjük ezt a szolgáltatást, s akkor annyira értékeljük, amennyit fizetnek érte, azaz akkor a lakbér jelenik meg mint termelés, illetve fogyasztás. Vagy pedig nem árujellegűnek tekintjük ezt a szolgáltatást, s akkor úgy bánunk vele, mint a többi nem árujellegű szolgáltatással (például oktatással, egészségügyi ellátással), azaz akkor a lakásszolgáltatás termelését, illetve fogyasztását a költségek színvonalán (folyó ráfordítások plusz amortizáció) fejezzük ki. A magam részéről az utóbbi megoldást részesíteném előnyben, mert bár vitatható, hogy hol van a határ az árujelleg és nem árujelleg között, az olyan szolgáltatást, amelynél az ár a költségeknek csak kb. 40 százalékát fedezi, helyesebb nem árujellegűnek tekinteni.

A magyar mérlegrendszer azonban egy felemás megoldást fogadott el, s ezt tartja helyesnek Árvay is. Magyarországon a lakásszolgáltatás termeléseként a lakbért plusz az amortizációt veszik számba. Azt, hogy ennek a két különlemű (egyik output-, másik inputjellegű) összetevőnek az összevonását semmiféle elvi indokolással nem lehet megalapozni, aligha szükséges bizonyítanom. Ezt az eljárás-

rást még közelítésként is csak akkor lehetne jónak tartani, ha feltételezhető volna, hogy a lakbérek összege megközelítően azonos a folyó ráfordítások összegével (ebben az esetben ugyanis a lakbér plusz amortizáció jól közelítené az összes ráfordítások összegét). Ennek a feltételezésnek azonban aligha van reális alapja. Még ha történetesen igaz is lett volna, hogy abban az évben, amikor az új mérleget először összeállították, a lakbérek összege és a folyó ráfordítások összege közel esett egymáshoz, semmi biztosíték sincs arra, hogy ennek a két értéknek a változása azonos lesz tendenciájában is, hiszen a lakbérek változását egészen más mozgatóerők (például szociálpolitikai megfontolások) idézik elő, mint a folyó ráfordítások változását (mely utóbbiban olyan tényezők játszanak szerepet, mint például a tatarozások intenzitása, emelik-e vagy sem a házfelügyelők fizetését stb.).

Egy másik terület, amelynél szintén az árutermelő jelleg–nem árutermelő jelleg határvonal megvonása okozza a problémát, a *biztosítóintézetek* kezelése a mérlegben. Magam is úgy érzem, hogy a magyar mérlegrendszer helyesen teszi, hogy a bankokat az SNA-tól eltérően nem árutermelőknek tekinti. Szocialista termelési viszonyaink között a bankok tevékenységében valóban más funkciók dominálnak, mint a kapitalista országokban. Nálunk a bankok sokkal inkább az állami pénzgazdálkodás eszközei, mint árujellegű szolgáltatást nyújtó szervezetek. Azt azonban már nem érzem indokoltnak, hogy a biztosítóintézeteket is kirekesztjük az árutermelők köréből. A biztosítási ügyletek túlnyomó többségénél dominál az árujelleg, s lehetőségeink is megvolnának ahhoz, hogy a biztosítóintézetek termelését tényleges teljesítményeik (az „output”) alapján mérjük, s ne ráfordításaik (az „input”) alapján, ahogyan jelenleg tesszük. A lakosság fogyasztásának a mérésénél is helyesebbnek látszik a biztosítási ügyletekkel kapcsolatos „árrést” (a befizetett biztosítási díjak és a kapott kártérítések közötti különbséget) a fogyasztás mutatószámába beszámítani, ugyanúgy ahogy azt például a totó és a lottó árrésével tesszük, s nem pedig úgy kezelni, mintha a lakosoknak a biztosításokkal kapcsolatos nettó ráfordításai kívül esnének a fogyasztás fogalmán, ugyanúgy, ahogyan például a közvetlen adók.

Bár Árvay nem ír erről a kérdésről, érdemesnek látom megemlíteni a *beruházási járulék* kezelésével kapcsolatos módszertani problémát. A beruházási járulékot jelenlegi mérleggyakorlatunk úgy kezeli, mint a közvetett adókat, azaz mint ami növeli a termelés teljesítményértékét (minél több a beruházási járulék, annál nagyobb a nemzeti termelés vagy felhalmozás értékösszege).

A beruházási járulékban valóban van bizonyos adójellege, s eddig a pontig minden rendben is volna. Van azonban a beruházási járulékban egy sokkal inkább bírság- vagy büntetésjellegű eleme is, amellyel kapcsolatban már kérdéses az alkalmazott eljárás helyessége. Amennyiben valamilyen beruházás nem készül el a tervezett időre, a beruházót mintegy megbüntetik, több beruházási járulékot kell fizetnie, mint ha a létesítmény időre lett volna kész. Ennek az a különös következménye, hogy egyébként azonos körülmények mellett minél rosszabbul megy a munka, minél későbbre húzódik el a beruházás üzembe helyezése, annál nagyobb lesz a felhalmozás, illetve a nemzeti termelés értéke.

Azt lehetne ellenérvként felhozni, hogy ez még nem volna olyan baj, hiszen ez csak a felhalmozás (termelés) értékindexre gyakorol torzító hatást, a sokkal fontosabb volumenindexekhez már rendbe lehet hozni mindent azzal, hogy e járulék változásait árváltozásként kezeljük. Ismerve azonban a beruházási ár- és volumenindexek rendkívül bonyolult problémáit, nem bízom túlságosan ebben a megoldásban. Felvetődik ezért, nem volna-e jobb módszer különválasztani egy-

mástól a beruházási járulék tényleg közvetett adó jellegű és egyéb részét, s csak az előbbi tekinteni a felhalmozás (termelés) részének már folyó áron is?

Árvey sok vonatkozásban ismerteti az SNA-ban alkalmazott megoldásokat, s általában helyesen mutat rá az ENSZ számlarendszerének mind előnyös, mind hátrányos jellegzetességeire. Egy helyen azonban úgy érzem, túlságosan elmarasztalja az SNA-t. Az SNA-ban más *megfigyelési egységeket* alkalmaznak a termelés és a felhasználás statisztikájában (az „establishment”-et vagy Árvey szavai szerint a „termelési egységet”), s mást a jövedelem- és vagyonszisztektikában (a vállalatot vagy Árvey kifejezése szerint a „pénzügyi egységet”). Túlzottnak és a reális helyzetet nem megfelelően tükrözőnek tekintem Árveynak azt a megállapítását: „Az új SNA-t egyébként a legtöbb bíráló éppen a csoportosításoknak ezen kettőssége miatt érte és éri ma is” (71. old.).

Természetesen jó lenne, ha a két területen levő csoportosítás azonos volna, ha a termelés statisztikájában is ugyanazokat a „szektorokat” különböztetnék meg, mint a jövedelem- és vagyonszisztektikában. A kapitalista országok termelési viszonyai között azonban, ahol a vállalatok sokkal heterogénebb termelési profillal rendelkeznek, mint nálunk, ez a kettősség csak úgy volna elkerülhető, ha vagy a termelési statisztikában fogadnának el egy meglehetősen durva (vállalat mint megfigyelési egység) csoportosítást, vagy pedig a jövedelemstisztektikában kellene meglehetősen sok, kellően meg nem alapozható feltételezést végezni (vállalatokra vonatkozó olyan jövedelemtétételeket, mint például adók, kapott és fizetett kamatok, kártérítések homogén termelési egységekre lebontani). Úgy érzem, hogy a választott lehetőség még a viszonylag legkisebb rossz.

Másfelől hadd jegyezzem meg, hogy a csoportosításoknak e kettősségére bizonyos mértékig magunk is rá kell, hogy fanyalodjunk. Árvey maga is elismeri (a 72. oldalon), hogy jelenlegi gyakorlatunkban az ágazati osztályozás egységei nem elég homogének, a 80. oldalon pedig azt olvashatjuk, hogy a jelenlegi, vállalatok mint megfigyelési egységeken alapuló csoportosítás mellett a Központi Statisztikai Hivatal hozzákezdett egy finomabb, „telepek”, mint megfigyelési egységeken alapuló ágazati osztályozás kidolgozásához.

Egy helyen tévesen interpretálja Árvey az SNA-t. Bár ennek semmi közvetlen kapcsolata nincsen a magyar mérlegrendszerrel, abból a szempontból már van jelentősége, ha azt vizsgáljuk, milyen összehasonlíthatósági problémák merülnek fel, ha a magyar adatokat a megfelelő SNA adatokkal vetjük össze (a szerző végez is ilyen számításokat). Árvey úgy értelmezi, hogy az ún. *térítési díjak*, azaz a nagymértékben kedvezményezett árú termékek és szolgáltatások esetén a lakosság által fizetett összegek (például a bölcsődei szolgáltatásért a lakosság által fizetett összegek) az SNA szerint nincsenek benne a lakosság fogyasztásában (209. old.). Ez téves. Ha van is az SNA-nak egy olyan ajánlása, hogy a kedvezményes juttatásokat csak abban az esetben számítsák a lakosság fogyasztásába, ha a kedvezményezett maga választhatja meg a szolgáltatás fajtáját, a szolgáltatót (s abban igazat adok Árveynak, hogy ennek az ajánlásnak a hasznossága, alkalmazhatósága erősen vitatható), mindez csak a lakosság által nem finanszírozott részre vonatkozik. Amit a lakosság maga finanszíroz, tehát az ún. térítési díjat az SNA is a háztartások fogyasztása részének tekinti.

DIDAKTIKAI SZEMPONTOK

Külön érdemes foglalkoznunk a könyv érthetőségével, világosságával, azzal, hogy mennyire tanulhatók meg a magyar népgazdasági mérlegre vonatkozó is-

meretek ebből a műből. Árvay ugyan sehol sem mondja, hogy könyvét tankönyvnek is szánta, de a jelenlegi helyzetben, amikor más ilyen átfogó, részletes munkát magyar nyelven nem találhatunk, szinte elkerülhetetlen, hogy az erre a szakterületre specializálódók ne ebből a könyvből tanuljanak.

Sajnos didaktikai szempontból a könyv nem tekinthető teljesen sikerültnek. Azok, akik már alaposan jártasak e témában, könnyedén és élvezettel olvashatják Árvay munkáját. Azok számára azonban, akik most akarnak megismerkedni a népgazdasági mérleg részleteivel, a könyv eléggé nehézkes.

A tanulhatóság, érthetőség szempontjából a legnagyobb problémát talán az okozza, hogy nem érvényesül eléggé az ilyen munkákban kívánatos fokozatosság.

Több példát lehetne említeni arra, hogy Árvay olyan fogalmakat használ fel bizonyos problémák tisztázásához, amelyeknek jelentését csak később fogja elmagyarázni. A „térítési díj” kifejezés (amelynek egyébként ugyanolyan mértékben konvencionális tartalma van, mint a népgazdasági mérleg nagyon sok más „tolvajnyelv” kifejezésének) például már a 114., 143., 149. oldalakon előfordul, de csak a 150. oldalon magyarázza meg a szerző, mit is kell ezen érteni. Hasonló problémák nehezítik meg a tanuló munkáját a bruttó hazai termék, a nettó közvetett adók fogalmakkal kapcsolatban is.

A fokozatosság hiányának egy másik megnyilvánulása a „népgazdasági mérleg összefüggéseinek matrixa” túlságosan korai bemutatása (a 66. oldalon). Árvay itt nagyjából az SNA szerkezeti felépítését követi, amelynél szintén nagyon korai stádiumban jelenik meg a matrix. Véleményem szerint a tanuláshoz ebben a korai szakaszban a matrix többet árt, mint használ. Számos esetről tudok, amikor az SNA-t tanulni akarók feladták szándékukat a második fejezet közepén, mert nem tudtak megbirkózni ezzel az elvont, tömör, s a valóságban az ismereteket inkább kiegészítő, mint megalapozó eszközzel.

A matrixot hasznosnak tartom, de igazán jó szolgálatot csak akkor tesz a tanulónak, amikor az már megismerkedett a népgazdasági mérleg főbb fogalmival és összefüggéseivel. Ugyanez a matrix valahol a könyv vége felé sokkal hasznosabb szolgálatot nyújtott volna. Azonkívül érdemes lett volna jobban megmagyarázni, hogy mi is ennek a matrixnak a tulajdonképpeni funkciója. Azzal, hogy Árvay adatokkal töltötte ki ezt a táblázatot, az olvasó könnyen eshet abba a tévedésbe, hogy a szerző ezt az eszközt akarja felhasználni a népgazdaság eredményeinek illusztrálására. Valójában a matrix csak a mérleg szerkezetének, összefüggéseinek, tehát a módszernek, s nem pedig az eredményeknek az illusztrálására szolgál. Az eredmények illusztrálására sokkal alkalmasabbak a jóval könnyebben olvasható – s a könyvben később be is mutatott – hagyományos mérlegszerű táblázatok.

Némileg könnyedén bánik Árvay a definíciókkal. A legtöbb olvasó vagy tanuló hajlamos arra, hogy ha dőlt betűs meghatározáshoz érkezik, akkor azt nagyon komolyan vegye, esetleg meg is tanulja. A könyvben azonban több pontatlan definíció található. Igaz, csaknem minden esetben a későbbiekben kiderül a kérdéses fogalom pontos tartalma, didaktikailag azonban jobb lett volna, ha már a dőlt betűs definíció is teljesen precíz. Anélkül, hogy részleteibe mennék, megemlítem, nem pontos a társadalom egészének jövedelme definíció (214. old.), a termelő felhasználás definíciója (116. old.), az ipar és az építőipar bruttó termelésének definíciója (95. old.), a felhalmozási ügyletek és folyó ügyletek elhatárolásának definíciója (51. old.).

Megnehezíti a könyv tanulását, hogy bizonyos alapfogalmak nincsenek kellőképpen elmagyarázva. Jó lett volna valahol a könyv elején megkülönböztetni az

ügyletek (tranzakciók) bizonyos alaptípusait. Vannak olyan ügyletek, amelyek a termelés és a felhasználás statisztikájában kerülnek elszámolásra; az ügyletek másik csoportja a termelés és a felhasználás mutatószámait nem változtatja meg, de növeli vagy csökkenti a jövedelmeket (ilyen tétel például a kamat); vannak továbbá olyan ügyletek, amelyek a jövedelem mutatószámaira nincsenek hatással, de megváltoztatják a vagyon nagyságát (például a felhalmozási juttatás); végül vannak olyan ügyletek, amelyek a vagyon nagyságát sem változtatják meg, csupán összetételét módosítják (ilyen például a hitelvisszafizetés).

Bár ebből a népgazdasági mérlegrendszerre semmilyen hátrány nem származik, didaktikai szempontból nem közömbös, hogy Árvay egy alapfogalompart – véleményem szerint – rosszul kezel: helytelenül vonja meg a határt a bruttó és a nettó termelés mutatószámai között. A 92. oldalon azt olvashatjuk, hogy az ún. extern termelés mutatószámai, azaz az olyan mutatószámok, amelyek felölelik a termelő felhasználást is, de az adott körön belül (például egy iparágon belül) nem tartalmaznak halmozódást, nettó mutatók. A szakirodalom ezeket a mutatókat, minthogy tartalmaznak *c* elemet, bruttó mutatóknak minősíti. Árvay érvelhetne ezzel, hogy a bruttó–nettó terminológia konvencionális (s ebben volna is valami igaza). Már a következő oldalon csődbe jut azonban saját alapfogalmaival, mert az extern mutatószámnál értékben kisebb „hozzáadott érték” mutatószámot „részben bruttónak” minősíti. Egy nettó mutatószámból tehát úgy jutunk el egy részben bruttó mutatószámhoz, hogy az előbbiből levonunk valamit. Ez didaktikai szempontból mindenképpen rossz.

A TERMINOLÓGIA KÉRDÉSEI

Könyvének epilógusában (a 336. oldalon) Árvay is első helyen említi meg a mérlegrendszer gyengéi között a terminológia problémáit. A népgazdasági mérlegek terminológiai nehézségei világviszonylatban is jelentős bajokat okoznak. Az ENSZ statisztikai szervei annyira fontosnak tekintették ezeket a problémákat, hogy a mérlegrendszerek terminológiájának egyeztetésére, a nehézségek áthidalására külön munkacsoportot szerveztek, amely a KGST Titkárságával együttműködve néhány évvel ezelőtt készítette el első angol–francia–oros terminológiájára vonatkozó ajánlását.

A nehézségek okait kutatva legnagyobb szerepet talán az játszotta, hogy a szocialista és a kapitalista országok mérlegrendszerei, az MPS és az SNA egymástól függetlenül fejlődtek ki, s alkották meg a maguk terminológiáját. A mérlegmódszertanban mint nagyon sok más tudományágban elkerülhetetlen bizonyos mértékig egy zsargon használata, azaz egyes köznapi kifejezések konvencionális tartalommal való felruházása. Az, hogy zsargonszerű kifejezések vannak a népgazdasági mérlegrendszerben, még önmagában nem okozna bajokat; az azonban már igen, hogy több zsargon van, amelyek konfliktusba kerülnek egymással. Az MPS is, az SNA is használja például a „nemzeti” jelzőt, de más-más tartalommal. Ami az MPS szerint nemzeti, arra az SNA a hazai kifejezést alkalmazza. Ebből adódnak azután az olyan furcsaságok, hogy például mind az MPS-ben, mind az SNA-ban van nemzeti jövedelem (national'nüj dohod, illetve national income), de ha tartalma alapján fordítjuk le az MPS-kifejezést angolra, akkor az nem national lesz, hanem domestic (hazai) és nem income, hanem product.

A magyar mérlegrendszerben ezek a nehézségek még fokozottabban jelentkeznek, mert gyakorlatilag megtalálhatjuk benne az MPS valamennyi mutatószá-

mát, de találunk benne számos olyan mutatószámot is, amelynek tartalma megegyezik vagy közelesik az SNA megfelelő mutatószámához. Itt tehát most nemcsak azzal a nehézséggel állunk szemben, hogy miként fordítsuk le mutatószámainkat más nyelvekre, hanem azzal is, hogy magyarul hogyan férnek össze terminológiai-
lag a különböző tartalmú mutatószámok.

Ilyen körülmények között távolról sem lehet valamilyen tökéletes megoldást találni. A viszonylag legjobb, lehetőleg legkevesebb nehézséget támasztó terminológia keresésének viszont annál nagyobb jelentősége van. Árvay könyvének a függelékében adott háromnyelvű szótár ezért rendkívül hasznosnak minősíthető. Árvay javaslatát s általában a magyar mérlegrendszer terminológiáját a legtöbb esetben a körülményekhez képest helyesnek találom. Egyetlen általános s néhány kisebb konkrét bíráló megjegyzést fűznék csak hozzá. Általánosságban – különösen a függelék angol és orosz nyelvű kifejezéseinél – többet támaszkodhatott volna Árvay az ENSZ terminológiai munkájának eredményeire.

Konkrét megjegyzéseim közül legfontosabbnak azt tartom, hogy Árvay (s a magyar mérlegrendszer) túlzott szerepet ad a „beruházások” kifejezésnek. Nem vitatom, a „beruházások” nálunk nagyon fontos és általánosan ilyen megnevezéssel alkalmazott gazdaságpolitikai fogalom. Azt azonban, amit ezen az elnevezésen mérünk, jobb volna, ha a nemzetközi gyakorlatnak (s az ENSZ terminológiai ajánlásának) megfelelően az „állóeszközök bruttó felhalmozásának” neveznék.

A beruházások ugyanis terminológiai „enfant terrible”: szinte ahány ház, annyiféle tartalommal használják. Van, ahol tényleg azt jelenti a beruházás szó, mint a magyar mérlegrendszerben, bruttó állóeszköz-növekedést. Volt azonban egy időszak Magyarországon is, amikor megkülönböztették az állóeszköz-növekedést a beruházástól, voltak ugyanis állóeszközöket nem növelő beruházások is (iskolapéldaként a létesülő gyár igazgatójának fizetését emlegették). A szocialista országok „kapitalovlozsenie” mutatószámával szemben a felújítások eltérő kezelése zavarja az összehasonlíthatóságot. Az Egyesült Államokban beruházásokon (investment) sokszor nemcsak állóeszköz-növekedést, hanem a forgóeszköz-növekedést is beleértve, összes felhalmozást értenek. (Lásd például Kendricknek az 1973. évi balatonfüredi IARIW konferenciára készített előadását.) Angliában az investment szó legtöbbször vagyonnövekedést jelent, beleértve azokat a pénzösszegeket is, amelyek a lakosság zsebében vagy a vállalatok pénztárában maradtak. Ilyen értelemben használta az investment szót az átdolgozott SNA ideiglenes változata is, a végleges változathoz azonban már száműzték ezt a kifejezést, éppen az említett terminológiai zavarok miatt. Végül használják a kapitalista országokban (ha nem is a statisztikai szakirodalomban) az investment szót a „befektetés” értelmében, például, ha valaki pénzért részvényt vásárol, akkor „invesztál”. Mindez eléggé érzékelteti, milyen sok zavar keletkezhet a beruházás szó más nyelvekre való fordításánál, mivel aligha lehet elvárni a fordítóktól, hogy a mérlegterminológia ilyen rejtett finomságaiban kiismerjék magukat (s általában nem számíthatunk másra, mint szó szerinti fordításra).

Egy másik fontos kifejezés, amit Árvay nem szerencsésen használ, a „reál-folyamatok” (lásd például a 49. oldalon). A „reál” jelzőt a szakirodalom általában más értelemben használja, mintegy azt fejezve ki, hogy az átváltozások hatása már ki van szűrve (például reálbérindex). Árvay azonban reál-folyamatokon a termékek és szolgáltatások termelésének, fogyasztásának, felhalmozásának, exportjának és importjának a folyamatát érti, szemben például a jövedelmi folyamatokkal. Ebben a felfogásban a reálbérindex nem reál-folyamat, a fogyasztás folyó áras értékének a változása azonban igen. Árvay mentségére szolgáljon, hogy

korábban a külföldi szakirodalom, például az SNA régebbi változata is használta ebben az értelemben a reál jelzőt, de éppen az említett terminológiai munkacsoport javaslatára ezt megszüntette, s az új SNA-ban a reál jelző már csak „az átváltozások kiszűrve” értelemben fordul elő. Arra a fogalomra, amire Árvay a reálfolyamatok kifejezést használja, a „termékek és szolgáltatások termelésének és felhasználásának folyamatai” vagy rövidebben a „termelés és felhasználás folyamatai” elnevezést ajánlom.

Néhány esetben rosszul értelmezi Árvay bizonyos angol kifejezések jelentését. Az output legalábbis a statisztikában termelést jelent, ugyanúgy mint a production, s nem pedig kibocsátást. Például gross output egyenlő bruttó termelés. Viszont nem veszi észre Árvay, hogy az output (vagy production) és a product (magyarul termék) a népgazdasági mérlegek zsargonjában lényegesen mást jelentenek. Ezért a 347. oldalon kifejtett aggodalma alaptalan. A magyar terminológiában is célszerű volna ezt a megkülönböztetési lehetőséget kihasználni (mint ahogy például az SNA kifejezések orosz fordításánál történik). Eszerint gross output = bruttó termelés (tartalmazza a teljes c elemet), gross product = bruttó termék (nem tartalmazza a folyó termelő felhasználást, de tartalmazza az állóeszközök értékcsökkenési leírását).

A népgazdasági mérleg módszertana olyan téma, amely mindig élénk vitákra adott alkalmat. Ha vannak is olyan kérdések, amelyekben nem osztom Árvay nézeteit, úgy érzem, ezek messze kevésbé fontosak, mint azok az alapvető kérdések, amelyekben felfogásaink megegyeznek. Mint minden kritikus, én is igyekeztem a véleménykülönbségeket felnagyítani. Hadd ismételjem meg ezért – nehogy az olvasó téves következtetéseket vonjon le soraimból –, Árvay könyvét, az új magyar mérlegrendszer kisebb fogyatékoságai ellenére is nagyon jónak tartom. Ismerve a legutóbbi évtizedekben a népgazdasági mérleg módszertana körül folyt vitákat, úgy érzem, a szerző és köztem levő véleménykülönbségek jóval kisebbek, s szűkebb területre szorítkoznak, mint ami általában egy-egy országon belüli vitákban elő szokott fordulni.

Lehetséges az is, hogy helyenként igazságtalan voltam a szerzővel azzal, hogy a magyar mérlegrendszer gyakorlatát és Árvay nézeteit azonosnak tételeztem fel. Magam is jól tudom, hogy a mérlegrendszer kialakítását hosszú viták előzték meg, s hogy a véglegesen elfogadott álláspontok különböző egyéni nézetek eredői. Árvay könyvében – nagyon szimpatikus módon – mondhatni teljes szolidaritást vállal a magyar mérlegrendszerrel. Lehet azonban, hogy egyes észrevételeimmel kapcsolatban ő is csak a többségi állásponthoz igazodott.

Még egy záró gondolattal szeretném megtoldani mondanivalómat. Ha egyes megjegyzéseimmel kapcsolatban a magyar mérlegrendszer művelői fenn is fogják tartani véleményüket, feltehetően lesznek olyan észrevételeim is, amelyeknél osztják nézeteimet. Óva intenék azonban bárkit, hogy úgy értelmezze soraimat, hogy azonnali változtatásokat javasolok. Semmi jóra nem vezetne, ha például a következő évtől kezdve átsorolnánk a biztosítóintézeteket az árutermelők szektorába. A mérlegrendszer viszonylagos stabilitása, az idősorok összehasonlíthatósága nagyon fontos követelmény, s ezt nem érdemes kockára tenni ilyen jellegű módszertani változtatásokkal. Tartsuk azonban nyilván ezeket a kérdéseket, s ha majd esetleg 1979-ben sor kerül a mérlegrendszer általános revíziójára, akkor változtassunk azokon az eljárásokon, amelyeknél úgy találjuk, lehetne jobb megoldást is alkalmazni.

РЕЗЮМЕ

Автор настоящей статьи высказывает замечания в связи с трудом Яноша Арваи „Национальное производство, национальный доход, национальное богатство“. Значение книги повышается не только тем обстоятельством, что подобное, излагающее баланс народного хозяйства, произведение еще не выпускалось в Венгрии, но и тем, что оно излагает такую новую систему народнохозяйственных балансов, которая практически является единственной в мире. Положительная черта новой балансовой системы заключается в том, что она предоставила возможность для проведения понимаемых в реальном смысле статистических наблюдений доходов и позволила укрепить системный характер баланса, то есть связи между отдельными элементами последнего стали более тесными. Венгерская балансовая система удачно сочетает преимущества балансовой системы социалистических стран (системы материальных продуктов) с опытом балансовой системы западных стран (системы национальных счетов), примененным к отечественным условиям.

Автор признает правильным положение, согласно которому новая венгерская балансовая система содержит показатели как в отношении прежней материальной сферы, так и расширенные показатели, охватывающие продукты и услуги. Согласно его мнению роль народнохозяйственного баланса в интеграции статистики будет неизменно возрастать.

После этого автор высказывает принципиально-методологические возражения в связи с новой венгерской балансовой системой. Сюда относится оценка потребления сельского хозяйства за счет собственного производства. Здесь, по его мнению, оценка в розничных ценах сопряжена с рядом отрицательных моментов. Он считает также спорным способ трактовки участия в прибылях, размежевание товарного и нетоварного характера в оценке услуг, предоставляемых жилищным хозяйством, а также трактовку страховых институтов в балансе. Методологические проблемы возникают также в трактовке инвестиционных отчислений.

В заключение рецензент рассматривает книгу с дидактической точки зрения и излагает проблемы в связи с терминологией, используемой в балансовой системе.

SUMMARY

The author makes comment on *János Árvay's* book: National production, national income, national wealth. The importance of the book is accentuated not only by the fact that similar work discussing the balances of the national economy has not yet been published in Hungary before, but also by that it presents such a new system of balances of the national economy which is virtually unique all over the world. It is a positive feature of the new system of balances that it has made possible to carry out income statistical surveys in real sense, moreover the systematic character of the balances increased, that is the correlation between individual elements of the balances become more close. The Hungarian system of balances combines fairly the advantages of the system of balances of the socialist countries (MPS) with experiences drawn from the system of national accounts of the Western countries (SNA) applying them to the Hungarian conditions.

The author thinks proper that the new Hungarian system of balances includes both the indicators of the earlier material sphere and the extended one (relating to products and services). In his opinion balances of the national economy will have an increasing part in integrating statistics.

Then the author sums up his theoretical-methodological objections set to the new Hungarian system of balances. Evaluating the consumption of agricultural population out of its own production is included here. Evaluating it in consumer's price has, in his opinion, considerable disadvantages. Similarly, he considers disputable the handling of employees' share in operating surplus, drawing the boundary line between commodity and non-commodity production when evaluating housing services or handling insurance institutions in the balances. Methodological problems arise also when incidental investment charges are treated.

Finally, the author discusses the didactical aspect of the book, then he investigates problems relating to terminology of the presented system of balances.

NÉHÁNY GONDOLAT A NÉPGAZDASÁGI MÉRLEGRENDSZERRŐL

DR. RÁCZ ALBERT

Magyarországon az új népgazdasági mérlegrendszer mintegy hat éve létezik. A népgazdaságra vonatkozó legfontosabb adatok e rendszerben 1960-ig visszamenőleg ki vannak dolgozva, publikáltak. Ennyi idő elégséges ahhoz, hogy elméleti és gyakorlati szakemberek kialakítsák véleményüket a mérlegrendszerrel, most már a valóság alapján és nem elvi vitákban formálódva. Elsőséges volt ez ahhoz is, hogy a leginkább hozzáértő szakember a hivatalos publikációkon és módszertani leíráson túl a mérlegrendszerrel írt könyv megjelentetésével a szakirodalmat is gazdagítsa e témával. A könyv alkalmat ad hazánk és a külföld érdeklődő közgazdászai számára, hogy részleteiben megismerjék a magyar népgazdasági mérlegrendszert és ezzel együtt Árvay János véleményét.

Valóban úgy van ez, hogy a kettő nem választható el egymástól. Joggal és nyíltan írja Drechsler László,¹ hogy Árvay könyvének ismertetésénél, elismerésénél, bírálatánál egyúttal a magyar mérlegrendszerrel is véleményt mond. Az eredmények és hiányosságok feltárása tehát Árvay könyvének bírálata mellett a Központi Statisztikai Hivatal munkájának elismerése és kritikája is. Az olvasó, aki Árvay könyvét is és Drechsler bírálatát is olvasta, meg is nyugszik, hiszen Árvay kifejti könyvében, hogy valójában a jelenlegi magyar mérlegszámításokat ismerteti, s csak kevés helyen található a könyvben olyan leírás, ahol a szerző polemizálna, vagy variációkat írna le a mérlegszámítások megoldásával kapcsolatosan. Természetesen éppen azért nem teszi ezt, mert a magyarországi mérlegrendszert ismereti.

A könyv megjelenése és Drechsler bírálata után én magam, mint a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa kívánok szólni. Nem azért, mintha a Hivatal szempontjából akár Drechsler, akár más bírálók kritikai megjegyzései nem a legnagyobb elismerést fejeznék ki. Bírálataik jogosak, és okos kritikai megjegyzéseket tesznek, amelyeket a jövőben hasznosítani lehet. Teljesen egyetértek azokkal az általános jellegű észrevételekkel, amelyeket Drechsler László leír. Külön örülök annak, hogy „kívülről” támogatja azt a törekvést, azt a jogos elvárást, hogy a népgazdasági mérlegrendszer több fontos feladata mellett maximálisan töltse be integráló funkcióját.

A mérlegrendszer koordináló funkciója az elmúlt öt évben – éppen az új módszer bevezetésétől – erősödött. Azóta is évről évre érezhető mind a statisztikai munka különböző területeire, mind a népgazdaság különböző funkcionális

¹ Dr. Drechsler László: Megjegyzések az új magyar népgazdasági mérlegrendszerhez. *Statisztikai Szemle*, 1974. évi 6. sz. 528–543. old.

területeire kiterjedő ilyen irányú szerepe. Az is tapasztalható, hogy belső és külső gyakorlati és elméleti szakemberek ezt a rendszert a gazdaságstatisztika egységesítésének alapvető eszközeként elfogadják.

Ezek után kíváncsi az olvasó, miért is szólok hozzá Drechsler cikkéhez. Valójában nemcsak a cikkéhez szólok hozzá, hanem ez egyben lehetőséget ad arra, hogy elmondjam véleményemet néhány kérdéssel. Ezen túl szeretnék elosztatni az olvasóban esetleg felmerülő olyan véleményt vagy meggyőződést, hogy a mérlegrendszerben alkalmazott bizonyos konkrét megoldások az egyedül üdvözítőek: akár úgy, ahogyan a jelenlegi gyakorlat (illetve Árvay) megoldja, akár úgy, ahogyan Drechsler javasolja. Természetesen vannak alapkérdések, amelyeknél nem lehet vita, de több kérdésben a közgazdasági közelítés, a megoldás módja, a megoldásra vonatkozó elvárás sokféle lehet. Ez nem érződik eléggé Árvay könyvében. Drechsler bírálatában többször utal erre.

Három kérdéscsoportot kívánok érinteni:

1. a jelenlegi magyar mérlegrendszer mennyiben segíti a közgazdasági elemző munkát;
2. a mérlegrendszer és a gyakorlat kapcsolata;
3. a nemzetközi összehasonlítások lehetősége.

1. Gondolom, senki számára nem kell bizonyítani, hogy az új mérlegrendszer óriási mértékben kiszélesítette az elemzési lehetőséget, amikor lehetővé tette gazdasági életünk termelési és jövedelmi folyamatainak konzisztens áttekintését. Ezt sugározza Árvay könyve, amikor a módszertant ismerteti, ezt írja le Drechsler is cikkében, amikor a mérlegrendszer előnyeiről szól. Tegyük hozzá, ezt érezzük a gyakorlati életben is, amikor a mérlegrendszer adatai alapján a párt- és kormány-szervek tájékoztatását teljesebbé és összefüggéseiben egységesebbé tudjuk tenni. Ez tapasztalható azonban abban a törekvésben is, amikor a statisztikai apparátus által kidolgozott mérlegrendszer módszertanát a tervező- és a pénzügyi szervek is messzemenően figyelembe akarják venni, még inkább, amikor alkalmazni kívánják.

Azért hozom e témát mégis szóba, mert Drechsler bírálatából úgy érződik, hogy a jelenlegi mérlegrendszerben vannak olyan módszertani megoldások, amelyek korlátozzák a mérlegrendszer közgazdasági elemző funkcióját. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy vannak ilyen problémák. Mindenféle zárt rendszernek – éppen a zártságából adódóan – megvan ez a korlátja. A rendszer akkor tekinthető kielégítőnek a gyakorlati munka számára, ha ez a korlát nem bizonytalanítja el az adatokat, nem teszi áttekinthetetlenné a termelési és jövedelmi folyamatokat. Drechslerrel együtt úgy érzem én is, hogy a meglévő korlátok nem állítanak érdemleges akadályt az elemzések elé. Valóban inkább az egyes rész-kérdések megoldásai adnak okot az elvi vitára.

Ilyen kérdésekként Drechsler az önfogyasztás, a nyereségrészesedés, a lakás-gazdálkodás elszámolásának módját tekinti súlyosnak. Induljunk ki abból, amit Drechsler mond: „Nem arról van itt szó, hogy van egy jó megoldás és egy rossz, hanem arról, hogy tökéletes megoldás nincs...”²

A népgazdasági mérleget kidolgozó szakemberek sorra vették a módszertanilag lehetséges megoldásokat. Mondhatom, alaposan ismerik is az egyik vagy a másik megoldás előnyeit és hátrányait. Látszik ez abból is, hogy például az önfogyasztás értékelése esetében 1968-ig más módszert (a Drechsler által javasoltat) alkalmaztunk. Aki azonban belülről ismeri a mérlegmódszertan kidolgo-

² I. m. 534. old.

zásának munkálatait, az azt is tudja, hogy az önfogyasztás értékelésének és a nyereségrészesedés elszámolásának hány variációját dolgoztuk ki.

Éppen ezért, mert nem tartjuk egyedül üdvözítőnek a választott megoldásokat, a vitás elemeket úgy építettük be a mérlegrendszerbe, hogy a közgazdasági elemző munkát ne gátolják, sőt lehetővé tegyék. Így például az önfogyasztás esetében a mérlegrendszer külön feltünteti a termelői és a fogyasztói ár közötti különbséget. Igaz, hogy a nemzeti jövedelem végső értékében az értékelést fogyasztói áron végezzük, de a mérlegrendszer módot ad arra, hogy a más oldalról közelítő közgazdász megtalálja a vitatott tétel nagyságát, s szükség esetén figyelmen kívül hagyhassa.

Természetesen ez nemcsak előny. Ezzel a technikai megoldással arra kényszerültünk, hogy a „kivülállók” részére sokszor értelmetlennek látszó adatokat szerepeltessünk a mérlegrendszerben. Mi magunk is sokszor látjuk hátrányát annak, hogy az említett árkülönbség például külön sorban jelenik meg a nemzeti jövedelem forrás oldalán. A mérlegrendszer jövőbeni formálásánál ezért elvi és technikai szempontból egyaránt még egyszer végig kell gondolni az önfogyasztás értékelését.

Úgy vélem, hogy a nyereségrészesedés elszámolása a mérlegrendszerben úgyszintén bővíti a közgazdasági elemzés lehetőségét. A megoldás lényegében azt jelenti, hogy a termelésben keletkezett jövedelmeket először a termelés oldaláról, azzal összefüggésben mutatjuk be. Majd – ahogyan Drechsler is írja – eljutunk a valós jövedelmekhez. A magam részéről ezt a megoldást is előnynek találom az elemző munka szempontjából. Ez elvezet a másik nagy kérdés-csoporthoz.

2. A Magyarországon alkalmazott mérlegrendszer (és a statisztika általában) sok más vonása mellett abban is különbözik a tőkés országokétól, hogy a népgazdaság irányításának, a tervezésnek, a pénzügyi szabályozásnak közvetlen információs bázisa. Mint ilyen, a makroszintű operatív irányítás fontos eszköze. Ma Magyarországon a népgazdasági mérlegrendszer nem él „önálló életet”. Része az általános információs rendszernek. Szervesen illeszkedik a vállalatok egységes információs rendszerébe. Ma már elmondhatjuk, hogy a termelőüzemtől a népgazdaság egészéig egységes információs rendszer alakult ki, illetve van kialakulóban. A mérlegrendszer vonatkozásában e tekintetben lényegében kialakult rendszerről lehet beszélni.

A mérlegrendszer adatai ugyanis a vállalatok és a szövetkezetek egységes mérlegbeszámolóira, a költségvetési szervek egységes beszámolóira, a költségvetésre és az állami bankok országos pénzügyi elszámolásaira épülnek. E területeken egységes fogalmakat, egységes módszereket kell alkalmazni. A mérlegrendszer csak 1968 óta tölti be e területek közötti koordináló szerepét.

Természetesen a népgazdasági mérlegrendszer sem koordinálhat úgy, hogy „kivülről” ráerőszakolja kategóriáit, módszereit a gazdasági életre, hanem alkalmazkodnia kell. Ezt azonban oly módon kell megtenni – és ebben egyetértek Drechslerrel –, hogy a lehető legjobban tartsa meg elvi tisztaságát. Az élet azonban számtalan kompromisszumot követel.

Az új mérlegrendszer kidolgozása lényegében 1964-ben kezdődött, amikor az MSZMP Közgazdasági Munkaközössége megvitatta a mérlegrendszer általános közgazdasági kérdéseit, és elvi útmutatást adott a további munkához. Ezután mintegy öt évig tartott (és azóta is folyamatosan tart) egy óriási elvi és gyakorlati egyeztető – sok és éles vitával fűszerezett – munka egyrészt az elméleti közgazdászok, másrészt az államapparátus különböző területein dolgozó, gyakorlati tevé-

kenységet végző közgazdászok között. E vitában egyetértés volt abban, hogy ki kell terjeszteni a mérlegrendszer kereteit, hogy részletesebben és összefüggéseiben jobban kell bemutatnia a jövedelmi folyamatokat. Ám nagyon „véres” harc folyt a „hogyan” körül.

Az a tapasztalatom, hogy még ma is van több olyan kérdés, amelynek megoldásában nincs egységes álláspont. Úgy is mondhatnám, hogy a gyakorlati megismerés során olyan újabb pontok merültek fel, amelyek további egyeztetést tettek szükségessé. A témák egyik része olyan, amelyeknél az elvi tisztaságért harcolunk, és az elvileg legjobb közgazdasági megoldást keressük. Másik része viszont olyan, amelyeknél a gyakorlat követeli az elvileg jónak látszó, de bizonyos szempontból mégsem kielégítő módszer felülvizsgálatát.

Ilyen körülmények között szükséges megvizsgálni Drechslernek azt a felvetését, hogy „... a népgazdasági mérleg határain belül helyesebb volna nagyobb súlyt adni a közgazdasági elemző funkciónak. A statisztika természetesen meghatározná az állami irányításhoz, ellenőrzéshez szükséges mutatószámokat is, az azonban már nem volna szükségszerű, hogy ez utóbbiak szervesen beleilleszkedjenek a népgazdasági mérleg keretébe”.³

Ezzel nem értek egyet. A statisztika nálunk közvetlenül szolgálja a párt- és állami vezetést. Amit teszünk, számítunk, leírunk, annak közvetlenül – részleteiben és összefüggéseiben – alkalmasnak kell lennie a közgazdasági tájékoztatásra, a közgazdasági döntések előkészítésére, amelyek nálunk az állami gazdaságvezetés feladatát képezik.

Egyébként is mi az, hogy „közgazdasági elemző funkció”? Ezt igényli a statisztikától az „állami irányítás” is. Nem lehet kettőt csinálni. Ezért vannak olyan témák, mint például a nyereségrészesedés, amellyel kapcsolatosan Drechsler fejtegetését elfogadom. Ismét utalok azonban arra: amit ő akar, az megállapítható a mérlegrendszerből, de így alkalmas a gazdaság áttekintésére, lehetővé teszi a nyereségrészesedés arányának, útjának, jellegének megismerését. És ezt a gazdasági vezetés nem nélkülözheti.

3. Az előbbiek szorosan összefüggnek a nemzetközi összehasonlítás kérdésével is.

Ami a nemzetközi összehasonlítás lehetőségét illeti, kissé eltérő a szemléletem a Drechslerétől. Leszögezem, hogy nagyon fontosnak tartom ezt a követelményt. Ma egyetlen ország sem elégedhet meg azzal, hogy csak saját magáról alkosson képet. Arra is szükség van, hogy statikusan is és dinamikusan is elhelyezze magát az országok sorában. Arról nem is szólva, hogy a különböző nemzetközi szervek munkájában való részvétel egyenesen megköveteli az összehasonlítható adatok kidolgozását. Külön kiemelem a KGST iránti statisztikai kötelezettségeinket.

Nem lehet azonban minden témánál ezt alapkérdésként állítani. Főleg azért nem, mert a hazai párt- és kormánysszervek tájékoztatásához a hazai viszonyoknak megfelelő kategóriák alkalmazását tartom elsődlegesnek.

Természetesen az lenne az optimális, ha a hazai követelmények talaján kialakított kategóriák és módszerek egyben megfelelne a nemzetközi ajánlásoknak, lehetőleg mind a KGST, mind az ENSZ ajánlásainak. Ez azonban teljes mértékig nem érhető el. Ezért, ahol válaszút elé kerültünk, mérlegelni kellett a hazai illeszkedésből fakadó előnyöket és a nemzetközi ajánlásoktól való eltérésekből következő hátrányokat. Gyakran az okozott problémát, hogy a két nemzetközi rend-

³ I. m. 535. old.

szer ajánlásai különböznek egymástól. Ez utóbbit azért tartom alapvetőnek, mert a mérlegrendszer felépítésének, mutatói tartalmának, ágazati szerkezetének olyannak kell lennie, hogy elsősorban a KGST ajánlásához igazodják, és csak ezen túl vegye tekintetbe más nemzetközi szervek ajánlásait. A KGST vonatkozásában fontos, hogy az alkalmazott fogalmak és módszerek a legfontosabb mutatók tekintetében lényegében külön korrekciók nélkül összehasonlíthatók legyenek. Ma a mérlegrendszer ennek a követelménynek eleget tesz.

Ide tartozik az is, amit Drechsler a terminológiai kérdésekről mond. Itt is igaza van abban, hogy törekedni kell az egyértelműsége, a nemzetközileg elismert (elfogadott) fogalmak használatára. Nem tekinthetjük azonban ezt a terminológia megalkotásánál kizárólagos elvnek. A jelenlegi mérlegrendszer kategóriáinak kialakítása, a mutatók elnevezése hosszú vita eredménye. Nemcsak statisztikusok, hanem elméleti közgazdászok, gazdaságpolitikusok és politikusok is véleményt mondtak. Nem túlzok, hogy ha e téren is a megegyezésre vártunk volna, még ma sincs mérlegrendszer.

Ismételten hangsúlyozom, hogy nagyon hasznosnak tartom Drechsler László észrevételeit. Nagy nemzetközi tapasztalata van a témában, és természetes az, hogy annak hasznosítása csak jót tehet a magyarországi mérlegrendszernek. Sok érdekes és értékes gondolatot vetett fel, amelyeket a következő években a mérlegrendszer javítását szolgáló általános korrekció alkalmával feltétlenül figyelembe kell venni. Meg kell tartani viszont a mérlegrendszernek azt a jellegét, hogy az a gazdasági vezetést messzemenően szolgálja, és ezzel közgazdasági elemző funkcióját erősítse.

РЕЗЮМЕ

Автор высказывает свои соображения в связи с книгой о венгерской системе народнохозяйственных балансов и замечаниями д-ра Ласло Дрекслера на эту тему, в качестве сотрудника Центрального статистического управления, работавшего над созданием этой системы. Выражает согласие с содержащимся в выступлении общими соображениями и подчеркивает, что некоторые использованные в балансе решения не рассчитаны на вечные времена, а могут быть изменены в соответствии с лучшими предложениями, если таковые будут иметься.

В дальнейшем автор останавливается на трех группах вопросов: 1. в какой мере нынешняя венгерская балансовая система способствует аналитической экономической работе; 2. связь между балансовой системой и практикой; 3. возможность международных сравнений.

SUMMARY

The author comments as a collaborator of the Central Statistical Office to construction the system of balances, on the book dealing with the system of balances of the national economy in Hungary as well as on dr. László Drechsler's remarks on the book. He agrees with the general remarks and emphasizes that the methods used in the system of balances are not valid for ever, if there is a possibility for attaining better designs they can be changed according to it.

Further the author discusses the next three groups of problems: 1. to what extent does the present system of balances in Hungary aid the economic analyses; 2. relations between the system of balances and practice; 3. the possibility for international comparisons.

RELATÍV BÉRTÖMEG-SZABÁLYOZÁS AZ IPARVÁLLALATOK BELSŐ IRÁNYÍTÁSÁBAN

CSIBI LÁSZLÓ

A közelmúlt nagy jelentőségű központi határozatai – jóllehet az iparvállalatok működésének és gazdálkodásának különböző területeire vonatkoznak – közvetlen vagy közvetett hatásukat illetően kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy ráirányították a figyelmet a vállalati belső mechanizmus hatékonyságának fontosságára és szükségességére. Széles körben ismert tény, hogy a vállalatok előtt álló feladatok e téren sem csekélyek. Ezek megnyugtató megoldása népgazdasági és vállalati nézőpontból egyaránt kiemelkedő jelentőségű, tekintettel arra, hogy olyan belső tartalékok feltárása várható ettől, amelyeknek mozgósítása a vállalatok intenzív fejlődésének egyik előfeltétele.

A tapasztalat szerint kevés azon vállalatok száma, amelyek a belső irányítási rendszer valamennyi kapcsolódó elemének összehangolt, rendszerszemléletű fejlesztését a hatékonyság lényeges kritériumaként értékelték, és ennek megfelelően szervezték meg tervezési, döntési, érdekeltségi, valamint belső elszámolási, ellenőrzési rendszerüket. Ezzel szemben általánosnak tekinthető az a gyakorlat, hogy a belső mechanizmus egyes elemeit az észlelt feszültségállapotok függvényében, egymástól elszigetelten, „jelenségorientáltan” ésszerűsítették.

Az így kialakult helyzet természetszerűleg nem értelmezhető véletlenként. A hatóokok mélyebb és teljes körű elemzése nélkül megemlítünk három – véleményünk szerint – elsődlegesen meghatározó körülményt.

- A vállalatokat körülvevő gazdasági környezet nem idézett elő minden esetben egyértelmű és erős érdekeltséget a belső mechanizmus fejlesztése irányában.
- Meglehetősen szűk körű az ilyen célú szervezési–ésszerűsítési tevékenység számára rendelkezésre álló, hasznosítható módszerbeli és gyakorlati ismeretanyag.
- A belső irányítás színvonalának emelésében rendkívüli fontosságú a vállalati és ezen belül a részrendszeri sajátosságok messzemenő figyelembevételére, ami olyan szemléletű és mértékű önismeretet tételez fel, amellyel az iparvállalatok tekintélyes többsége nem rendelkezik. Ismerve a sajátosságok nagy változatosságát, hatásmechanizmusuk és kapcsolataik lehetséges bonyolultságát, jellegzetesen minőségi jellegű voltát, ezt a szempontot különösen erős meghatározó tényezőnek kell itélnünk.

Az utóbbi pontban vázolt problémakörhöz kapcsolódóan e cikk keretében elsősorban egy adott szerkezetű, bértartalmú gyáregységi érdekeltség – bizonyos sajátosságokra vonatkozó a priori feltevések melletti – automatizmusát vizsgáljuk részletesebben.

Az összefüggések feltárása során kísérletet teszünk arra, hogy a rendszerhatásnak megfelelően körvonalazzuk azokat a szabályozási lehetőségeket, ame-

lyek a belső irányítási rendszeren belül, a hatásköri és tervezési részrendszerek területein ezen automatizmus befolyásolásának eszközei, korlátozó feltételei.¹

Következtetéseink érvényességének megvonható határait jelzi, hogy az elemzés mindvégig eltekint az év végi részesezés érdekeltégi alapjától, és következetesen mellőzi mindazon kérdéseket, amelyek vállalati és gyáregységi szinten több részegység esetén merülnek fel.

A FELTÉTELI RENDSZER

Az elmondottak konkrétabb kifejtéséhez, valamint a tárgyalandó rendszerösszefüggések pontosabb megértéséhez szükségesnek látszik, hogy néhány adottságként kezelt vállalati és gyáregységi körülményt rögzítsünk. Ezek az elemzési alapelvek, „axiomák” részben kérdésfeltevésünk sajátosságának alapját képezik, részben pedig a probléma egyszerűsítését, tárgyalhatóságát teszik lehetővé.²

a) A gyáregység a vállalati központtól telephelyileg elkülönült, tehát nem közvetlen irányítású. A telepítési helyzet mint szervezési tényező hatással van a vállalati részegységek viszonylagos önállóságának ésszerű mértékére és ezzel az önszabályozás kereteire. A szervezési jellemzők egyéb elemei mellett – a gyáregység nagysága, eredete, a vállalati termelési szerkezetben elfoglalt helye – a területi elkülönültség is meghatározója a gyáregységi önelszámolás vállalati jelentőségének.

b) Termékprofilját illetően párhuzamosan (erősen korlátozott kompetitív jelleggel), anyagbázisát tekintve pedig homogén módon kapcsolódik a vállalat termelési szerkezetéhez. A kapacitások átalakíthatósága részleges és szűkülő irányzatú. Az előző alapelv által meghatározott területi elkülönültséget itt kiegészítjük a gyártott termékek vonatkozásában fennálló teljes, valamint az alkalmazott gyártási eljárásokat illető részleges szakosítással.

A gyártási folyamatban felhasznált alapanyagbázisra kirótt követelmény a központosított anyagellátás hatékony szervezeti megoldását biztosítja, ami forgóeszköz-gazdálkodási szempontból, a vállalatfejlesztési alapnak az indokolatlan forgóalap-feltöltési kötelezettségtől való megkímélése végett, célszerű. Tervezési és gazdálkodási téren adottságnak tekintjük, hogy az anyagok belső mozgásai elszámoló áron értékelhetők, ami gyáregységi szinten az anyagárak – piaci viszonyoktól függően – legalább egy éves állandóságát jelenti³. Ehhez kapcsoló-

¹ A témamegjelölés némi magyarázatra szorul. Első megítélésre ugyanis megkérdőjelezhető az olyan tárgyalásmód, amely a vállalati érdekeltégi típusától és formájától függetlenül, az ahhoz való szerves kapcsolódás követelményétől eltekintve, önmagában tekinti a részegységi érdekeltégi megteremtésének kérdéseit. Nézetünk szerint a vállalati szintű érdekviszonyokból és azok tartalmából nem következik szükségszerűen a vállalati és a részegységi érdekeltégi összekapcsolásának konkrét módja, formája. A belső irányítási rendszer kialakításában sokkal szélesebb és árnyaltabb eszköztár állhat a vállalat rendelkezésére.

Hallgatólagosan itt éppen azt állítjuk, hogy a jelzett működési és gazdálkodási körülmények esetén a konstrukció a vállalati szabályozást illetően „majdnem mellérendelten” működtethető, és így hatásterének elemzése mindkét szinten hasznos ismeretekhez vezethet.

Megint más kérdésnek tartjuk, hogy az adott relatív bértömeg-szabályozási forma miként alkalmazható egy speciális vállalati szabályozás, például a bérszínvonal-szabályozás mellett. Ez egyoldalúan vállalati szintű kérdés, és tárgyalásunk általánosságai szintjén nem is válaszolható meg.

² Logikus következtetés nyomán joggal hiányolható, hogy nem fogalmazzuk meg teljes részletességgel – számszerűen – a vállalat és részegysége műszaki-gazdasági viszonyait. Adott konstrukciójú relatív bértömeg-szabályozás kapcsán ez annál is inkább kifogásolható, mivel a vizsgált vállalat – a Villamos Berendezés és Készülék Művek – évek óta sikeresen alkalmazza belső irányítási rendszerében. A probléma látszólagosságának megértése végett hasznos lehet megjegyezni, hogy tárgyunk a relatív bértömeg-szabályozás egy meghatározott formájának vizsgálata, nem pedig a sajátosságok adott komplexumával rendelkező részegység és a konstrukció „együttműködési eredője”. Ily módon esetünkben az alapelvek a konstrukció ésszerű voltának előfeltételeként értelmezhetők.

³ Arra gondolunk, hogy az elszámoló árak képzésének akár beszerzési árak, akár meghatározott időhorizonton valamilyen statisztikai módszerrel számított árelőrejelzések képezik az alapját, a gyáregység számára – a belső önálló elszámolási rendszerben – csak a kötelező évszárlati felülvizsgálatnál módosíthatják azokat. Az esetleges évközi módosítások hátrányos gazdálkodási következményeit részegységi szinten jóváírják. Tehát a gyáregység legalább egy éven keresztül változatlan anyagárakkal tervezhet.

dóan a következőkben feltételezzük, hogy a gyáregység a közvetlen költségig bezárólag vállalati normatíva rendszer szerint tervezheti és szervezheti tevékenységét, utalványozhatja elismerhető ráfordításait.

A termékprofilban még megmutatkozó, vállalaton belüli korlátozott kompetitivitás megszűnése, valamint a kapacitások átalakíthatóságának szűkülése a szakismeretek erősebb szakosodását vonja maga után, aminek önmagában a funkcionális tevékenységek erősödő decentralizációjában kell megnyilvánulnia.

A kompetitív jelleg azonban vállalatpolitikai okokból még szükségessé teszi az értékesítési tevékenység központosított intézését.

Ezért a részegységi teljesítmény következetes megítélése érdekében a gyáregység kiszállítását (árbevételét) induló (termelői) árszinten mérjük.

A módszer hallgatólagos feltevései:

1. az érvényesített ár tartós, jelentős eltérése a termelői ártól elkerülhetetlenül jelentkezik az utóbbiban;
2. az eltérések mértékére a gyáregység semmilyen delegált hatáskör szerint nem hathat.

A kapacitások erősen korlátozott átalakíthatósága az elkülönültség további elemeként azt eredményezi, hogy a belső együttműködési tevékenység a gyáregység és a vállalat többi részegysége között jelentéktelen, legfeljebb besegítés jellegű.

c) A gyáregységi termelés élőmunka-igényessége nagy. Mint ismeretes, a bértömeg-szabályozási mechanizmus valamennyi formájára jellemző az élőmunka-megtakarításra való pozitív hatása. Ennélfogva ez az alapelv fő vonatkozása szerint a szabályozási módszer célirányosságát, a termelékenységi tartalékok valószínűsítését hivatott biztosítani.

d) Késztermék tekintetében a vállalat – és ezen belül a gyáregység fokozottabb mértékben – szívásos állapotú piaccal áll szemben⁴. Ezt a körülményt a konstrukció szempontjából alapvető kikötésnek kell minősíteni. Arról van ugyanis szó, hogy ez a piaci állapot olyan helyzetet teremt, amely – megegyező népgazdasági és vállalati értékítélet alapján – a volumenérdekeltség intenzívebb formáit részesíti előnyben. A kényszerű kapacitásbővítési (beruházási) küszöb előtt ez a kereslet–kínálati viszony – megfelelő belső irányítási rendszer esetén – a működés és gazdálkodás területein a belső tartalékok erőteljes mozgósításához vezethet.

A témakör egy másik közelítését jelezve hozzátesszük, hogy a felsorolt sajátosságok körét nem bővítjük akkor, amikor a hipotetikus vállalatnál olyan számviteli információs rendszer funkcionálását fogadjuk el, amely a szükséges mértékben kifejezi a gyáregység vállalaton belüli elkülönültségét, és kialakításában nem rejt ellentmondást a belső elszámolás követelményeivel szemben. A kiegészítés egyben lehetővé teszi, hogy a továbbiakban a konstrukció és a belső információs rendszer viszonyának tárgyalásától eltekintsünk.

A feltételi rendszer eddigi ismertetése során nem állapítottuk meg pontosan, hogy milyen mértékű a meghatározottsága, a redundanciatartalma a vizsgálandó konstrukció oldaláról. Az ilyen értelmű elemzés túlvezetne az előbbiekben jelzett célokra, mindemelett módszertani problémák is akadályoznák véghezvitelét. A téma felvetésével csupán egy hasznosnak ígérkező vizsgálati feladatra kívántuk felhívni a figyelmet.

⁴ Ezen azt értjük, hogy a szóban forgó termékcsoporthoz esetében a kereslet tartósan meghaladja a kínálatot, és az érdekelt termelők viszonyában várhatóan nem következik be olyan jelentős változás (műszaki fejlesztés, beruházás), amely a gyáregység termékeinek elhelyezését veszélyeztetné. Ily módon – racionális üzletpolitika mellett – a gyáregység „eladva” készítheti termékeit.

A TELJESÍTMÉNYMUTATÓK

A megfogalmazott adottságok bizonyos vonatkozásokban közelebbről meghatározzák a gyáregység teljesítményét mérő mutatók ésszerű tartalmát. A gyáregységben végzett munka helyes értékelése mégis számos elméleti és gyakorlati problémát vet fel. A relatív bértömeg-szabályozás vetületében ez olyan döntési helyzetet teremt, amelyben azt szükséges megválaszolni, hogy a részegység bértömege melyik – az eredményességet legteljesebben kifejező – mutató vagy mutatók függvényében alakuljon. Anélkül, hogy a lehetséges változatok mélyebb elvi fejtegetésébe bocsátkoznánk, és a kiinduló sajátosságok oldaláról való meghatározottságot elemeznénk, az alábbiakban ismertetjük a konstrukció viszonyítási alapjait.

A gyáregység készáru kiszállítása (K). Az árbevétel jellegű mérőszám termelői áron értékeli a gyáregységi befejezett termelés realizált hányadát. A vállalati termékstruktúrára vonatkozó megállapításunk értelmében ez az érték csaknem maradéktalanul – időbeli elhatárolástól és az áreltérésektől eltekintve pedig teljességgel – megjelenik a vállalat árbevételében.

A kiszállítás növekedéséhez kötött érdekeltség erőteljesen ösztönöz a mennyiségi fejlesztésre, a volumentartalékok összes elemének feltárására.

Technikai kérdésként megemlítjük, hogy a mutató dinamikája és a bértömeg-szükséglet közötti kapcsolat kialakítása, az ösztönzés intenzitásának ily módon való szabályozása alapos, mélyreható rendszerelemzés nélkül elképzelhetetlen.

Ennek megfelelően válaszolható meg az a kérdés is, hogy az abszolút és a relatív növekményekhez kötött érdekeltség közül a vállalati egyensúly, valamint a vállalati tudati viszonyok szempontjából melyik az elfogadhatóbb.

Gyáregységi eredmény (E). A vállalati forgóeszköz-gazdálkodás anyagellátási területére tett megjegyzést és az előző mutató növekedéséhez rendelt érdekeltség hatásterét figyelembe véve reális megoldásnak látszik, hogy eredményképzésnél a gyáregységben elsődlegesen megjelenő költségeket, vagyis a gyáregységi általános költséggel bezárólag, a készáru kiszállítással szemben számoljuk el. A kiszállítás irányítása ugyanis indirekt módon a befejezetlen és a félkész, nemkülönben a készárukészlet szintjének szabályozását is feltételezi. (A szívásos állapotú termékpiac a raktárra való termelés esetét eleve kizárja.) Amennyiben az ily módon létrehozott érdekviszonyok mégis veszélyeztetnék a vállalat forgóeszköz-gazdálkodásának tervszerűségét, a befejezetlen és a félkész, valamint a készárukészlet kívánatos mértékű állománya a részesedési alap érdekeltségi szférájában felülről merevített kontingensek előírásával biztosítható.

A tanulmányozandó kollektív bérérdekeltségi mechanizmus központi kérdései közé tartozik a második mutató beépítésének elvi háttere. A rendelkezésre bocsátható bér eredménytől való függése ugyanis fokozott mértékben biztosítja annak a közgazdasági normatívának az érvényre jutását, hogy a bérnövekmény forrása csakis a megfelelő színvonalú eredmény lehet. A berráfordítás tartós jellegeből következően vállalati és gyáregységi közös érdek kell legyen, hogy az eredménynek csak a tartós emelkedését ismerjék el a helyi munka bérkövetkezményében.

Mindkét mérőszám esetében a megelőző időszakhoz viszonyított növekedés a pozitív irányú érdekeltség alapfeltétele, azaz bármelyik bázisviszonylatú csökkenése belső béradót von maga után, amely a gyáregység beralapját terheli. Természetesen a szinttartás – akár együttes, akár részleges – a felhasználható bértömeg változatlanságát jelenti.

Tekintettel arra, hogy a részegységi eredmény a bér és az év végi részesedés közös érdekeltségi alapja, az esetleges beralaptúllépést az év végi részesedés összegével szemben számoljuk el. A relatív bértömeg-szabályozás ez irányú kidolgozásával azonban részletesen nem foglalkozunk, egyrészt azért, mert a részegységi sajátosságok teljes áttekintését igényli, másrészt pedig azért, mert az adók felmerülésének valószínűsége igen kicsi.

Sikeres szabályozási mechanizmusok ismerete révén felmerülhet az a kérdés, hogy az anyagmentes termelési érték változásának törvényszerűségei a bemutatott körülmények között nem bizonyulnának-e alkalmasabbnak a gyáregységi teljesítmény jellemzésére. A kérdésre adható válasz a mutatók összetevőinek egyedi dinamikájától, a rendszerösszefüggésekben érvényesülő együtthatásuktól és az ösztönzés indítékainak vállalatpolitikai megjelölésétől függ.

Esetünkben a jelzett piaci állapot – legalábbis rövid távon – az előbbieken ismertetett értékelő rendszer célszerűségét látszik bizonyítani. Ennek pontos bizonyítása és kimerítő elemzése azonban csak a külső és belső vállalati viszonyok teljes specifikálása alapján lehetséges, ezért ez nem lehet vizsgálatunk tárgya.

A FELHASZNÁLHATÓ TÖBBLETBÉR

A gyáregységet többletbér abban az esetben illeti meg, ha tárgyidőszaki kiszállítása és eredménye az előző évihez mérten megnövekedett.

A 0–5 százalékos közötti relatív eredménynövekedés olyan minimálkövetelmény, amely a gyáregység rendelkezésére bocsátott eszközök jövedelmezőségi alapszintjeként értelmezhető, és így csak az ezt meghaladó eredményváltozáson alapuló többletbér-szükségletet ismeri el a vállalat. Ennek megfelelően a konstrukció az abszolút kiszállítási növekményt 5 százalékos sávokra eső arányos részekben, lineárisan növekvő többletbérrel értékeli.

1. tábla

A relatív eredményváltozás és a többletbér

A sáv sorszáma	A relatív eredményváltozás (százalék)	Többletbér (ezrelék)*
1	0–5	–
2	5–10	X
3	10–15	2X
4	15–20	3X
5	20–25	4X
6	25–30	5X

* Az ezer forint kiszállítási növekményre jutó többletbér a gyáregységi beralap ezrelékében.

Az X paraméter megmutatja, hogy a 2. (alap-) sávban minden ezer forint kiszállítási növekmény a gyáregység beralapjának hány ezrelékes növekedését teheti lehetővé. A magasabb sorszámú sávokban elért kiszállítási növekmények a bérek növekedésének fajlagosan ennek többszörösét jelentik.

A klasszikus relatív bértömeg-szabályozás bérkoefficiensének szerepkörével rendelkező paraméter értékének helyes meghatározása kulcsfontosságú feladat.⁵

⁵ Témakörünk tárgyalása során a klasszikus relatív bértömeg-szabályozási rendszer elemeiből indulunk ki, amelynek részletes leírását adja Lökkös János: Gazdasági fejlettség és szocialista bérszabályozás (Közgazdasági Szemle, 1973. évi 3. sz. 341–349. old.) című tanulmánya.

Tárgyalásunk általánossági szintjén a paraméterérték megfelelő számítási algoritmusának kidolgozását nincs módunkban megvalósítani, de megkíséreljük azon fontosabb tényezők összefoglalását, amelyek lényegesen befolyásolhatják a paraméter konkrét értékének megválasztását. Előbb azonban megadjuk a megfogalmazott szabályozási mechanizmus pontos matematikai leírását.

Vezessük be a következő jelöléseket:

Z – a tárgyévi kiszállítás abszolút növekménye az előző évihez viszonyítva ($Z > 0$)

$$Z = K - K_0$$

Y – az eredményváltozási sávok száma a tárgyévi relatív gyáregységi eredmény alapján; dimenzió nélküli mennyiség ($Y > 0$)

$$Y = \frac{E - E_0}{E_0} \quad 20$$

$[Y]$ – a teljesen kitöltött sávok száma, az Y egész része,
 $Y - [Y]$ – az utolsó (tört) eredmény-sáv, ha $Y \neq [Y]$,
 Z/Y – az egy eredmény-sávra jutó kiszállítási növekmény.

A bevezetett jelölések alapján a teljesen elfoglalt sávokra kidolgozott bér a gyáregységi induló bértömeg ezrelékében a következő számtani sorral határozható meg:

$$\frac{Z}{Y} (0 + X + 2X + \dots + ([Y] - 1) X) = \frac{Z}{Y} X (1 + 2 + \dots + ([Y] - 1)) = XZ \frac{[Y]([Y] - 1)}{2Y} \quad /1/$$

A fennmaradó törtsáv bérvonzata pedig könnyen kiszámítható:

$$\frac{Z}{Y} (Y - [Y]) [Y] X \quad /2/$$

Az /1/ és /2/ összege megadja a tárgyévben felhasználható többletbér nagyságát a gyáregységi beralap vetületében:

$$F(Z, Y) = XZ \left([Y] - \frac{[Y]([Y] + 1)}{2Y} \right); \quad (1 < Y \leq 6) \quad /3/$$

Az explicit formában matematikailag megfogalmazott kollektív részrendszeri érdekeltség jellemzőire további, kiegészítő ismereteket szerezhethetünk, ha kissé közelebbről megvizsgáljuk a benne szereplő változók tulajdonságait.

A legfontosabb funkcióbeli különbség a paraméter és a változók között állapítható meg. A paraméter ugyanis mint áttételezett béregyütthető, gyáregységi nézőpontból tekintve, alapvetően exogén jellegű mennyiség⁶. Ez nemcsak azt jelenti, hogy értékének meghatározásában magasabb (vállalati és több áttételen keresztül népgazdasági) szintű és távlati időhorizontú érdekek érvényesülnek, hanem gyakorlatibb értelmezésben kifejezi azt a külső adottságot, amely a helyi döntések egyik hatékony közvetett terelője.

Méréstechnikai közelítésben a paraméter – a bérkoefficienshez hasonlóan – a bér- és teljesítményskála közötti lineáris kapcsolatot teremti meg. Végző soron a

⁶ Exogén jellegű mennyiségnek tekintjük, mert értéke meghatározóan befolyásolja a Z és az Y (endogén változók) alakulását, és kijelölésében – a mutatók dinamikájával kapcsolatos kölcsönviszonyt nem számítva – elsősorban gyáregységen kívüli tényezők játszanak jelentős szerepet.

paraméter értéke által megvalósított érdekeltségnek olyan fokú ösztönzést kell biztosítania, amely a részegységi tevékenységekben az eltérő érdekek egészséges összeegyeztetését eredményezi.

A /3/ összefüggés két változója, a kiszállításnövekmény és az eredményávok száma, az ökonometriában használatos szakkifejezés átvételével, eszközváltozónak nevezhető. Az eszközjelző segítségével itt azt jelezzük, hogy a mérőszámok endogén jellegűek, befolyásolásuk alapfeltételei gyáregységi hatáskörben biztosítottak. Ez teszi lehetővé, hogy a mutatók normatív kezelése révén a helyi munka bérkövetkezménye döntési tényezőként hasson.

A teljesítményszféra e két jelzőszámának irányítását némiképp bonyolítja a közöttük levő függőség. Az együttváltozást elsősorban a kiszállításhoz tartozó eredménytartalom okozza. Az automatizmusba történő közös beépítésüknek a célja éppen a korreláció mértékének csökkentésére való ösztönzés. Az ez irányú tevékenység hatása – mint ismeretes – főként a költségmegtakarításokban nyilvánul meg.⁷

Az $F(Z, Y)$ kétváltozós, szeparálható függvény alakjának elemzése várhatóan további információkat szolgáltat a gyáregység tevékenységét irányító közvetett összefüggések természetéről.

A /3/ képlet Y változót tartalmazó része, az

$$F_1/Y = [Y] - \frac{[Y]([Y] - 1)}{2Y}; \quad (1 < Y \leq 6) \quad /4/$$

egyváltozós függvény, az Y független változó értékétől, a realizált eredménytartalomtól függően, visszacsatolásszerűen átértékeli az elért abszolút kiszállításhoz tartozó növekményt. Más szóval: rögzített paraméterérték és kiszállításhoz tartozó növekmény mellett az $F_1(Y)$ függvénykapcsolat jellege dönti el a keresett bértömeg színvonalát.

A megállapítással kapcsolatban két fontos megjegyzést teszünk.

A bértöbbletet kifejező /3/ függvény lényeges sajátossága, hogy az alapsáv elismerési szintjén lineárisan béresíti a részegység teljesítményét. Ez egyben azt is magában foglalja, hogy a továbbiakban az elszámolás mutatóinak együttváltozói (kovariációs) eredőjét kellene elemezni.

A két változó közötti tartalmi kapcsolat bizonyos mértékű lazasága esetén, az automatizmus leírása szempontjából elegendő azonban, ha a függvény szeparálhatósága alapján, az $F_1(Y)$ hatásmechanizmusát vizsgáljuk.

Mielőtt ezzel érdemben foglalkoznánk, célszerű bevezetni a névleges és a tényleges kiszállításhoz tartozó növekmény fogalmakat. Az elhatárolás az első esetben nem igényel különösebb meghatározást, mivel a névleges kiszállításhoz tartozó növekményen a már jellemzett Z mutatót értjük. A tényleges kiszállításhoz tartozó növekményeként viszont az $F_1(Y)$ Z szorzatot határozzuk meg. A konstrukció – az elért eredménytől függően – a névleges kiszállításhoz tartozó növekményt a gyáregység munkáját szintetikusán értékelő tényleges kiszállításhoz tartozó növekménnyé transzformálja, és ezt béresíti az alapsáv elismerési szintjén.

Tekintsük át most részletesen, hogy milyen kapcsolatot teremt az eredményszínvonal a névleges és a tényleges kiszállításhoz tartozó növekmény között. Evégett, az $1 < Y < 6$ tartományban 0,1-es osztáspontonként (eredményszínvonal-növekedést tekintve 0,5 százalékonként) kiszámítottuk az $F_1(Y)$ értékeket.

A kapott adatokból látható, hogy $F_1(Y)$ állandóan növekvő függvény. Az értékekből (lásd a 2. táblát) továbbá az is kiolvasható, hogy a függvény a névleges

⁷ A termelés terjedelmének növekedésével összefüggésben másként értékelendő a közvetlen költség terén elért fajlagos és a közvetett költség vonatkozásában megvalósított viszonylagos megtakarítás, de ezt a megkülönböztetést a továbbiak során nem alkalmazzuk.

és a tényleges kiszállításnövekmény viszonyát három alapvető kapcsolat szerint felbontja:

a tényleges kiszállításnövekmény kisebb, mint a névleges, ha $Y < 3$, azaz, amikor a gyáregység eredményszíntvonalának az emelkedése nem éri el a 15 százalékot;

a 15 százalékos változásnál ($Y = 3$) a kettő megegyezik;

végül a tényleges kiszállításnövekmény minden esetben meghaladja a névlegest, ha az $Y > 3$.

2. tábla

A névleges és a tényleges kiszállításnövekmény kapcsolata /4/ alapján

[Y] \ Y	0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9
1	—	0,091	0,167	0,231	0,286	0,333	0,375	0,412	0,444	0,474
2	0,5	0,571	0,636	0,696	0,750	0,800	0,846	0,889	0,929	0,966
3	1,0	1,065	1,125	1,182	1,235	1,286	1,333	1,378	1,421	1,462
4	1,5	1,561	1,619	1,674	1,727	1,778	1,826	1,872	1,917	1,959
5	2,0	2,059	2,115	2,170	2,222	2,273	2,321	2,368	2,414	2,458

A /4/ képlet kissé bonyolult. Ez a tény indokolttá teszi, hogy a függvény egy lineáris közelítését megvizsgáljuk:

$$\bar{F}_1(Y) = \frac{1}{2}(Y-1); \quad (1 < Y \leq 6) \quad /5/$$

Egyszerűen bizonyítható, hogy az /5/ függvény az adott tartomány egész értékű független változóit tekintve megegyezik /4/-gyel, állandóan növekvő és a kiszállításnövekményeket illetően hasonló kapcsolatokat eredményez. Ezenkívül az $F_1(Y) - \bar{F}_1(Y)$ különbség, az $F_1(Y)$ alakjára vonatkozóan, járulékos információkat szolgáltat.

3. tábla

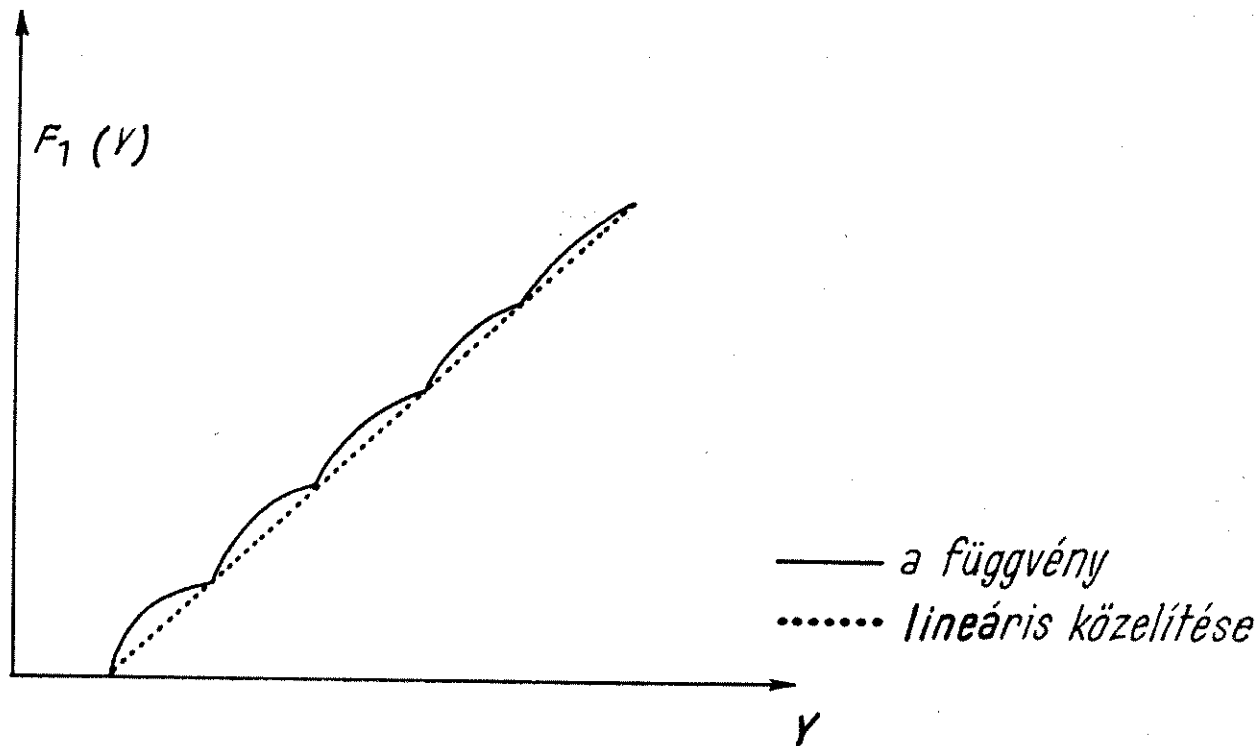
A névleges és a tényleges kiszállításnövekmény kapcsolata /5/ alapján

[Y] \ Y	0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9
1	—	0,041	0,067	0,081	0,086	0,083	0,075	0,062	0,044	0,024
2	0	0,021	0,036	0,046	0,050	0,050	0,046	0,039	0,029	0,016
3	0	0,015	0,025	0,032	0,035	0,036	0,033	0,028	0,021	0,012
4	0	0,011	0,019	0,024	0,027	0,028	0,026	0,022	0,017	0,009
5	0	0,009	0,015	0,020	0,022	0,023	0,021	0,018	0,014	0,008

A 3. tábla adataiból kitűnik, hogy az egyöntetűen pozitív különbségek az egész értékű független változók közötti felezőpontig növekednek, majd csökkennek, és a sávok sorszámának emelkedésével 0-hoz közelednek.

Az 1. ábra szerint a névleges és a tényleges kiszállításnövekmény kapcsolata – az eredményszíntvonal változásának függvényében – a magasabb Y értékeknél mind jobban megközelíti a lineárist. Más megfogalmazásban ez azt jelenti, hogy az egymást követő sávokon belül a pótlólagos gyáregységi eredmény hatásának mértéke fokozatosan kiegyenlítődik, szórásterjedelme csökken.

Ezen a ponton viszont már nem elegendő az eredménynövekményről általában beszélni. Az összefüggések pontosabbá tételéhez a gyáregységi eredmény forrásaiban is különbséget is kell tenni.

1. ábra

A részegységi eredmény – tartalmából eredően – változtatható egyrészt a kiszállított készáru eredményhányada, másrészt a különböző költségmegtakarítások révén. A konstrukció, mint látni fogjuk, eltérő módon értékeli a két eredményképzési formát.

A függvénykép alapján megállapított kiegyenlítődés tisztán csak a megtakarítással elért eredménynövekménynél vizsgálható. Ez az eset akkor áll fenn, ha a /3/ képletben $Z = 1000$ forint. Ekkor a tényleges kiszállításnövekményt az $F_1(Y)$ értéke adja, és gyakorlatilag azt tükrözi, hogy a részegység bértömege növekedésének alapja a költségcsökkentési intézkedések eredményessége.

A 2. tábla alapján kiszámíthatjuk a függvényértékek növekményét, ami nem más, mint az egymás utáni adatok különbsége.

4. tábla

A függvényértékek növekménye

	Y	0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9
[Y]											
1		0,091	0,076	0,064	0,055	0,047	0,042	0,037	0,032	0,030	0,026
2		0,071	0,065	0,060	0,054	0,050	0,046	0,043	0,040	0,037	0,034
3		0,065	0,060	0,057	0,053	0,050	0,047	0,045	0,043	0,041	0,038
4		0,061	0,058	0,055	0,053	0,050	0,048	0,046	0,045	0,042	0,041
5		0,059	0,056	0,055	0,052	0,050	0,048	0,047	0,046	0,044	0,042

Az egyes sorokban a szélső értékű növekmények különbsége a következő:

$$\begin{aligned}
 0,091 - 0,026 &= 0,065 & 0,061 - 0,041 &= 0,020 \\
 0,071 - 0,034 &= 0,037 & 0,059 - 0,042 &= 0,017 \\
 0,065 - 0,038 &= 0,027 & &
 \end{aligned}$$

A szélső értékek különbségének csökkenéséből egyértelműen következik a növekmények sávokon belüli kiegyenlítődése. A tábla adatainak oszloponkénti iránya továbbá igazolja, hogy ez a kiegyenlítődési érték az elemzett osztáspontokban egységesen 0,050, ami viszont az /5/ lineáris függvénykapcsolat különbségének felel meg⁸.

Ezután általánosan, Z névleges kiszállításnövekmény esetére is tanulmányozzuk a műszaki-szervezési intézkedéseknek a bértömegre gyakorolt hatását. Ekkor a tényleges kiszállításnövekmény:

$$ZF_1(Y) \quad /6/$$

Ha különböző megtakarítások révén az eredményszínvonalat ΔY értékkel emeljük, a tényleges teljesítmény megváltozik:

$$ZF_1(Y + \Delta Y)$$

A kettő különbsége a költségcsökkentésnek a bértömegre gyakorolt hatását mutatja:

$$\begin{aligned} ZF_1(Y + \Delta Y) - ZF_1(Y) &= Z\Delta F_1 \\ \Delta F_1 &= F_1(Y + \Delta Y) - F_1(Y) \end{aligned} \quad /7/$$

$Y = 1$ esetén

$$\Delta F_1 = F_1(Y + \Delta Y)$$

A $Z\Delta F_1$ összefüggés tükrében a különböző ráfordításcsökkentések bérhatása aszerint alakul, hogy azok milyen részegységi készáru-kibocsátási szinttel párosulnak.

Amennyiben a ΔF_1 különbségeket független változóként értelmezzük, és Z -t rögzítjük, akkor a megtakarítások olyan lineáris függvény szerint jelentkeznek a tényleges kiszállításnövekmény változásában, amelynek meredeksége Z .

Különböző Z értékek felvételével egy egyenessereget kapunk. (Lásd a 2. ábrát.)

Az egyenessereg nivómetszetei hasznos tervezési segédletet szolgáltatnak. A metszéspontok ugyanis meghatározzák azokat a névleges kiszállítási és költségcsökkentési változatokat, amelyeknek a bértömegre gyakorolt hatása azonos.

Várhatóan más kapcsolatok vezethetők le olyan eredményképzésnél, amikor az eredmény elsődlegesen a névleges kiszállítás növelésében jelentkezik. Ekkor a tényleges kiszállításnövekményt kifejező szorzat mindkét tényezője megváltozik. A készáru-kibocsátás emelkedésének hatását felerősíti az induló árban jelentkező gyáregységi jövedelemrész.

Induljunk ki a /6/ kifejezésből.

A ΔY eredményszínvonal-emelkedés viszont most a ΔZ outputváltozás miatt következnek be. Ekkor a tényleges kiszállításnövekmény:

$$(Z + \Delta Z)F_1(Y + \Delta Y) \quad /8/$$

⁸ Ezen az alapon magyarázható meg az 1. ábrán látható periodikus hullámváz fokozatos eltűnése. Ennek lényegi tartalma az, hogy a konstrukció eredményérzékenysége az alsó eredményávokban nagyobb, változókéonyabb, míg a magasabb eredményszinten a meghatározott érték körül közelítően állandósul. Ez azt jelenti, hogy a legkisebb eredménykövetelmény (5%) a különbözeti eredmények járulékos hatását az egyes sávokban változó, fokozatosan csökkenő mértékben differenciálja.

A /8/ és /6/ kifejezés különbsége:

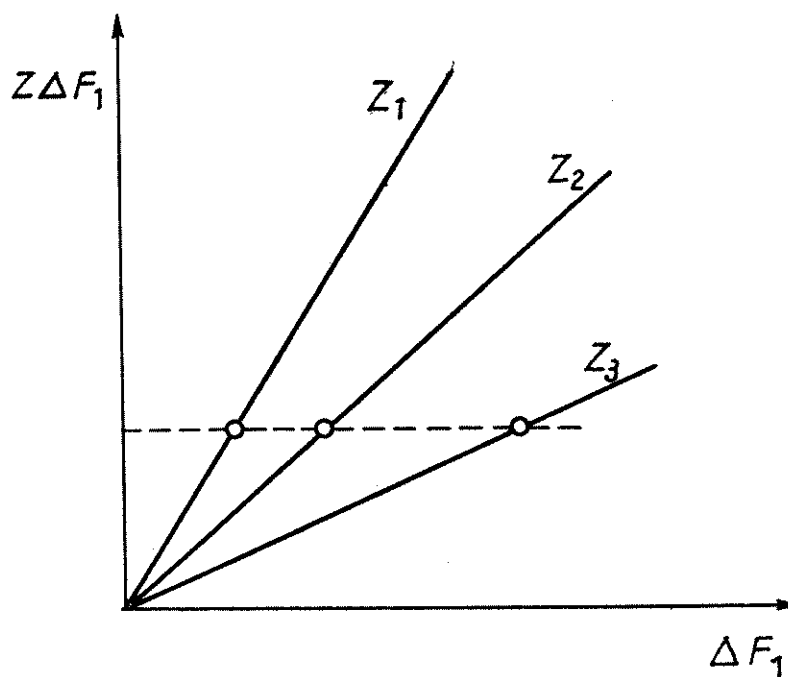
$$Z\Delta F_1 + \Delta Z F_1(Y + \Delta Y) \quad /9/$$

Az összeg első tagja azonos a /7/ szorzattal, és a ΔY növekmény teljesítményértékét úgy fejezi ki, mintha az eredményváltozás a készáru-kibocsátás módosulása nélkül, költségcsökkentés formájában következett volna be.

A második tag ily módon a különbszet elismeréseként értelmezhető. A konstrukció a

$$\Delta Z F_1(Y + \Delta Y) \quad /10/$$

tényezővel értékeli azt, hogy a ΔY növekmény ΔZ névleges kiszállításnövekménnyel együtt valósult meg.

2. ábra

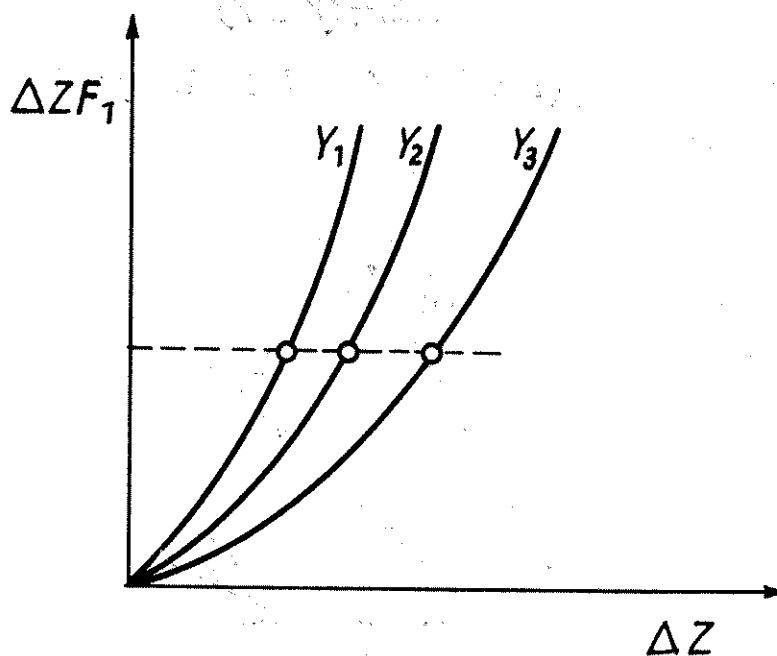
Ezúttal a /7/ és a /9/ kifejezés összehasonlítása által már megállapítható, hogy a bevezetett automatizmus a pótlólagos részegységi eredménynek a bértömegre gyakorolt hatásában éles különbséget tesz a növekmény képzési formái között, mivel a tényleges kihozatal változásához különbszeti teljesítményértéket rendel.

A /10/ szorzatból szembetűnő, hogy a tényleges különbszeti kiszállításnövekménynek ΔZ függvényében való ábrázolása $F_1(Y + \Delta Y)$ változó iránytangensű görbét ad. Mivel az F_1 pozitív, folyamatosan növekvő függvény, hasonlóan az is igaz, hogy ez a görbe emelkedő meredekségű. Ha a ΔZ kiszállításnövekmény eltérő eredményszínvonallal párosul, különböző görbéket, görbesereget kapunk.⁹

A 3. ábra nívómetszetei – $Z = 0$ esetben – megadják azokat a névleges kiszállításnövekmény-változatokat, amelyek a megfelelő eredményszínvonal mellett, a költségcsökkentéstől eltekintve, ugyanazt a tényleges teljesítményt képviselik. Az előzőekben utaltunk arra, hogy az $F_1(Y + \Delta Y)$ nagysága határozza meg a különbszet elismerése növekedésének törvényszerűségeit. Közelebbről vizsgálva ezt a

⁹ A változó meredekségű (differenciálhányadosú) görbék valóságos alakjának vizsgálatára itt nem térünk ki. A különböző típusú függvénykapcsolatok közül az exponenciális összefüggés kiválasztása helyes munkahipotézisnek tűnik. Ennek alapján a görbék pontos alakja a függvényértékek kiszámítása útján határozható meg.

kérdést hozzátehetjük, hogy Y értéke a kapcsolat alapirányzatát, míg a ΔZ kiszállításnövekmény különbsége következtében fellépő ΔY a változás sebességét, intenzitását határozza meg. Az utóbbi a gyáregység termékprofiljának jövedelem-tartalmával összefüggésben jelentős, közvetett szerepet játszik. Magától értetődő, hogy magasabb részrendszeri eredményhányad esetén ugyanaz a készárumennyiség nagyobb eredménynövekményhez vezet, és ezáltal a tényleges kiszállításnövekmény változása viszonylagosan felgyorsul. A gyáregységi eredményhányad tehát tovább fokozhatja a különbséget a két eredményképzési változat bérhozamájának szintje között.

3. ábra

A jelzett tulajdonságú F_1 függvény a /10/ szorzat kapcsán összhatásában azt tükrözi, hogy minden további, egységnyi készáru-értékesítési többlet növekvő fajlagos teljesítményértékkel jelentkezik. Az így megteremtett erőteljes érdekelttség ösztönző hatása értelemszerűen attól függ, hogy a gyáregység saját hatáskörben milyen ráfordítási lehetőségekkel rendelkezik a készáru-kibocsátás emelésére. Az érdekelttség vizsgálata azonban a konstrukció egyéb vonatkozású jellemzését is szükségessé teszi.

A PARAMÉTER

A szabályozási mechanizmus ismertetése során már utaltunk arra, hogy a gyáregység tényleges kiszállításnövekményének bértömegre gyakorolt hatását végső soron a paraméter értéke határozza meg. Az előzőekben azt is említettük, hogy a paraméter szerepe vállalati mérlegelést követel. Kijelölésében¹⁰ a vállalati ér-

¹⁰ Meg kell jegyeznünk, hogy ekkor a döntési folyamat végső szakaszára gondolunk. Az ezt megelőző döntéselőkészítési munkafolyamatot is beleértve ez a megfogalmazás félrevezető lehet. A használandó paraméterekkel kapcsolatos döntés elemző részében ugyanis matematikai statisztikai és szimulációs eljárások állnak a vállalat rendelkezésére. Ezért nagy vonalakban ismertetjük a vállalati szinten optimális paraméterérték meghatározásának folyamatát.

A paraméterértékek lehetséges, „elfogadható” tartományát közgazdasági, valamint a vállalat és a részegység viszonyát kifejező műszaki-szervezeti összefüggések határolják be, és így ezt kiinduló pontnak tekinthetjük. Ezen belül, a kiszállításnövekmény és a bérnövekmény idősoraiából statisztikai módszerrel (maximum likelihood, Markov, legkisebb négyzetek módszere) becsülhetjük az X elméleti értékét, mint regressziós együttthatót.

Másik megoldásként a konstrukció hatásmechanizmusa sajátosan vállalati, gyáregységi módszerekkel szimulálható a lehetséges paraméterértékek tartományán. Ezt követi a használandó paraméterérték „kijelölése”. A becsült elméleti értéktől ugyanis a vállalatvezetés az alkalmazandó preferenciák, diszpreferenciák függvényében tudatosan eltérhet.

dekből eredően olyan tényezők is meghatározók lehetnek, amelyeknek kapcsolata a teljesítményszférával jelentéktelen, vagy egyáltalán nem állapítható meg. Itt elsősorban a paraméterértékben alkalmazott preferenciákra, illetve diszpreferenciákra gondolunk.

Igaz ugyan, hogy ezek a kérdések nem tartoznak szorosan vett tárgyunkhoz, de mégis szükségesnek tartunk néhány ez irányú körülményt megjelölni. Különösen azokat a kérdéseket érintjük, amelyek érdemlegesen befolyásolják a konstrukció hatását.

Vállalati szempontból a paraméterrel szemben három alapkövetelmény támasztható:

hosszabb távon segítse elő a vállalati hatékonyság javulását;
a vállalaton belül ne okozzon társadalompolitikailag kifogásolható bérfeszültségeket;
az előző két normatíva nyújtotta kereteken belül a lehető legszorosabb kapcsolatot teremtsen meg a teljesítmény és a bértömeg között.

Az utóbbi követelmény áll legközelebb választott témánkhoz, így ehhez fűzünk néhány gyakorlati megjegyzést.

A bérnövekmény vállalaton belüli elosztásánál a paraméterértékben mindekelőtt figyelembe kell venni a tényleges kiszállításnövekmény lehetséges alakulását. Nyilvánvaló, hogy a kettő között fordított viszony az ésszerű. A gyors fejlődésű részrendszer kisebb fajlagos bért kap a paraméterben, és fordítva. Többek között ez is az automatizmus rendszerszemléletű kidolgozását, megalapozását igényli.

Érdekes problémát vet fel az az eset, amikor az átlagbér-szabályozás szerint a vállalat nyereségét terheli a bérszínvonal növekedésével járó adónövekedés. A fizetendő adó erős progresszivitása ugyanis azt a megoldást teszi célszerűvé, hogy a konstrukcióba az átlagbérek emelkedését korlátozó tényezőket építsenek be. E korlátok bevezetése az érdekeltségi rendszert annyiban módosítaná, hogy az élőmunka-megtakarítás mértékének adminisztratív korlátot állít fel. A létszámgazdálkodás közvetlen irányítását a bérszínvonal-szabályozáson kívül még a területi munkaerőhelyzet vagy egy – a részegységre vonatkozó – távlati extenzifikálási elképzelés is szükségessé teheti.

A különleges helyzetektől eltekintve azonban, különösen, ha a gyáregységben alkalmazott termelési folyamat technikai–technológiai háttere megfelelő mértékű kötöttséget biztosít, valamennyi részrendszeren kívüli tényező helyi vetületét mérlegelni kell a paraméterérték kijelölésénél. Következésképpen az átlagbérkorlát beépítése adott sajátosságok függvénye, és alkalmazását a vállalati bérszínvonal-szabályozás önmagában nem indokolja.

Az érdekösszhangot biztosító részegységi fajlagos bérhozam tehát nem határozható meg pontosan formalizált matematikai eljárással. Ez természetes következménye annak, hogy a konstrukció mutatórendszere nem értékeli teljeskörűen a gyáregységi működés és gazdálkodás tevékenységeit, és ugyanakkor a paraméter elméleti értékét meghatározó, illetve becslő módszerek nem alkalmasak a vállalati érdekek maradéktalan érvényesítésére.

A matematikai statisztikai becslési eljárások bírálataként felhozható, hogy a bérnövekmények vállalaton belüli elosztása a múltban kialakult tendenciák folytatódásának feltételezésén alapult. Nem értékeli kellőképpen a vállalat, a gyáregység termelési és gazdasági szerkezetében, feltételeiben végbemenő alapvető változásokat.

Szimulációs eljárással a rendszerösszefüggések következetesen érvényesíthetők, és a döntés előkészítéseként kapott változatok lehetővé teszik a döntés meg-

alapozottságának javítását, de a módszer az elemzésbe bevont tényezők és változási terjedelmük tekintetében bizonyos mértékig teret enged a szubjektív értékelésnek. Mindehhez néhány észrevételt fűzünk.

A kollektív bérérdekeltség a megfelelő érdekviszonyok megteremtésének csak az egyik – igaz a leghatékonyabb – eszköze. Ennek megfelelően, egy bérszabályozási mechanizmusnak nem lehet célja, hogy teljességgel tükrözze a gyáregység tárgyidőszaki eredményeit. Sokkal ésszerűbb követelmény az, hogy a konstrukció elsősorban a vállalati és a népgazdasági szinten hosszabb időn keresztül igényelt elvart teljesítménynövekményeknek a bérekre gyakorolt hatását tükrözze. Ennek megvalósítása döntően a közgazdasági helyzet megítélésének függvénye, és csak másodsorban lehet irányítási, szabályozási kérdés.

A tárgyalt bértömeg-szabályozási forma jogos bírálatához tartozik, hogy gyorsan változó szerkezetű részegységnél a paraméterérték meghatározása során számos, szabályozási rendszeren kívüli tényező módosulását kell mérlegelni. Ilyen eset például, amikor a gyáregység valamilyen módon „különbözeti” eszközökhöz jut. Hasonló problémát vet fel, ha a részegységi gyártási folyamat szűk keresztmetszetet képező technológiai ágaiban megnövekszik a külső kooperáció lehetősége. Mindezen körülmények szűkítik a konstrukció hatásterét, gyengítik elméleti megalapozottságát, értékelő erejét, és egyre szélesebb teret nyitnak a belső irányítási rendszer egyéb elemeinek.

Az adott bérszabályozási megoldás tartósan (azonos vagy közel azonos) feltételek között működő részegységek esetén az irányítás hatékony eszköze lehet az ún. termelékenységi tartalékok feltárásában.

A HATÁSKÖRI RENDSZER

A hatásköri rendszer annyiban kapcsolódik vizsgálatunk tárgyához, amennyiben befolyásolja a teljesítménymutatók változását. A relatív bértömeg-szabályozási automatizmus ugyanis önmagában még ösztönözhet olyan tevékenységekre is, amelyekre a gyáregység nem tud hatást gyakorolni, mert nem tartozik önszabályozása keretébe. Ekkor a megteremtett érdekeltség dezorganizáló hatású, és a vállalat bérfelhasználásában mutatkozó differenciálás formálissá válik. A konstrukció hiába rendel bérkövetkezményt a megtakarítás jellegű műszaki intézkedésekhez, ha például az anyaghelyettesítés, illetve a kooperáció engedélyezése meghaladja a gyáregység hatáskörét.

A döntési folyamatok vállalaton belüli megosztásától függően tehát módosul az automatizmus hatásterülete. Az ösztönzés oldaláról tekintve ez annyit jelent, hogy a konstrukció és a hatásköri rendszer egészséges összhangja előfeltétele a megvalósított érdekeltség mozgósító erejének.

A részegységi fejlődés ebben a vonatkozásban a funkciók legalább oly mértékű telepítését teszi szükségessé, amely a belső működési feltételekhez és azok változásaihoz való rugalmas alkalmazkodás lehetőségét biztosítja. Ezzel összefüggésben a termelésirányítási feladatkör decentralizáltsága jut elsősorban döntő szerephez.

Részletesebb indoklás nélkül is nyilvánvaló, hogy az üzemi eredmény-szinthez kapcsolt, erőteljes kiszállítási volumenérdekeltség érvényrejutása a termelés elemeinek felhasználásában, fogyasztásában, a segédfolyamatok szervezésében önálló döntési jogkört tételez fel. A termelésirányítás döntésterületéből egy-két kevésbé operatív feladat esetleg központosítva kezelhető, de ezekben is célszerű biztosítani a gyáregység egyetértési jogkörét.

A konstrukció sajátos helyzetet teremt a termékválaszték módosítása terén. A gyártmányösszetétel megfelelő változtatása ugyanis mindkét teljesítménymutató szabályozására módot nyújt.

A magas anyaghányadú termékek termelésének növekedése a kiszállításnövekmény, a jobb gyáregységi szintű fedezetet képviselő gyártmányok arányának emelése az eredménymutató előnyös módosulását vonja maga után. Ugyanakkor az is természetes, hogy ebben a kérdésben a vállalati érdekek elsőbbséget kell élveznie a részegységi érdekekkel szemben. Ez a követelmény tehát az automatizmus érdekeltiségi szférájában feltétlenül korlátozza a részrendszer hatóterét.

A teljesítménymutatók közötti szoros függőség gyengítésére – mint már szólunk róla – a megtakarítási intézkedések szolgálhatnak. A költségcsökkentési előirányzatok megvalósítása azonban gazdálkodási hatásköröket igényel. Ezek telepítését csak olyan mértékben lehet decentralizálni, amely még nem veszélyezteti a teljes megtakarítási szemlélet érvényesülését. Esetünkben elmondható ugyan, hogy a részegységi elkülönültség kellő biztosítékot nyújt a teljes és a részleges megtakarítások megegyezésére.

Hozzávetőleg érdemes megjegyezni, hogy a teljes megtakarítási szemlélet viszont a normakarbantartási és az utókalkulációs tevékenységgel szemben támaszt magas minőségi követelményeket.

Az eddig nem érintett funkcionális tevékenységek közül a konstrukcióval összefüggésben még a tervezés érdemel figyelmet.

A TERVEZÉSI RENDSZER

A kiindulási alapfeltételek, valamint a teljesítménymutatók átfogó, szintetikus jellege lehetőséget nyújt ahhoz, hogy a részegységi tervezési tevékenység széles körűen részletezett irányító bázist biztosítson a megfelelő részrendszeri működés számára.

Egyik megoldásként elképzelhető az, hogy a kiszállítás tervezésében az alapvető vállalati érdekeket – mind a termelés mennyisége, mind gyártmányösszetétele viszonylatában – teljesítménymínimum formájában közlik, és ezen túlmenően a gyáregység helyi hatáskörben dönt. Ebben az esetben a részegység a tevékenységek decentralizált részét a mutatókban hozott pótlólagos növekmények hatásmechanizmusa szerint tervezi és szervezi.

Az eredménytervezés a termelési specifikáción, a normarendszeren és az alkalmazott költség-részletezéseknek megfelelő közvetett költségtervezési módszeren alapulhat. Az így kapott tervhez szervesen kapcsolódik az előirányzott műszaki és szervezési intézkedések következménye.

A kijelölt mutatóhoz ezután a tervrészletezések széles köre dolgozható ki. Ezek kialakításánál kell megalapozni – a részrendszeri döntési szabadságfokok keretén belül – a célkitűzések helyességét, a különböző tevékenységek hatékony összehangolását.

Az információ-rendszer a tervezési tevékenység alapját képezve kötődik a konstrukcióhoz. Rendszerbeli összefüggést hangsúlyozunk, amikor a hatásköri, a tervezési és az információ-rendszer kölcsönös kapcsolatát kiemeljük.

A döntések telepíthettségének automatizmust módosító eltéréseit már jeleztük. Ugyanígy meg kell állapítani, hogy az információ-rendszer vagy szűkebb értelemben a részegységi tevékenységek megfigyelési és elemzési rendszere – a tervezés részletezettsége révén – nagymértékben befolyásolja a szabályozási mechanizmus hatásterületét.

A belső irányítási rendszer mindhárom vizsgált elemének automatizmust meghatározó jellemzői lényegében korlátozzák a szabályozási mechanizmust. Ez a viszony helyesnek tekinthető, és a belső irányítás eszközeinek változatosságát mutatja.

A belső mechanizmus torzulásai, feszültségei abból eredhetnek, hogy a konstrukció nem illeszkedve épül be a belső irányítás rendjébe. Ezen azt értjük, hogy az automatizmus és az irányítási alrendszerek közvetett és tételesen vagy keretszerűen előírt szabályai a részegységi működés jelentős részén ellentmondásosak, kizárják egymást. Ily módon a szabályozási mechanizmus erősen korlátozottan töltetheti be szerepét, esetenként még bürokratikus értékelési rendszerré is válhat, elvesztheti az önszervezési tervékenységre való mozgósító erejét.

Ezért célszerű és ajánlatos minden esetben tisztázni a konstrukciónak az irányítási alrendszerekhez fűződő kapcsolatait. A rendelkezésünkre álló információ szűk és általános voltából következik, hogy ezzel a tanulmányban csak érintőlegesen foglalkozhattunk.

Befejezésül két fontos körülményre hívjuk fel a figyelmet.

A szabályozási mechanizmus az anyagi érdekeltségi rendszer általunk vizsgált területén a vállalati bértömegváltozás belső allokációjának részegységi megjelenését a teljesítmény olyan jellemzéséhez köti, amely a tevékenységek hierarchiáját rövid távú szempontok szerint alakítja ki, közvetíti, amit a belső irányítás egyéb területein célszerű ellensúlyozni.

A gyáregységi működési feltételek módosulásától függően változik az automatizmus által teremtett érdekeltség ösztönzési intenzitása, ami – a formális bérelosztás veszélye miatt – a konstrukció hatásmechanizmusának rendszeres felülvizsgálatát teszi szükségessé.

РЕЗЮМЕ

Автор в рамках системы внутреннего управления промышленными предприятиями исследует сферу действия данной формы регулирования относительной массы заработной платы.

Автор считает нужным в ходе рассмотрения особенностей и взаимосвязей подсистем компетенций и планирования на уровне предприятий фиксировать некоторые предпосылки и исходит из конкретной системы условий.

Устанавливает систему показателей выработки, которая служит в качестве основы для отнесения прироста заработной платы. В связи с измерением выработки указывает также на требования внутреннего хозрасчета.

В дальнейшем автор излагает способ оценки коллективной заинтересованности базисного типа в заработной плате. Подробно анализирует функциональную связь, существующую между выработкой производственной единицы и приростом заработной платы, который можно использовать.

Автор взвешивает внутренние и внешние факторы системы регулирования заработной платы, определяющих величину параметров, которые воздействуют на стимуляцию.

Останавливается на статистических методах, применяемых в ходе оценки теоретической величины параметров (максимум сходства, Марков, наименьшие квадраты), и условиях их применения.

В связи с подготовкой решений рассматривает проблемы выносимых предприятиями решений, обеспечивающих оптимальные параметры.

В отношении системы компетенций подчеркивает значение децентрализации решений по управлению производством.

Анализируя систему планирования, помимо вопросов компетенций в плановой деятельности останавливается также на значении внутренней информационной системы.

В заключение указывает на роль контроля и систематического наблюдения за обеспечением функционирования рассмотренной системы регулирования массы заработной платы.

SUMMARY

The article investigates the scope of action for a concrete form of relative wage bill control in the inner management system of industrial enterprises.

Discussing the characteristics and relationships of enterprise part-systems and within this of authority and planning ones, the author thinks it necessary to lay down certain fundamentals and he starts from a set of conditions.

He determines a system of performance indicators which gives a base to compare wage increases. In relation to measuring performance he refers to the requirements of independent inner accounting too.

Further the author discusses the method for evaluating the collective wage interest of basis type. He analyses in detail the functional relationship existing between the output of the part-unit and the utilizable increment in wage bill.

The author considers the effect of the factors, within and beyond the wage control system, which influence the value of parameters affecting the incitement.

He directs attention to statistical methods which can be used for estimating the theoretical value of the parameter (maximum likelihood, Markov, least square) and to the conditions of their application.

In connection with the preparation of decision he deals with the problems of enterprise decision ensuring the optimal parameter value.

As regards the system of sphere of authority he emphasizes the importance of decentralization of decisions in production management.

Analyzing the planning system, in addition to the questions of the sphere of authority in planning, he deals with the importance of inner information system.

Finally, he calls attention to the role of control and maintenance needed for operating the discussed wage control system.

AZ EGYSÉGES KRIMINÁLSTATISZTIKAI RENDSZER TOVÁBBFEJLESZTÉSE

DR. BALÁZS JÓZSEF

Az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika 1974. január 1-én hatályba lépő szabályzata ismét jelentős előrelépést jelent a magyar bűnügyi (kriminál-) statisztikai adatgyűjtés, -feldolgozás, illetve a hazai bűnözés megismerése terén. Ezzel kapcsolatban – néhány elméleti kérdés felvetése mellett – foglalkozni kívánunk a hazai kriminálstatisztika egységesítésére eddig tett intézkedésekkel, az új szabályzat által eszközölt jelentősebb módosításokkal és végül kriminálstatisztikai rendszerünk további egységesítésének lehetőségeivel.

I. AZ EGYSÉGESÍTÉS CÉLJÁBÓL TETT EDDIGI INTÉZKEDÉSEK

Előjáróban nem árt utalni arra, hogy a bűnügyi statisztika XVIII. századbeli indulásakor kifejezetten közigazgatási jellegű statisztika volt.¹ Kezdetben ugyanis az állam a bűnügyi igazságszolgáltatás működését mint egyik állami tevékenységet kívánta számszerűen is nyilvántartani, annak ellenőrzése és irányítása céljából. A későbbiekben az igazságszolgáltatás működésére (az eljárásra és az ügyforgalomra) vonatkozó adatgyűjtések fokozatosan bővültek a bűncselekményeket és azok elkövetőit jellemző adatokkal. Ezek a működésre és a bűnözésre vonatkozó adatok – szinte valamennyi országban hosszabb ideig, sőt több országban még ma is – egy s ugyanazon adatfelvételi lapon kerülnek felvételre függetlenül attól, hogy más vonatkozásban több felvételi lapot is alkalmaznak.

A bűnözésre, illetve a bűnüldöző szervek működésére és az ügyforgalomra vonatkozó adatok együttes gyűjtése nagymértékben gátolta a bűnözés mint társadalmi tömegjelenség statisztikájának, azaz az önálló kriminálstatisztikáknak a megteremtését, jóllehet egyes morálstatisztikusok részéről már a XIX. században, majd később a különböző nemzetközi bűnügyi és statisztikai intézmények fórumain mind egyértelműbben jutott kifejezésre a „bűnözés statisztikája” iránti igény.

Az adatszolgáltatást (beleértve a számbavételi egységet) illetően több megoldás lehetséges. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy a bűnözés statisztikai megfigyelése csak a büntetőeljárás valamely mozzanatához – a tudomásra jutástól a jogerős ítéletig – kapcsolódhat. E tekintetben a bűnügyi statisztika történetében mind az elméleti felvetést, mind a gyakorlati megoldást illetően több változattal

¹ Ezzel kapcsolatban lásd: *Balázs József: A bűnügyi statisztika elméletének első felmerülése és kialakulása a statisztikai tudományban. Acta Universitatis Szegediensis, Juridica et Politica. Tom. XV. Fasc. 2. Szeged. 1968.*; *Balázs József: A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése. Acta Universitatis Szegediensis, Juridica et Politica. Tom. XVI. Fasc. 1. Szeged. 1969.*

találkozhatunk², ezekből azonban végső soron két alapkoncepció, illetve gyakorlati megoldás hámozható ki. A bűnözés megfigyelése történhet:

- a rendőrségi, ügyészségi szakban,
- a bírósági (jogerős) ítélethez kapcsolódóan.

Tanulmányunknak nem lehet célja a különböző változatok értékelése, azt azonban itt is meg kell említeni, hogy e század utóbbi évtizedeiben a bűnözésnek a rendőrségi, ügyészségi szakban történő megfigyelésére tértek át (vagy párhuzamosan alkalmazták) mindinkább azok az országok is, amelyekben korábban a jogerős ítélethez kapcsolódó megfigyelés dominált vagy volt kizárólagos.

Magyarországon a bűnözés statisztikai vizsgálata 1964-ig csaknem kizárólag a jogerősen elítéltek adataira korlátozódott. Az 1950-es évek második felében – a többi szocialista országhoz hasonlóan – hazánkban is fokozódó érdeklődés nyilvánult meg a bűnüldözéssel, az igazságszolgáltatással kapcsolatos állami szervek és tudományos intézmények részéről a kriminológia iránt. A fokozódó kriminológiai érdeklődés hatására került napirendre a bűnügyi (kriminál-) statisztika egységesítésének kérdése, illetve olyan irányú továbbfejlesztése, amely kriminológiai értelemben is feltárja a bűnözés társadalmi összefüggéseit. Az e témakörben folytatott tárcaközi tárgyalások és szakvélemények eredményeként került bevezetésre 1964. január 1-én, az egységes rendőrségi, ügyészségi bűnügyi statisztika a belügyminiszter és a legfőbb ügyész 0011/1963. sz. közös utasítására. Az új statisztikai rendszer – a fellendülő hazai kriminológia tudomány és a büntetéspolitika igényeinek kielégítésére – a bűnözés hatékonyabb tanulmányozását célozta, s ennek érdekében a bűnüldözés jellemzőinek megfigyelésén túlmenően adatgyűjtést rendelt el a bűnözés alakulására, a bűnözést előidéző körülményekre, okokra, valamint a megelőzést elősegítő tényezőkre vonatkozóan is.³ Ezeket az adatokat a bűncselekmény kettős oldalának megfelelően két adatfelvételi lapon gyűjtik. Külön a bűncselekmény objektív oldalának jellemzőit (*B* lap) és külön a szubjektív oldal, a bűnelkövetők, pontosabban a gyanúsítottak jellemzőit (*T* lap).

A rendőrségi–ügyészségi statisztikai rendszer legfontosabb jellemzője, hogy a számbavétel, az adatok gyűjtése már nem egyetlen eljárási mozzanathoz kapcsolódik, hanem – átfogva a büntetőeljárás rendőrségi–ügyészségi szakának egészét – az adatfelvételi lapok követik az ügyeket, s ott kerül sor a lapok lezárására, ahol az ügy érdemben befejeződik (nyomozásmegtagadás, nyomozásmegszüntetés, felfüggesztés, más hatósághoz történő áttétel, nyomozásbefejezés). Ilyen értelemben tehát 1964-ben elkezdődött a hazai bűnügyi (kriminál-) statisztika egységesítésének folyamata, és az adatok gépi úton történő feldolgozása következtében már eddig is lemérhetően hatékonyabbá, sokoldalúbbá vált a bűnözés statisztikai elemzése, az ismertté vált bűncselekmények és az ismertté vált bűnelkövetők elemzése.

Elsősorban az adatok időbeli összehasonlíthatósága érdekében minden statisztikai beszámolási rendszer egyik fontos követelménye a stabilitás. Ha azonban a statisztikai rendszer hosszabb időn keresztül változatlan marad, a fejlődés akadályává is válhat. Tehát a „stabilitás” és a „változás” ellentmondásában kell

² Részletesebben lásd: *dr. Borsi Zoltán – dr. Halász Kálmán: A bűnözés megismerésének statisztikai módszerei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1972.*; az idevonatkozó bibliográfiai feldolgozást lásd: *Balázs József: A bűnözés mérésének elméleti alapkérdései. Acta Universitatis Szegediensis, Juridica et Politica. Tom. XIX. Fasc. 1. Szeged. 1972.*

³ Az új statisztikai rendszer értékelését lásd: *Lázár Bertalan: Az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika. Belügyi Szemle. 1964. évi 1. sz.*

megtalálni – a szükségszerűség és a lehetőség felismerése alapján – a helyes megoldást az adott statisztikai rendszer módosítására, avagy gyökeres megváltoztatására.

A bűnügyi statisztika s így az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztika hosszabb idejű állandósága szükségképpen függ a büntető anyagi és eljárási jog stabilitásától is. Az elmúlt 10 év folyamán végrehajtott módosítások döntően a büntető jogszabályok terén sorra került változások következményei.⁴ Ezen túlmenően azonban indokolt volt a rendőrségi–ügyészségi statisztikai rendszer módosítása azért is, mert a több éves tapasztalatok, a bűnözéssel kapcsolatos tudomány és a büntetőjogi gyakorlat részéről a bűnözés tökéletesebb megismerésére irányuló igény kielégítése több szempontból szükségessé tette a statisztikai rendszer továbbfejlesztését. Ennek jegyében került sor például 1969. január 1-től a bűncselekmény elkövetési helye és az elkövető lakóhelye szerinti adatgyűjtésre, ami fontos információt ad a bűnözés területi elemzéséhez és ezen keresztül, a társadalmi–gazdasági sajátosságokkal való kapcsolatok feltárásával, az okkutatáshoz.⁵

II. MÓDOSÍTÁSOK AZ ÚJ SZABÁLYZAT ALAPJÁN

Az 1974. január 1-ével hatályba lépő új büntetőeljárás-jogi törvény, amely szükségessé tette az adatfelvétel és a feldolgozás korrekcióját, egyben alkalmat adott a rendőrségi–ügyészségi statisztika továbbfejlesztésére. Nem célunk itt a módosítás részletes ismertetése, csupán a jelentősebb, a statisztikai rendszer továbbfejlesztését érintő kérdésekre kívánunk kitérni.⁶

A bűnözés olyan tömegjelenség, amelynek büntetőjogi alapegysége, a bűncselekmény is összetett. A bűncselekmény (lényegbeli közös jegyeit tekintve a Büntető Törvénykönyv alapján) ugyanis olyan társadalomra veszélyes cselekmény

- amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli, és
- amelyet az alannya válás feltételeivel rendelkező személy szándékosan vagy – a törvény által meghatározott esetekben – gondatlanul követ el.

A bűncselekmény-fogalom összetettségéből következik, hogy a bűnözés statisztikai megfogalmazása (tehát a bűnözés térben és időben elhatárolt statisztikai sokaságának, a sokaság egységeinek és azok vizsgálni kívánt ismérveinek meghatározása) sem lehet egyértelmű, kizárólagos. A bűnözésnek mint statisztikai sokaságnak is két alapegységét kell tehát megkülönböztetnünk: a büntetőjogi normaszegést és a normaszegőt.⁷ A bűnözés, illetve a bűncselekmény megfigyelése, számbavétele tehát alapvetően két megfigyelési egység, információhordozó alapján közelíthető meg: cselekményi oldalról (büntett, vétség) és személyi oldalról (bűnelkövetéssel gyanúsított, elítélt). Természetesen, adott terület és adott időszak bűnözése, a bűnözés volumene a számbavételi módtól függően eltérő lehet. Az eddigi gyakorlat szerint a bűnözés statisztikai vizsgálata (adatgyűjtés, feldolgozás, továbbá az elemzés is) a két oldal elkülönített meg-

⁴ A végrehajtott módosítások értékelését lásd: *Dávid Gábor*: A bűnözés mérésének néhány kérdése. *Belügyi Szemle*. 1972. évi 2. sz.

⁵ E kérdés részletes kidolgozását lásd: *dr. Borsi Zoltán – dr. Halász Kálmán*: i. m. 5. fejezet.

⁶ Részben hasonló, részben eltérő szempontok szerint értékeli az új statisztikai rendszert *Dávid Gábor* (Az egységes rendőrségi, ügyészségi, bűnügyi statisztikai megfigyelés továbbfejlesztése. *Belügyi Szemle*. 1973. évi 12. sz.), valamint *Halász Kálmán* (Ügyviteli nyilvántartás és statisztikai adatszolgáltatási rendszerünk fejlesztési elvei. *Ügyészségi Értesítő*. 1973. évi 4. sz.).

⁷ Lásd például: *Vavró István*: Kauzalitás a kriminológiában (*Jogtudományi Közlöny*. 1968. évi 11. sz.); *Dr. Borsi Zoltán*: Gondolatok a bűnözés statisztikai méréséről (*Statisztikai Szemle*. 1968. évi 12. sz.) c. cikkét.

figyelése alapján történt, ami lehetetlenné tette a bűnözés komplex értékelését, annak ellenére, hogy a két oldal együttes vizsgálatának igénye – legalábbis a gondolat felvetése – mintegy 100 évvel ezelőtt már jelentkezett.⁸

Az utóbbi években a kriminálstatisztika továbbfejlesztésében érdekelt gyakorlati és elméleti szakemberek részéről egyaránt mind egyértelműbbé vált annak felismerése, hogy a kriminológiai kutatások színvonalának emelése, a bűnüldözés, a büntetőpolitika tudományos megalapozása érdekében olyan kriminálstatisztikai rendszert kell kialakítani, amely lehetővé teszi a bűncselekmény két oldalának, a cselekményi és a személyi jellemzőknek együttes, s egyben a bűnözésnek is komplex elemzését⁹. Ennek gyakorlati megvalósítására ad lehetőséget az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztika új szabályzata a bűnözés két oldalának statisztikai összekapcsolásával.

A bűnözés cselekményi és személyi jellemzői együttes vizsgálatának technikai feltétele kétféle módon biztosítható: az egyik szerint egyetlen felvételi lapon kell gyűjteni mind a cselekményi, mind pedig az elkövetői adatokat, a másik megoldás szerint viszont az adatgyűjtés külön adatfelvételi lapokon történik, s valamiféle azonosítási vagy azonossági számmal kell megteremteni az együttes feldolgozás lehetőségét. Ily módon tehát, annak ellenére, hogy az adatfelvételnél a bűncselekmény két statisztikai elemének statisztikai megfigyelésére külön-külön kerül sor, a feldolgozás s így az elemzés során is a két oldal ismét szintézisbe kerül, természetesen csak akkor, ha a cselekmény mellett az elkövető is ismert. Az 1974. január 1-én életbe lépő statisztikai rendszer az utóbbi megoldást alkalmazza. Figyelembe véve a feldolgozási problémákat, illetve a kriminálstatisztika további egységesítésének (a bírósági statisztikával történő összekapcsolásának) lehetőségét, ez a megoldás a részletes és elmélyültebb elemzésre mindenképpen alkalmas lehet.

A két adatfelvételi lap eredményes összekapcsolása a bűnügyi azonosítási számrendszer¹⁰ helyes kialakításától függ. Az nyilvánvaló, hogy az azonosítási számnak az elkövető személyhez kell kapcsolódnia, s alapkövetelmény, hogy az azonosítási szám alapján minden bűnelkövető mindenki mástól megkülönböztethető legyen, s hogy minden bűnelkövető – függetlenül attól, hogy különböző időben és területen több bűncselekményt követett el – csak egyetlen azonosítási számmal szerepeljen. Csak így érhető el, hogy X elkövető által elkövetett minden ismertté vált bűncselekményt – függetlenül attól, hogy hol, mikor követte azt el, és melyik bíróság tárgyalta, illetve melyik nyomozó hatóság, ügyészség foglalkozott az ügygel – egyértelműen csak X-hez kapcsoljuk. Elméletileg közelítve meg a problémát, az is nyilvánvaló, hogy ilyen mindenki mástól megkülönböztető azonosítási számrendszer csak olyan kódolható emberi jellemzők felhasználásával alakítható ki, amelyek a születéstől vagy legalábbis az elkövető első büntényessé válásától kezdve a halál bekövetkezéséig változatlanok.

Az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztikában alkalmazott azonosítási szám a bűnelkövető neme; állampolgársága; születési éve, hónapja, napja; családi állapota; iskolai végzettsége; büntetőjogi szempontból értékelhető előélete

⁸ Schader: *Das Verbrechen in Hamburg* (Berlin. 1879. 18. old.) c. munkájában például már arról írt, hogy egy ideális kriminálstatisztika, amely valóságos képet adna a népesség erkölcsi állapotáról, csak akkor volna elérhető, ha valamennyi önmagában zárt bűncselekmény úgy kerülne statisztikai felvételre, ahogy az a bíró előtt a tárgyalás folyamán egységben mutatkozik.

⁹ A bűncselekmény objektív és szubjektív oldala közötti kapcsolatok bonyolultságának felvázolását lásd: Halász Kálmán: *A bűnözés megismerhetősége. Jogtudományi Közöny.* 1971. évi 6. sz.

¹⁰ Bár az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztika új szabályzata az „azonosítási” számrendszer fogalmát vezette be, felvetődik a kérdés, hogy nem „azonossági” számrendszerrel van-e szó? Tekintve, hogy a B és a T adatfelvételi lapok összekapcsolása az elkövető „azonosságát” jelölő szám alapján történik, amely egyben a bűnügyi nyilvántartás célját is szolgálja, véleményünk szerint ez utóbbi fogalom kifejezőbb, pontosabb lenne. Ettől függetlenül a tanulmányban a szabályzatban alkalmazott „azonosítási” fogalmat alkalmazzuk.

kódszámaiból tevődik össze. Nem kívánjuk részletesebben boncolgatni e konstrukció kedvező vagy hátrányos elemeit, a gyakorlati alkalmazás lesz az igazi próbája annak, hogy mennyiben alkalmas az egyértelmű azonosításra. Annyi azonban már most megállapítható, hogy e számkonstrukció alapján egyrészt elméletileg nem zárható ki egy azonosítási szám többszöri előfordulása, másrészt nagy a valószínűsége annak, hogy a többszörösen (akár törvényi, akár kriminológiai értelemben vett) visszaesők életük folyamán több, eltérő azonosítási számon szerepelhetnek, mivel a családi állapot, az iskolai végzettség és az előélet ismerveknél viszonylag rövid időn belül is bekövetkezhetnek változások.

A korábbi egységes rendőrségi–ügyészségi statisztikai adatgyűjtési rendszerben az ismertté vált közbűnös bűncselekményeket teljes körűen számba vették, az ismertté vált elkövetőkre vonatkozóan azonban nem történt teljes körű adatgyűjtés.

Nem terjedt ki az adatgyűjtés azokra, akikkel szemben kioktatást alkalmaztak, vagy akiknek ügyét – a differenciált felelősségrevonás lehetőségével élve – a nyomozás megtagadásával egyidőben társadalmi bírósághoz, fegyelmi hatósághoz tették át, illetve akiknél már a társadalomra veszélyes cselekmény tudomásra jutásakor büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok állott fenn. Főleg az utóbbi kategóriákra vonatkozó adatgyűjtés lehet hasznos a kriminológia és a bűnüldözés számára, annak ellenére, hogy az ilyen esetek száma nem nagy: az elmúlt években átlagosan a terhelték 1,6–1,7 százaléka. A büntethetőséget megszüntető okok (halál, kegyelem stb.) eseteiben nyilvánvaló a bűncselekmény elkövetése, továbbá ismertek az elkövetők adatai is, s mivel ezek joggal tekinthetők ismertté vált bűncselekményeknek, helytelen volt ezeket az ismertté vált bűnelkövetők közül kihagyni (függetlenül attól, hogy az e csoportba tartozó elkövetők bűnös, társadalomra veszélyes magatartásukért már nem vonhatók felelősségre). Kriminológiai, szociológiai és pszichológiai szempontból különös érdeklődésre tarthat számot e csoportban az öngyilkos elkövetők körülményeinek, viszonyainak vizsgálata.

Büntethetőséget kizáró ok fennforgása esetén az adatgyűjtés kérdésének eldöntése már nem ilyen egyértelmű. Ezekben az esetekben ugyanis a bűncselekmény valamely fogalmi eleme, így vagy a társadalomra való veszélyesség (mint például a jogos védelem, végszükség esetén), vagy az alannyá válás feltétele (például a büntetőjogi vétőképes kor) hiányzik és kizárttá teszi nemcsak a büntethetőséget, hanem a bűncselekmény megvalósulását is. Ennek ellenére – természetesen a bűncselekményektől különválasztva – nem érdektelen a kriminológia, a kriminálpszichológia számára (a megelőzést is figyelembe véve) ezeknek az eseteknek statisztikai vizsgálata. Különösen hasznos lehet például a gyermekkorú és a beszámítási képességgel nem rendelkező elkövetők jellemzőinek (személyiségének) ismerete, valamint az elkövetők személyi tulajdonságai, körülményei és az általuk elkövetett cselekmények közötti kapcsolat vizsgálata.

Az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztika új szabályzata az említett problémát oly módon oldotta meg, hogy a személyi oldalon ezekre az esetekre is kiterjesztette az adatgyűjtést. Ezentúl tehát adatfelvételi lapot töltenek ki minden elkövetőről, függetlenül attól, hogy a bűncselekmény elkövetője büntethető-e vagy sem, és akkor is, ha nyomozás elrendelésére és lefolytatására nem kerül sor, mivel a cselekmény, illetve az elkövető a társadalomra nézve kevésbé veszélyes, és ezért a differenciált felelősségre vonás keretében enyhébb jogkövetkezmények alkalmazhatók. Természetesen a feldolgozáskor lehetőség van arra, hogy a szűkebb és tágabb értelemben vett elkövetők a társadalomra veszélyesség, a differenciált felelősségre vonás szempontjából is csoportosíthatók legyenek.

Az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztika további lényeges új eleme a bűncselekmények elkövetésének naptári időpont szerinti megfigyelése.¹¹ A korábbiakban ugyanis – mivel a statisztikai megfigyelés időbelileg is a büntetőeljárás valamelyik mozzanatához kapcsolódott – csak az adott évben a vádemelésig érdeemben befejezett ügyek szerint vehették számba az ismertté vált bűncselekményeket. Ez sem számbelileg, sem struktúrájában nem volt azonos az adott naptári év bűnözésével (figyelmen kívül hagyva itt a latens bűnözés problémáját). Az elkövetéstől a tudomásra jutásig és a tudomásra jutástól az ügy érdemi befejezéséig eltelt hosszabb-rövidebb idő statisztikai eltérést jelent az adott év megismerhető bűnözése és a büntetőeljáráshoz kapcsolódó ismertté vált bűnözés között. Ezzel szemben a bűncselekményeknek az elkövetési időpont szerinti felvétele, illetve feldolgozása, ha utólagos korrekciók alkalmazásával is, lehetővé teszi – a büntetőeljárás szakaszaitól, illetve az ügyek időbeni befejezésétől függetlenül – a bűnözés évenkénti mérését, összehasonlítását. Talán szükségtelen részletezni, hogy az elkövetési időpont szerinti feldolgozás milyen hatással lehet a pontosabb, eredményesebb oktatásra az adott időszak bűnözése és ugyanazon időszaki társadalmi–gazdasági jelenségek korrelációjának vizsgálata alapján, továbbá ezáltal a hatékonyabb bűnözési prognózisokra is. A bűnözésnek az elkövetési időpont szerinti, valamint a büntetőeljárás időpontjához kapcsolódó feldolgozása s elemzése ugyanakkor a bűnüldöző szervek munkája eredményességének, működése jobb megismerésének is eszköze lehet.

Vitathatatlan, hogy az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztikai rendszer jelentős továbbfejlesztését eredményezi az adatfelvételi lapok összekapcsolása, a bűncselekményeknek az elkövetési hely és idő szerinti megfigyelése. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban, hogy a kriminálstatisztika hasznosságát elsősorban az határozza meg, hogy a bűncselekmények objektív és szubjektív oldalainak mely ismérveit, jellemzőit gyűjtik, illetve dolgozzák fel, és milyen mélységű az elemzés.

E kérdés megítélésénél abból kell kiindulni, hogy a kriminál- (bűnügyi) statisztikának különböző igényeket kell kielégítenie. Némileg leegyszerűsítve, a rendőrségi–ügyészségi statisztikának adatokat kell szolgáltatnia

- a bűnözésről mint társadalmi tömegjelenségről, annak objektív és szubjektív jellemzőiről;
- a bűnüldözési tevékenységről, a rendőrségi–ügyészségi szervek aktivitásának, eredményességének jellemzőiről.

Figyelembe véve a jelenlegi gépi feldolgozásból adódó technikai korlátokat, valamint a rendőrségi és ügyészségi szervek esetenként eltérő információigényét, nyilvánvaló, hogy a rendszeres statisztikai adatgyűjtés keretében a kívánt információk teljes mértékben nem biztosíthatók. Nem is szólva arról, hogy különböző adatigények jelentkezhetnek az egyes bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek, a krimináltudományok részéről a bűnözés törvényszerűségeinek megismerése, a megfelelő büntetőpolitika kialakítása, a bűnüldöző szervek szervezése, irányítása, ellenőrzése stb. érdekében. Mindezeket a nehézségeket úgy lehet megszüntetni, hogy – az érdekek egyeztetése mellett és a gazdaságosságot is figyelembe véve – a rendszeres adatszolgáltatás keretében csak a legfontosabb információkra terjedjen ki az adatgyűjtés. A különleges igényeket az egyes bűnüldöző szerveknek az egységes bűnügyi statisztika keretén kívül saját adatgyűjtésükkel,

¹¹ A hazai bűnügyi statisztikában ez nem tekinthető újnak, mert a (bírói) jogerősen elítéltek adatfelvételi lapján a század eleje óta szerepel az elkövetés ideje.

illetve – rendszeres vagy időszakos – reprezentatív megfigyeléssel kell megoldaniok. Az ún. bűnözéscentrikus kriminálstatisztikai koncepció szemszögéből az új szabályzat mérsékelt módosításai is kedvezőknek tekinthetők, mivel a működést jellemző néhány adat gyűjtése az egységes adatfelvételi lapokról az ügyforgalmi statisztikába került át. Az azonosítási számrendszer alkalmazása pedig lehetőséget teremt kiegészítő jellegű reprezentatív felvételekre.

III. A TOVÁBBI EGYSÉGESÍTÉS LEHETŐSÉGEI

Annak hangsúlyozása mellett, hogy az új szabályzat jelentős mértékben továbbfejlesztette az egységes rendőrségi statisztikai rendszert, korántsem állítható, hogy ezzel befejeződött vagy lezárható a hazai kriminálstatisztikai tevékenység tökéletesítése. Itt elsősorban nem is arra kell gondolni, hogy még a rendőrségi–ügyészségi statisztikában sem oldódott meg megnyugtató módon minden fő statisztikai probléma. Néhány évi tapasztalat alapján, illetve az igények és lehetőségek esetleges változásával a rendőrségi–ügyészségi statisztikai rendszer továbbfejlesztése már kisebb problémát jelenthet. Sokkal inkább problematikus, hogy jelenleg egymástól független két kriminál- (bűnügyi) statisztikai rendszer létezik: az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztika és a bírósági statisztika. Ez utóbbi részben decentralizált s kézi feldolgozású. A bűnözés megismerése szempontjából a két statisztikai rendszer kétségtelenül kiegészíti egymást,¹² mert például csak a bírósági statisztika szolgáltat adatokat a közbírók büncselekmények jogerős elítélteiről (bár e tekintetben a korábbi évek adatai alapján nem mutatkozott lényeges eltérés a vádlottak adataihoz képest); továbbá csak a bírósági statisztikából szerezhető információ a magánvádas büncselekményekről, valamint általában az elítéltekről. Más oldalról viszont a két statisztikai rendszer egymástól való függetlensége következtében a közbírók büncselekményekre vonatkozóan több ismerv tekintetében párhuzamos adatgyűjtés is folyik, ami nyilvánvalóan nem gazdaságos. Joggal vetődött fel tehát a két bűnügyi statisztikai rendszer integrálásának gondolata¹³, ami a tíz évvel ezelőtt elindított egységesítési folyamat folytatását jelentené. Az összekapcsolás technikai feltétele, a most bevezetett azonosítási számrendszer adott, s feltehetően további tökéletesítése várható.

A büntetőeljárás egészét (a nyomozáselrendeléstől a jogerős ítéletig) átfogó egységes kriminálstatisztikai rendszer kialakításával kapcsolatos több alapkérdés azonban – mint például a két statisztikai rendszer integrálásának célja, az összekapcsolással szemben támasztandó igény – ma még nem eléggé tisztázott. Tanulmányunk sem vállalkozhat ezek egyértelmű tisztázására, csupán néhány, első megközelítésnek tekinthető gondolatot kíván felvetni.

Az nyilvánvaló, hogy az integrálásnak csak akkor van értelme, ha ez hatékonyabbá teszi a bűnüldözést, illetve elősegíti a bűnözés jobb megismerését. Ez lehet a két statisztikai rendszer összekapcsolásának általánosságban megfogal-

¹² Néhány évvel ezelőtt a *Statisztikai Szemle* hasábjain is arról folyt a vita, hogy a bűnözés volumenéről, dinamikájáról az egységes rendőrségi–ügyészségi vagy a büntetőbírósági statisztika nyújt-e megbízhatóbb képet. (Lásd: *Dr. Borsi Zoltán: Gondolatok a bűnözés statisztikai méréséről*. 1968. évi 12. sz.; *Dr. Miltényi Károly: Hozzászólás a „Gondolatok a bűnözés statisztikai méréséről” című cikkhez*. 1969. évi 3. sz.; *Dr. Folkmann Miklós: Megjegyzések a bűnözés statisztikai méréséhez*. 1969. évi 5. sz.; *Dr. Vigh József: Néhány megjegyzés a bűnözés statisztikai mérésének problémáihoz*. 1969. évi 5. sz.)

¹³ A két statisztikai rendszer integrálásának lehetőségeivel már foglalkozott a Legfőbb Ügyészség, a Belügyminisztérium, az Igazságügyminisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal, az Országos Kriminálstatisztikai Intézet, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara képviselőiből álló, az egységes kriminálstatisztika kidolgozására 1968-ban alakított munkabizottság 1971 őszén tartott ülésén, amelyen a munkabizottság tagjai az egységes kriminálstatisztikai rendszer továbbfejlesztésének szervezeti alapelveit vitatták meg.

mazott célja is. Pontosabban tehát azt kell vizsgálni, hogy az összekapcsolás önmagában milyen új információgazdagodást eredményez a bűnüldözés és a bűnözés-megismerés szempontjából (csak a közvadas bűncselekményekre vonatkozóan).

Közismert, hogy a differenciált felelősségre vonás lehetőségétől eltekintve, végső soron a büntetőbíróság hivatott annak megállapítására, hogy adott esetben bűncselekmény történt-e, az milyen típusú (minősítésű), milyen alakzatú, és ki s milyen minőségben tekinthető elkövetőnek. Ilyen értelemben a jogerős ítéletek adatai a vádemelések, illetve a vádlottak adataihoz képest pontosabbak és véglegesek, eltekintve a perújításoktól és törvényességi óvásoktól. Következésképpen a jogerős ítéletek és a vádemelés adatainak az előbbi szempontok szerinti összevetése alapján lehetőség nyílik a rendőrségi–ügyészségi szervek érdemi tevékenységének megítélésére. Önmagában azonban ez a bűnüldözési tevékenység oldaláról jelentkező új információ a vádképviselési adatfelvételi lapon is gyűjthető lenne – természetesen az azonosítási számnak a vádképviselési lapon való feltüntetésével.

A bűnözés megismerésének szempontjából a jogerős ítéletek adatai a vádemelési szakban szerzett információkhoz képest alapvetően a kiszabott fő- és mellékbüntetések neve és mértéke, valamint az egyéb jogkövetkezmények tekintetében jelentenek kiegészítést.

Az említett két szempont alapján is arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a két statisztikai rendszer összekapcsolásával új információk szerezhetők. Lényegesen hatékonyabb lenne azonban az összekapcsolás, ha egyúttal a jelenlegi két statisztikai rendszer között az adatgyűjtést illetően valamiféle munkamegosztás alakulna ki. Nevezetesen a rendőrségi–ügyészségi szakban a bűncselekmények tárgyi oldalára nézve lehetne részletesebb az adatgyűjtés. A rendőrségi–ügyészségi szakban ugyanis a hatékonyabb bűnüldözés szempontjából feltétlen szükséges az elkövetési módok, eszközök, a tárgyi oldalon jelentkező körülmények ismerete, és a bűncselekmények objektív jellemzői a büntetőeljárásnak már e korábbi szakaszaiban megfelelőképpen feltárhatók. Ezzel szemben a bírósági szakban nyílik inkább lehetőség a bűnelkövetők oldalán jelentkező kriminológiai, pszichológiai stb. jellemzők, motivációk alaposabb megismerésére és a részletesebb adatgyűjtésre. Ez utóbbi szakban kerülhetne sor például a visszaesők részletesebb megfigyelésére is.

A két statisztikai rendszer ilyen értelmű integrálása természetesen az adatfelvételi lapok átalakításával járna, és ehhez az érintett szervek legmesszebbmenő együttműködése szükséges. A konkrét megoldásnál ugyanis számolni kell a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek eltérő adatigényével, tehát azzal, hogy az érintett szervek az adatfelvételi lapokon – tevékenységüknek megfelelően – eltérő jellegű működési adatokat is gyűjtenek, valamint a tradicionális tájékoztatási rendszer fenntartása és az időbeli összehasonlítások érdekében a korábbi adatgyűjtés változatlanosságát is igénylik.

Mindezek figyelembevételével talán az sem lehet kétséges, hogy az indokoltan eltérő adatigények megfontolt egyeztetésén túlmenően a kriminológiai szemléletű integrálás következetes megvalósítása szükségképpen csak a működési jellegű adatok rovasára történhet. Pontosabban, ez utóbbi információk gyűjtését – a lehetőségekhez képest – nem az egységes adatfelvételi lapokon, hanem az ügyforgalmi statisztika keretében lenne célszerű megoldani.

A két statisztikai rendszer integrálásával kapcsolatban e tanulmányban felvetetteken túlmenően számos egyéb elméleti és technikai kérdés vár tisztázásra, illetve megoldásra. Az egységes kriminálstatisztika kialakításáig is azonban első

lépésként feltétlen kívánatos lenne a büntetőbírósi statisztika gépi feldolgozási rendszerre történő átalakítása és az egységes azonosítási számrendszer alkalmazása. E két rendszerbeli változtatással a jelenlegi adatfelvétel szerkezetének különösebb módosítása nélkül is jelentős előrehaladás lenne elérhető. Néhány évi tapasztalat alapján pedig feltehetően még inkább tisztázódnék az egységes kriminálstatisztika kialakításának további útja.

РЕЗЮМЕ

В первой части своей статьи автор подытоживает результаты, достигнутые венгерской уголовной статистикой. В Венгрии вопрос об унификации уголовной статистики возник во второй половине 1950-ых годов. В 1964 году была введена единая полицейско-прокураторная уголовная статистика. С этого момента сбор данных об уголовных преступлениях производится по этапам от начала уголовного расследования до завершения дела.

Во второй части статьи автор подвергает оценке новые черты вступившего в силу 1 января 1974 года модифицированного регулирования единой полицейско-прокураторной статистики. Введенная регулированием система числовой идентификации позволяет производить совместную обработку раздельно собранных данных и таким образом получать значительно более разностороннюю информацию.

Возможности дальнейшей унификации уголовной статистики автор рассматривает в третьей части статьи. Сюда относится образование единой, имеющей в центре внимания уголовное преступление, охватывающей уголовный процесс в целом, уголовной статистики путем интеграции полицейско-прокураторной и судебной статистики в одну систему.

SUMMARY

The first part of the study summarizes the results achieved by Hungarian criminal statistics so far. The question of unifying criminal statistics was raised in Hungary in the late 1950ies. As a result of this uniform police-attorney criminal statistics was introduced in 1964. From that time collecting data on delinquency follows the individual phases from the beginning of criminal procedure to the ending of the case.

The second part of the article evaluates the new features of the modified uniform police-attorney statistics put into force on 1st January 1974. The criminal identity code-number system introduced enables the joint processing of data that have been collected separately and in this way it provides considerably more information.

Possibilities of bringing further the unification of criminal statistics are discussed in the third part of the article. Under this falls elaboration of the delinquency-centric uniform criminal statistics covering the whole criminal procedure through integrating police-attorney and judicial statistics into one system.

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL ELNÖKÉNEK
3/1974. KSH SZÁMÚ UTASÍTÁSA
A STATISZTIKAI KOORDINÁCIÓS BIZOTTSÁG ÜGYRENDJÉRŐL

1. A Statisztikai Koordinációs Bizottság (továbbiakban: Bizottság) feladatát, hatáskörét és összetételét a 27/1973. (X. 12.) Mt. számú rendelet 8–10. §-a (továbbiakban: Vhr), valamint az 1/1973. (XI. 30.) KSH számú rendelkezés (továbbiakban: Rendelkezés) határozza meg.

A Bizottság titkársági feladatait a Központi Statisztikai Hivatal Adatgyűjtés-koordináló Főosztálya látja el. A Titkárság feladatait részleteiben a Bizottság elnöke határozza meg.

A Bizottság tagjai a KSH elnökhelyettesei (Vhr. 8. §. (2)), valamint a Rendelkezésben kijelölt állami szerveknek a Vhr. 8. §. (3) bekezdése alapján kinevezett képviselői.

A Vhr. 11. §-ában biztosított jogkörömben a Statisztikai Koordinációs Bizottság ügyrendjét a következők szerint állapítom meg:

A BIZOTTSÁG MUNKATERVE

2. A Bizottság munkáját éves munkaterv alapján végzi. A munkaterv-javaslatot a Bizottság tagjainak indítványai alapján a Titkárság állítja össze, és azt elfogadás végett a tárgyévvel megelőző év IV. negyedében a Bizottság elé terjeszti.

Az elfogadott munkaterv módosításához a Bizottság elnökének jóváhagyása szükséges.

3. A Vhr. 10. §. b) és c) pontjaiban meghatározott ügyeket a Bizottság esetenként munkaterven kívül tárgyalja.

A BIZOTTSÁG ÜLÉSE

4. A Bizottság üléseit az elnök hívja össze és megállapítja az ülés napirendjét. Az elnököt távollétében a KSH általa megbízott elnökhelyettese helyettesíti.

5. A Bizottság rendes üléseit a munkatervben megállapított időben tartja.

6. Rendkívüli ülést lehet összehívni, ha azt

- a) a Bizottság állandó tagja az ok megjelölésével kéri, és azzal az elnök egyetért;
- b) az elnök szükségesnek tartja.

7. A Bizottság a napirenden levő kérdésekben tanácsadási és véleményezési hatáskörében irányelveket és elvi állásfoglalásokat alakít ki.

8. A Bizottság elnöke, ha ezt szükségesnek tartja, szakértőt is meghív a Bizottság ülésére. A szakértőt tanácskozási jog illeti meg.

9. A Statisztikai Koordinációs Bizottságnak a Központi Statisztikai Hivatal elnöke által jóváhagyott elvi állásfoglalásait és kialakított irányelveit vagy az ezek alapján kiadott jogszabályt a Bizottság Titkársága a Statisztikai Közlönyben közzéteszi.

A SZAKMAI MUNKABIZOTTSÁGOK

10. A Bizottság egyes kérdések megvizsgálására vagy állandó gondozására szakmai munkabizottságot alakíthat. A szakmai munkabizottságnak bármely, az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó állami szerv tagja lehet.

11. A szakmai munkabizottságban való közreműködésre a Bizottság tagja maga helyett az általa képviselt szerv más szakértő dolgozóját jelölheti ki.

12. A szakmai munkabizottság jelentéseit a Bizottság elé terjeszti, kivéve, ha a Bizottság felhatalmazta arra, hogy jelentéseit közvetlenül a Bizottság elnöke elé terjessze.

AZ ELŐTERJESZTÉSEK ELKÉSZÍTÉSE

13. A Bizottság elé kerülő előterjesztéseket az előterjesztőnek – véleménynyilvánítás céljából – előzetesen meg kell küldenie az érdekelt tagok részére.

A Bizottság tagjai véleményüket 15 napon belül közlik az előterjesztővel. Az érdekeltek egyetértését vagy eltérő álláspontját, illetőleg azt, hogy véleményt nem nyilvánított, az előterjesztésben fel kell tüntetni.

Az előterjesztésnek indokoló részt és az állásfoglalásra javaslatot kell tartalmaznia.

A BIZOTTSÁG ÜLÉSÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSE

14. A 13. pont szerint elkészített előterjesztést az előterjesztő a Titkárságnak az ülés előtt legalább 30 nappal 30 példányban megküldi. A Titkárság az előterjesztést a Bizottság tagjainak, illetőleg az ülés meghívottainak megküldi. Az ülésre szóló – a napirendet is tartalmazó – meghívót a tárgyalásra kerülő anyagokkal együtt – az ülés előtt legalább 15 nappal kell a Bizottság tagjainak és a meghívottaknak megküldeni.

15. A Bizottság üléséről jegyzőkönyvet kell készíteni, amelyet az ülés elnöke ír alá.

16. A Koordinációs Bizottság működésével kapcsolatos költségeket a Központi Statisztikai Hivatalnál kell előirányozni.

BALINT JÓZSEF s. k.

elnök
a Statisztikai Koordinációs Bizottság
elnöke

MAGYAR SZAKIRODALOM

HALABUK LÁSZLÓ – HULYÁK KATALIN
– NYÁRY ZSIGMOND – KOTÁSZ GYULÁNE:

A MAGYAR NÉPGAZDASÁG
M-2. ÖKONOMETRIAI MODELLJE

Akadémiai Kiadó. Budapest. 1973. 225 old.

A Központi Statisztikai Hivatal Ökonometriai Laboratóriumának eddigi munkássága az M-2. modell köré csoportosult. Az „Ökonometriai Füzetek” és a „Munkanyagok” sorozatban megjelent kötetek, tanulmányok részben az előtanulmányokat, a módszertani vizsgálódásokat és a kísérleti jellegű M-1 modellt mutatták be, részben a továbbhaladás útjait keresték. A közelmúltban megjelent 12. számú Ökonometriai Füzet már az M-2. modell továbbfejlesztett, éspedig input-output összefüggéseket tartalmazó változatát, az M-4-et írta le. Azt lehet mondani, hogy az M-2. modellen, amelyet először ez a könyv mutat be minden oldalról, le lehet mérni a Laboratórium eddigi munkásságát.

A bevezető első fejezet az alapfogalmakat tisztázza. Ezek közül külön figyelmet érdemel az ökonometriának a szerzők által megfogalmazott definíciója: olyan közgazdasági módszertan, illetőleg tevékenység, amely a matematikai formában megfogalmazott közgazdasági hipotézisrendszer verifikálását statisztikai mintának tekintett megfigyelések alapján matematikai statisztikai módszerekkel kísérli meg. Ezáltal kiemelik, hogy az öko-

nometria lényegében speciális módszer, amely elméleti hipotézisek verifikálására szolgál. Ebben az értelemben az ökonometria térhódítása egyet jelent a közgazdaságtan érett tudománnyá válásával, mert lehetővé teszi az egzakt verifikálást. E definíció elhárítja az ökonometriát a matematikai közgazdaságtantól is, amelynek lényege a közgazdaságtani tételeknek matematikai alakban való megfogalmazása, míg az ökonometria e matematikai tételek statisztikai adatok alapján, fejlett matematikai statisztikai módszerekkel történő verifikálása. Mivel pedig hangsúlyozzák, hogy a becsléshez matematikai statisztikai módszereket használnak, az input-output modellek és más nem matematikai statisztikai (például programozási), és az ökonometriai modellek közötti különbségre mutatnak rá. Az ökonometriának ezt a leszűkítő és pontos definícióját, amely a korábban ismert tágabb és bizonytalanabb definícióktól lényegesen különbözik, csak helyeselhetjük.

A második fejezet az M-2. modellel kapcsolatos elvi kérdéseket tárgyalja. A modellnek háromféle felhasználási lehetőségét említi: a mintaidőszak elemzését, a prognóziskészítést és a szimulációs kísérleteket. Ezek közül az elemzést tekinti a legfontosabbnak. Az ökonometriai modellek fejlődésében azonban e tudományos cél mellett igen lényeges

12. A szakmai munkabizottság jelentéseit a Bizottság elé terjeszti, kivéve, ha a Bizottság felhatalmazta arra, hogy jelentéseit közvetlenül a Bizottság elnöke elé terjessze.

AZ ELŐTERJESZTÉSEK ELKÉSZÍTÉSE

13. A Bizottság elé kerülő előterjesztéseket az előterjesztőnek – véleménynyilvánítás céljából – előzetesen meg kell küldenie az érdekelt tagok részére.

A Bizottság tagjai véleményüket 15 napon belül közlik az előterjesztővel. Az érdekeltek egyetértését vagy eltérő álláspontját, illetőleg azt, hogy véleményt nem nyilvánított, az előterjesztésben fel kell tüntetni.

Az előterjesztésnek indokoló részt és az állásfoglalásra javaslatot kell tartalmaznia.

A BIZOTTSÁG ÜLÉSÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSE

14. A 13. pont szerint elkészített előterjesztést az előterjesztő a Titkárságnak az ülés előtt legalább 30 nappal 30 példányban megküldi. A Titkárság az előterjesztést a Bizottság tagjainak, illetőleg az ülés meghívottainak megküldi. Az ülésre szóló – a napirendet is tartalmazó – meghívót a tárgyalásra kerülő anyagokkal együtt – az ülés előtt legalább 15 nappal kell a Bizottság tagjainak és a meghívottaknak megküldeni.

15. A Bizottság üléséről jegyzőkönyvet kell készíteni, amelyet az ülés elnöke ír alá.

16. A Koordinációs Bizottság működésével kapcsolatos költségeket a Központi Statisztikai Hivatalnál kell előirányozni.

BALINT JÓZSEF s. k.

elnök
a Statisztikai Koordinációs Bizottság
elnöke

MAGYAR SZAKIRODALOM

HALABUK LÁSZLÓ – HULYÁK KATALIN
– NYÁRY ZSIGMOND – KOTÁSZ GYULÁNE:

A MAGYAR NÉPGAZDASÁG
M-2. ÖKONOMETRIAI MODELLJE

Akadémiai Kiadó. Budapest. 1973. 225 old.

A Központi Statisztikai Hivatal Ökonometriai Laboratóriumának eddigi munkássága az M-2. modell köré csoportosult. Az „Ökonometriai Füzetek” és a „Munkanyagok” sorozatban megjelent kötetek, tanulmányok részben az előtanulmányokat, a módszertani vizsgálódásokat és a kísérleti jellegű M-1 modellt mutatták be, részben a továbbhaladás útjait keresték. A közelmúltban megjelent 12. számú Ökonometriai Füzet már az M-2. modell továbbfejlesztett, éspedig input-output összefüggéseket tartalmazó változatát, az M-4-et írta le. Azt lehet mondani, hogy az M-2. modellen, amelyet először ez a könyv mutat be minden oldalról, le lehet mérni a Laboratórium eddigi munkásságát.

A bevezető első fejezet az alapfogalmakat tisztázza. Ezek közül külön figyelmet érdemel az ökonometriának a szerzők által megfogalmazott definíciója: olyan közgazdasági módszertan, illetőleg tevékenység, amely a matematikai formában megfogalmazott közgazdasági hipotézisrendszer verifikálását statisztikai mintának tekintett megfigyelések alapján matematikai statisztikai módszerekkel kísérli meg. Ezáltal kiemelik, hogy az öko-

nometria lényegében speciális módszer, amely elméleti hipotézisek verifikálására szolgál. Ebben az értelemben az ökonometria térhódítása egyet jelent a közgazdaságtan érett tudománnyá válásával, mert lehetővé teszi az egzakt verifikálást. E definíció elhárítja az ökonometriát a matematikai közgazdaságtantól is, amelynek lényege a közgazdaságtani tételeknek matematikai alakban való megfogalmazása, míg az ökonometria e matematikai tételek statisztikai adatok alapján, fejlett matematikai statisztikai módszerekkel történő verifikálása. Mivel pedig hangsúlyozzák, hogy a becsléshez matematikai statisztikai módszereket használnak, az input-output modellek és más nem matematikai statisztikai (például programozási), és az ökonometriai modellek közötti különbségre mutatnak rá. Az ökonometriának ezt a leszűkítő és pontos definícióját, amely a korábban ismert tágabb és bizonytalanabb definícióktól lényegesen különbözik, csak helyeselhetjük.

A második fejezet az M-2. modellel kapcsolatos elvi kérdéseket tárgyalja. A modellnek háromféle felhasználási lehetőségét említi: a mintaidőszak elemzését, a prognóziskészítést és a szimulációs kísérleteket. Ezek közül az elemzést tekinti a legfontosabbnak. Az ökonometriai modellek fejlődésében azonban e tudományos cél mellett igen lényeges

szerepet játszott a gyakorlati gazdaságpolitikai és tervezési felhasználás, tehát a rövidebb-hosszabb időszakokra szóló prognózisok készítése és a különböző gazdaságpolitikai alternatívák hatásának kísérleti „lejátásából” álló szimuláció. Az első nagyméretű ökonometriai modellek, mint a Tinbergen- és a Klein–Goldberger-féle modellek, valamint a közelmúltban készített hatalmas méretű amerikai Brookings-modell kimondott célja volt a gazdasági változások, elsősorban a konjunktúrahullámzások alakulásának előrejelzése.

Az elméleti közgazdász számára legérdekesebb a specifikációt, vagyis a modellben szereplő egyenletek kialakítását, a bennük szereplő magyarázó változók kiválasztását tárgyaló harmadik fejezet. A specifikáció mutatja meg, mely összefüggéseket tekintették a modellkészítők a legfontosabbnak az ország gazdaságában. Egyben az a gazdaságstatisztikus számára izgalmas kérdés is újra és újra felmerül ebben a fejezetben, hogy a statisztikai adatok mennyiben felelnek meg azoknak a fogalmaknak, amelyeket az elméleti közgazdász a népgazdaság összefüggéseinek elemzésében alkalmazni szeretne.

Az általános fogalmak és kérdések tárgyalása után a könyv bemutatja azokat a megfontolásokat, amelyeknek alapján az M-2. modell 26 egyenletét kialakították.

A modell középpontjában a nemzeti jövedelem áll. Az első nyolc egyenlet különböző ágazatok termelésének alakulását magyarázza. Ezek tehát lényegében termelési függvények. A mezőgazdaság egyenletének kivételével mindegyikben két magyarázó változó szerepel, az ágazatban foglalkoztatott munkaerő és az állóeszközök. Ezek közül az állóeszközök predeterminált változók, tehát állományuk alakulását a modell nem magyarázza meg. Az ágazati munkaerő-változók szintén predetermináltak, de egyes aggregált munkaerő-változók (az iparban és építőiparban, a mezőgazdaságban, az egyéb termelőágazatokban, továbbá a termelő- és a nem termelőágazatokban foglalkoztatott, valamint az összes munkaerő) endogén változók. A mezőgazdasági termelés egyenlete annyiban különbözik a többi termelési egyenlettől, hogy szerepel benne az időjárási változó, amelynek a modell alkotói igen nagy jelentőséget tulajdonítottak, valamint a műtrágyafelhasználás és a traktorsűrűség. Nem szerepel benne az állóeszköz-változó, mert az előzetes számítások szerint az nem mutatott szignifikáns kapcsolatot a mezőgazdasági termeléssel.

A második csoportot a hat fogyasztási egyenlet (az összes fogyasztás, a holti élelmiszer-forgalom, a vendéglátóipari forgalom, a ruházati cikkek-forgalom és a tartós fogyasztási

cikkek forgalma, valamint a lakásépítési kiadás) alkotja. Az összes fogyasztás egyenletében a nemzeti jövedelem és egy (0, 1) típusú mesterséges változó szerepel. Az utóbinak értéke 1 azokban az években, amikor a felhalmozás aránya a nemzeti jövedelemhez képest növekedett, és 0, amikor ez az arány nem változott vagy csökkent. Az, hogy az összes fogyasztás a nemzeti jövedelem függvénye, teljesen természetes minden ökonometriai modellben. A (0, 1) változó szerepeltetése problematikusabb, mert egy a gazdasági szférán teljesen kívül álló, mondhatnánk politikai elemet visz a modellbe, mégpedig nagyon leegyszerűsített módon. Lényegében azt jelenti, hogy amikor a felhalmozás növekedett, akkor a fogyasztás csökkent, máskor viszont a fogyasztás növelésére helyeződött a súly. Ezzel függ össze a modellnek az a jellegzetessége, hogy a beruházást – és ezáltal az állóeszköz-állomány növekedését – exogén változóként kezeli. Ezzel a szerzők azt a meggyőződésüket juttatták kifejezésre, hogy abban az időszakban, amelyikből a modell információs bázisa származik, a gazdaság belső mechanizmusán kívül álló erők döntő szerepet játszottak a beruházások nagyságának és megoszlásának meghatározásában. Nehéz eldönteni, hogy ez a szocialista tervgazdaságnak általános jellemzője-e, vagy csak meghatározott gazdaságfejlődési vagy irányítási szakasz különleges jellegzetessége. A magyar ökonometriai modellek továbbfejlesztése során lényeges kutatási feladatnak látszik a kérdés alapos elemzése és tisztázása. Ha ugyanis a beruházást endogén változóként lehetne kezelni, akkor a modell jellege és ezzel a prognóziskészítésre való felhasználhatósága is megváltozna.

A különböző árucsoportok keresleti egyenleteiben két jövedelmi változó szerepel: a munkás és alkalmazott népesség, valamint a parasztság egy főre jutó személyes rendelkezésű reáljövedelme. A jövedelmi változónak ezt a szétválasztását az a tény kényszerítette ki, hogy csak a két rétegre különválasztva álltak rendelkezésre a statisztikai adatok, de ez a szükséghelyzet azzal a hasznosnak látszó eredménnyel járt, hogy külön-külön lehet elemezni a két népességcsoport jövedelme alakulásának hatását a fogyasztásra. A fogyasztási egyenletek nagy részében árszintváltozók is szerepelnek. A fogyasztási egyenletekhez kapcsolódik a takaréketét-állomány változásának egyenlete, amelyben szintén jövedelmi változók, valamint a tartós fogyasztási eszközök vásárlása és a lakásépítési kiadások szerepelnek magyarázó változóként.

Az öt munkaerő-egyenlet egyrészt a különböző népgazdasági ágazatokban és ágazatokban foglalkoztatott létszámok közötti össze-

függéseket, másrészt a munkaerő megoszlásának a gazdasági fejlődéstől való függését fejezi ki. Ezek a összefüggések kézenfekvők és közismertek: a nemzeti jövedelem növekedésével párhuzamosan nő az egyéb termelőágazatokban és a nem produktív ágazatokban (az ún. terciér szektorban) foglalkoztatott munkaerő aránya, az iparban és építőiparban foglalkoztatott munkaerő pedig összefügg azoknak a termelésével és a mezőgazdasági munkaerővel (annak csökkenésével).

A két külkereskedelmi egyenlet egyrészt azt fejezi ki, hogy a jelenlegi magyarországi körülmények között az export és az import a nemzeti jövedelem növekedésével együtt nő, másrészt exportunk közvetlenül a KGST-országok külkereskedelmi forgalmának növekedésétől, importunk pedig az exporttól függ, amely fedezetét biztosítja.

Végül egy reáljövedelem-egyenlet szerepel a modellben, amely a munkások és alkalmazottak egy főre jutó reáljövedelmét egyrészt a reálbéreknek, másrészt a kereső-eltartott arány alakulásának függvényében magyarázza. Ez az egyenlet azt a nagyon fontos felismerést fejezi ki, hogy az utóbbi arány nagyon erősen befolyásolja a jövedelmi szintvonalat és ezzel az egész gazdaság működését, mert a reáljövedelem viszont a fogyasztási egyenletek alapvető magyarázó változója. Nem szerepel a modellben a paraszt-ság reáljövedelmének alakulását magyarázó egyenlet, ezért az exogén jellegű változó. Három identitás (additív összefüggést kifejező azonosság) szerepel még a modellben.

Nem szerepelnek a modellben pénzügyi-pénzforgalmi egyenletek, a szerzők azonban utalnak rá, hogy a további modellkísérletekben elemezni tervezik ezeket a kapcsolatokat is. Ugyancsak nem tartalmaz a modell olyan egyenleteket, amelyek a különböző termelőágazatok közötti kibocsátás-ráfordítás jellegű kapcsolatokat írják le. A modell ilyen irányú bővítése (az M-4. modell alakjában) a könyv megírása óta már megtörtént. Ennek azért van nagy jelentősége, mert az input-output jellegű összefüggések növelni látszanak a modell változói közötti kapcsolatok számát, erősségét, és mert ezáltal a modell közelebb került a népgazdasági mérlearendszerhez és ezzel a gyakorlati felhasználhatóságához.

A könyv ezután leírja az M-2. modell specifikációs elemzését, vagyis a specifikáció „íóságának” vizsgálatát. Ennek keretében több alternatív statisztikai idősort kíséreltek meg felhasználni (például az állóeszköz-állomány jellemzésére), és közülük azokat választották ki, amelyek a lejobb becslési eredményeket szolgáltatották. Minden egyenletet külön-külön megbecsültek előzetesen a klasszikus legkisebb négyzetek módszerével,

amely a szimultán egyenletrendszerek esetében nem ad megfelelő becslést, de ilyen előzetes vizsgálatokra – egyszerűsége miatt – jól használható. Vizsgálták a multikollinearitásnak, vagyis a magyarázó változók közötti függőségnek, valamint az autokorrelációnak, vagyis a reziduum-tagok egymást követő értékeiben mutatkozó szabályosságnak előfordulását is, és ha ilyen tapasztalat, módosították a specifikációt.

A modell becslésével foglalkozó fejezet bemutatja a becsléelmélet alapvető kérdéseit, és értékeli az ökonometriai modellek becslésére használható különböző módszereket. Azokat az egyenleteket, amelyekben a magyarázó változók mind predetermináltak, a klasszikus legkisebb négyzetek módszerével, illetve annak az elsőrendű differenciákon alapuló változatával becslték. Az interdependens egyenletek becslésénél négy módszert próbáltak ki: a klasszikus legkisebb négyzetek módszerét, az instrumentális változók módszerének két változatát, valamint a főkomponensek módszerét. Mindegyik becslési eredményt közlik és összehasonlítják. A becslési eredmények matematikai statisztikai szempontból jóknak mondhatók, a paraméterek 85 százalékánál a hiba kisebb a paraméter értékénél (az ilyen paraméter-becsléseket avakorlatilag elfogadhatóknak tartják a szakirodalomban), a determinációs együttható (R^2) értéke a 23 sztochasztikus egyenlet közül 18-nál 0,9-nél nagyobb. Két egyenlet van a modellben, amelynek determinációs együtthatója egyik becslési módszer esetében sem érte el a 0,7-et: a takarékbetét-állomány és a mezőgazdasági termelés egyenlete. Az egyenletek 30 százalékában pozitív, három esetben különösen erős autokorreláció mutatkozott. Általában a legsikeresebbeknek bizonyultak a termelési egyenletek, valamint az exportnak, az importnak, a reáljövedelemnek és a lakosság összes fogyasztásának egyenlete. Jó eredményeket adott az élelmiszeripari és a vendéglátóipari fogyasztás, valamint a nem produktív munkaerő egyenlete. Viszont nem bizonyult kedvezőnek a többi munkaerőfüggvény, valamint a tartós fogyasztási cikk, a lakásépítési kiadás és a takarékbetét egyenlete. Az utóbbiaknál a reáljövedelem paramétereinek inszignifikáns volta okozta a viszonylag kedvezőtlen eredményt. Ezeket a becslési eredményeket nem lehet véletlennek tekinteni, éppen ellenkezőleg, a modell jó és kevésbé sikeres oldalait jellemzik: a modell jól magyarázza a termelést, de kevésbé sikeres a különböző árucsoportok fogyasztásának és a munkaerő változásának magyarázatában. Ennek okait további elemzésekkel kellene felderíteni.

Az ötödik fejezet – a matematikai statisztikai elemzés után – közgazdasági szempont-

ból elemzi a becslések eredményeit. Különösen érdekesek a különböző termelési ágazatokban ezer fő munkáslétszám-emelkedésre és egymillió forint bruttó állóeszközállomány-növekedésre jutó nemzetijövedelem-növekedés értékei. Ágazatonként igen jelentős különbségek vannak, és pedig – amint a szerzők kimutatják – az egy munkásra eső állóeszköz-állománnyal, vagyis a munka technikai felszereltségével szoros összefüggésben.

A két utolsó fejezet az M-2. modellel végzett előrebecsléseket tárgyalja. Végeztek egy „ex-post” előrebecslést, vagyis az 1950–1967. évek adataiból becsült modell alapján – a predeterminált változók ismeretében – megbecsülték az 1968. és az 1969. évi endogén változók értékét, és azokat összehasonlították a már ismert tényleges értékekkel. Ez az előrebecslés tehát a modell használhatóságának ellenőrzésére szolgált. Ezenkívül végeztek egy „ex-ante” előrebecslést a negyedik ötéves terv időszakára. Ennek a előrebecslésnek két változata készült, a predeterminált változók értékét mindkettőben az 1950–1969. évekbeni trend alapján extrapolálták, az első változatban a mintaidőszakhoz, a másodikban az ötéves terv publikált adataihoz illeszkedtek. Ez az „ex-ante” előrebecslés végeredményben azt kísérelte meg tisztázni (bár a szerzők ezt ilyen egyértelműen nem mondják ki), hogyan lehetne az ökonometriai modelleket a középtávú tervezésben felhasználni.

Ez a kérdés a könyv elolvasása után a gyakorlati gazdaságirányítás és tervezés iránt érdeklődő olvasóban is óhatatlanul felmerül. Köztudott, hogy a magyarországi gazdasági tervezés a hatvanas években először a nagyméretű programozási modellekben látta és kereste azt az eszközt, amellyel a gazdasági tervezést a matematikai közgazdaságtan oldaláról alá lehet támasztani. Bár ezekkel a programozási modellekkel nagy jelentőségű eredményeket értek el, az világossá vált, hogy a népgazdasági tervezést nem sikerül egyetlen nagyméretű programozási modellel kereté-

ben elvégezni, és mellettük célszerű felhasználni a matematikai közgazdaságtan és az ökonometria által kínált más eszközöket is. A gazdaság rendszerének fokozatos átalakulása a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan ugyanebbe az irányba hatott. Ezért valószínűnek és kívánatosnak látszik, hogy a jövőben az ökonometriai modelleket fokozottabban vegyék igénybe a tervezésben. Az M-2. modellel végzett munka megteremtette ennek módszertani alapjait. Magát az M-2. modellt természetesen nem lehet az ötödik ötéves terv vagy a későbbi tervek kidolgozásában felhasználni, éppen a bekövetkezett strukturális változások miatt. Ehhez új modellt kell kidolgozni, nemcsak az újabb adatok alapján becsült paraméterekkel, hanem új egyenletekkel is. Az új egyenletek beépítését szükségessé teszi a gazdaság fejlődése és működésének változása, és lehetővé teszi a bővülő statisztikai adatbázis. Ilyenek lehetnének a beruházások nagyságát magyarázó egyenletek, valamint az árszínvonal alakulását magyarázó egyenletek és általában a pénzügyi egyenletek.

Felvetődik az a gondolat is, hogy egy ilyen továbbfejlesztett modellt nem volna-e célszerű negyedéves adatok alapján felépíteni és rövid távú előrejelzésre is felhasználhatóvá tenni.

A gyakorlati felhasználás szempontjából mutatkozó érdekessége mellett rá kell mutatni a könyvnek arra az értékes szerepére, hogy nagyon világosan tárgyalja az ökonometriai-modell-készítés elméleti és módszertani kérdéseit. Ebből a szempontból különösen szerencsés az, hogy minden elméleti és módszertani probléma gyakorlati szemléltetését is megkapja a magyar olvasó az M-2. modell leírása kapcsán. Ebben az értelemben a könyvet kézikönyvként is használhatja mindenki, aki az ökonometriát tanulja vagy különböző területeken (nem szükségképpen népgazdasági szinten) alkalmazni kívánja.

Dr. Andorka Rudolf

SZEMÉLYI HÍREK

Kinevezések. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1974. április 1-i hatállyal *Varga Lajost*, a Számítástechnikai Igazgatóság igazgatóhelyettesét e beosztásából történő felmentése mellett a KSH Számítástechnikai főosztályának vezetőjévé kinevezte.

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1974. május 9-i hatállyal *Deák Ferencet* a Beruházási és Építőipari Statisztikai főosztály főosztályvezető-helyettesét e beosztása alól felmentette, és egyidejűleg az Adatgyűjtés-koordináló főosztály vezetőjévé kinevezte.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke a munkásosztály életszínvonaláról. A *Népszava* 1974. évi 1. számában megjelent *Bálint József* államtitkárnak, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének cikke „A munkásosztály életszínvonaláról a reálbér tükrében” címmel. A Hivatal elnöke a munkások reálbérének a negyedik ötéves terv időszakában tapasztalt alakulásával foglalkozva először a reálbér fogalmát tisztázza, majd adatokkal értékelte az 1970–1973 közötti ártézkedések hatását és ismerteti a Központi Statisztikai Hivatal megfigyelési tevékenységét az ipari és építőipari munkások reálbérére vonatkozóan.

A cikk további része a központi béremelés jelentőségét értékeli, és vizsgálja annak szerepét a reálbér emelkedésében.

A Hivatal elnöke ismerteti a Központi Statisztikai Hivatalban folyó árstatisztikai és háztartásstatisztikai munkát, melynek során 2000 termék árának havonta történő megfigyelésével a fogyasztói árak változását, 4000 háztartás kiadásainak folyamatos feljegyzése útján pedig a különböző társadalmi rétegek fogyasztásának alakulását kísérik nyomon.

Végül azokat a feltételeket veszi számba, melyek jelentősen befolyásolják a munkások reálbérének az előirányzatnak megfelelő alakulását a negyedik ötéves terv végéig.

Adatgyűjtés-koordináló főosztály szervezése. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1974. május 9-i hatállyal Adatgyűjtés-koordináló főosztály szervezését rendelte el. A főosztály hatáskörébe tartozik a Központi Statisztikai Hivatal, valamint az igazgatási sta-

tisztikai tevékenységet folytató szervek statisztikai adatgyűjtő tevékenységének, továbbá az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló adatgyűjtő tevékenységnek a koordinálása, ellenőrzése és továbbfejlesztése.

A főosztály közreműködik az információs rendszerek összehangolásában, ezenkívül a Statisztikai Koordinációs Bizottság titkársági feladatait is ellátja.

A Központi Statisztikai Hivatal elnökének nyilatkozata. A *Magyar Nemzet* 1974. április 21-i számában *Bálint József* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke összefoglalta azokat a legfontosabb feladatokat, amelyek a XI. pártkongresszus előkészítésével kapcsolatban a Központi Statisztikai Hivatalra hárulnak. Ezek között nagy jelentősége van a magyar társadalmi szerkezet jellemzői és változásai differenciáltabb megismerésének a statisztika eszközeivel. Az 1970. évi népszámlálás, valamint az 1973. évi mikrocenzus széles körű adatai segítségével megállapítható a munkásosztály összetétele, tagozódása és helyzete. Az adatok elemzése módot ad a társadalom más osztályaival és rétegeivel történő összehasonlítására is. A Hivatal elnöke szövegezt a munkásosztályon kívüli társadalmi osztályok, rétegek helyzetéről és összetételéről, valamint azokról a vizsgálatokról, amelyek a társadalmi átrétegződési folyamatok megfigyelésére és tanulmányozására irányulnak.

A népesedéspolitikai határozat hatásait tekinteti át *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója a

Magyar Nemzet 1974. május 12-i számában megjelent „Rövid távú népesedési prognózisunk és távlati céljaink” című cikkében. A szerző a népesedéspolitikai határozat óta eltelt fél év alatt tapasztalt eredményeket vizsgálva megállapítja, hogy jelentősen nőtt a modern fogamzásgátló eszközök elterjedése, a művi vetélések száma pedig lényegesen csökkent. Figyelemre méltó a tanácsadason első ízben megjelent terhések számának 40 százalékos növekedése is. Az eddigi becslések alapján a jelenleg szülőképes korú női kohorszok nagyobb létszáma és a népesedéspolitikai intézkedések hatásaként 1974-ben mintegy 180–190 000 élveszületésre lehet számítani, 25–30 000-rel többre, mint 1973-ban. A gyermekszám jövőben várható alakulását tekintve, foglalkozik a sokrétű befolyásoló tényezőkkel, és hangsúlyozza, hogy a korösszetétel torzulásainak kiegyenlítése csak olyan hosszú távú népesedéspolitikai stratégia alkalmazásával érhető el, mely a népesedési szempontokat az életszínvonal-politika minden területén érvényesíti. A cikk végül összefoglalja a Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság népesedési munkacsoportjának 15 évre kidolgozott népesedéspolitikai távlati koncepcióját, az abban foglalt javaslatokat és megállapításokat.

Hírek a Magyar Közgazdasági Társaság életéből. Az MKT Statisztikai Szakosztálya Nemzetközi Statisztikai Szakcsoportja 1974. március 26-án ülést tartott a Kossuth Klubban. Az ülésen *dr. Tar József*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője elnökölt. Az ülés előadója *Havas Péter*, az Állami Fejlesztési Bank vezérigazgatója volt, aki „A magyar beruházások nemzetközi összehasonlításban” címmel tartott előadást.

Az MKT Statisztikai Szakosztálya Iparstatisztikai és Üzemgazdaság Szakcsoportja, valamint az MKT Veszprém megyei Szervezete 1974. május 7–8-án Veszprémben rendezte meg a szekció V. vándorulását. A tanácskozás főtémája „A döntéselőkészítés információs háttere” volt. A vándorulás első napján megtartott plenáris ülést követően három szekcióban hangzottak el előadások és korreferátumok. (A vándorulás részletesebb ismertetésére visszatérünk.)

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya 1974. május 7-én *dr. Kádas Kálmán*, Állami díjas, egyetemi tanár, az MKT alelnöke elnökletével előadóülést rendezett a Kossuth Klubban. Az ülésen *dr. Tar József*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője tartott előadást „Statisztikai tapasztalatok Indiában” címmel. A nagy ér-

deklóddal kísért előadás bemutatta az indiai gazdaság és társadalom fejlődésének tendenciáit a fontosabb statisztikai adatok tükrében. Foglalkozott a statisztikai szervezet helyzetével, működésének fő vonásaival és pedig mind a központi statisztika, mind az ágazati, a minisztériumi és vállalati statisztika, valamint az államok statisztikája tekintetében. Végül néhány módszertani kérdést is tárgyalt, köztük a nemzetijövedelem-számításokon belül elhelyezkedő beruházási számítási módszert, az építőipari tevékenységre és a lakásépítésre vonatkozó megfigyelési és számítási módszereket.

A Magyar Tudományos Akadémia 134. közgyűlése keretében 1974. május 8-án tartották a biológiai tudományok osztályülését. Az ülésen *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója, az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke tartott előadást „Világnépesedési problémák és a magyarországi helyzet” címmel. A Központi Statisztikai Hivatal munkatársai részéről ugyanakkor *dr. Klinger András* „Családtervezési vizsgálatok Magyarországon” címmel, *dr. Nemeskéri János* „Az emberiség népesedésének biológiai vonatkozásai” címmel tartott előadást.

Munkacsoportülés Genfben. 1974. május 6. és 10. között a mezőgazdasági értéki mutatószámok módszertani kérdéseivel foglalkozó munkacsoportülést tartottak Genfben a FAO és az EGB Statisztikai és Mezőgazdasági osztálya szervezésében. Az értekezlet iktémája az európai országok mezőgazdasági statisztikusai részére készülő kézikönyv tervezetének megvitatása volt. A tárgyalás alapjául egyrészt a tőkés országok nemzetgazdasági számlarendszeréhez (SNA), másrészt a KGST-országokban alkalmazott népgazdasági mérlegrendszerhez (MPS) kapcsolódó módszertani anyag szolgált. Az előbbit a FAO titkársága, az utóbbit az EGB Statisztikai osztályának megbízásából *Árva János*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese állította össze.

A munkacsoportülésen a Központi Statisztikai Hivatal részéről *Árva János* főosztályvezető-helyettes (konzulens), *Géring Károly* csoportvezető és *Szász Kálmán* főelőadó vettek részt.

Tájékoztatás népesedéspolitikánk időszerű kérdéseiről. 1974. május 3-án *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója időszerű népesedéspolitikai kérdésekről tartott tájékoztatást a Magyar Újságírók Országos Szövetségének székházában.

Köszöntés. *Dr. Thirring Lajos* címzetes egyetemi tanárt, a Központi Statisztikai Hivatal ny. főosztályvezető-helyettesét 75. születésnapja alkalmából a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztályán bensőséges ünnepség keretében köszöntötték. A Központi Statisztikai Hivatal részéről – *Bálint József* államtitkárnak, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének nevében is – *dr. Szabady Egon* elnökhelyettes méltatta az ünnepeltnek a demográfia területén végzett eredményes munkásságát.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Statisztikai Tanszékén *dr. Kovacsics József* tanszékvezető egyetemi tanár köszöntötte *dr. Thirring Lajost* az egyetem rektora, a tanszék mellett működő akadémiai kutatóhely, valamint a Magyar Jogász Szövetség Statisztikai és Szervezéstudományi Szakosztálya nevében, kiemelve gazdag életpályájának jelentős eredményeit.

Doktori értekezések. A statisztikus szakközgazdász tanfolyam végzett hallgatói közül 22 jelölt nyújtotta be doktori értekezését. Az 1974. május 14–16 között megtartott védés alkalmával valamennyi jelölt sikeresen megvédte disszertációját. A doktorrá avatásra 1974. júniusában került sor. (A statisztikus szakközgazdász tanfolyamról szóló beszámolót *Varga Gyula* tollából lásd a *Statisztikai Szemle* 1974. évi 5. számában.)

Előadás. Az ELTE Jogi Kar Statisztikai Tanszéke mellett működő akadémiai kutatóhely tudományos munkaközössége 1974. április 25-én tartott ülésén *Étienne Helin*, a liege-i egyetem professzora tartott előadást „A társadalm szerkezeti változások mérése a demográfiában” címmel.

A Magyar Jogász Szövetség 1974. május 12. és 14. között Siófokon rendezett VIII. országos munkaértekezletén külön ülést szenteltek „A statisztika és a számítástechnika jogi és államigazgatási alkalmazásai” kérdéskörének. A téma előadója *dr. Kovacsics József*, a jogtudományok doktora az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára volt. Az előadást követő korreferátumok szerzői *dr. Dávid Gábor* rendőrőrnagy, *dr. Klinger András*, a KSH főosztályvezetője, *dr. Nagy Lajos*, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet csoportvezetője és *dr. Révész Ferenc*, az Államigazgatási Szervezési Intézet gazdasági tanácsadója voltak.

Nívódíjak. Az *Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő* szerkesztő bizottsága döntést hozott az 1973. évi nívódíjak odaítéléséről. A nívódíjjal (2000–2000 Ft) jutalmazott 1973-ban megjelent tanulmányok szerzői *Dénes*

Gábor, a Villamos Berendezés és Készülék Művek főosztályvezetője, *dr. Pálincás Jenő*, a Távközlési Kutató Intézet tudományos osztályvezetője és *Feles György*, a KSH gazdasági tanácsadója voltak.

Magyar vonatkozások külföldi folyóiratban. A Svéd Központi Statisztikai Hivatal *Statistisk Tidskrift* c. folyóiratának 1974. évi 2. számában megjelent *dr. Drechsler László* „Environmental Phenomena and National Accounting Aggregates” (Környezeti jelenségek és a nemzetgazdasági elszámolások aggregátumai) c. tanulmánya, mely a Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaság (IARIW) Balatonfüreden 1973. augusztus 31. és szeptember 5. között megrendezett 13. Általános Konferenciáján elhangzott előadás anyagát tartalmazza.

Kiadvány a szentendrei szeminárium anyagából. A Nemzetközi Statisztikai Oktató Központok Igazgatói részére 1973. augusztus 14. és 17. között Szentendrén rendezett nemzetközi szeminárium anyaga a közelmúltban jelent meg „Meeting of the directors of international statistical training centres” címmel. Az angol nyelvű kötet magában foglalja *dr. Szabady Egonnak*, a KSH elnökhelyettesének az ülésen elhangzott megnyitó beszédét, a résztvevők névsorát, az oktató központok vezetőinek beszámolóit, valamint az ülések keretében megvitatott előadásokat és hozzászólásokat.

(Meeting of the directors of international statistical training centres, Szentendre, Hungary 14–17 August 1973. International Statistical Institute, Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest. é. n. 280 old.)

A területi statisztika időszerű kérdései címmel megjelent kiadvány az MKT Statisztikai Szakosztálya Területi Statisztikai Szekciójának 1973. május 22. és 24. között Békéscsabán rendezett tudományos ülésén elhangzott előadások anyagát, valamint az azokat követő vita teljes szövegét tartalmazza.

(A területi statisztika időszerű kérdései. Szerkesztette: *Kovács Tibor*. A Területi Statisztikai Szekció Közleményei. 6. Budapest. 1974. 420 old.)

A Statisztikai Időszaki Közlemények sorozat az alábbi kötetekkel gazdagodott:

Beruházási–építőipari adatok, 1973. IV. negyedév. Összeállította: a KSH Beruházási és Építőipari Statisztikai főosztálya. Szerkesztette: *dr. Tar József*. Statisztikai Időszaki Közlemények 318. (1974/4.) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 1974. 174 old.)

A lakosság jövedelme és fogyasztása 1960–1972. (Készült: a KSH Közgazdasági főosztályán. Statisztikai Időszaki Közlemények 319. (1974/5.) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 1974. 206 old.)

A STATISZTIKA ÁLTALANOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

DENTON, F. T. – OKSANEN, E. H.:

MÉRÉSI HIBA ÉS AZ OKONOMETRIAI BECSLÉSI MÓDSZER KIVALASZTÁSA

(Measurement error and choice of econometric estimation method: some empirical findings.) – *International Statistical Review*. 1973. 343–349. p.

Szerzők ebben a tanulmányban – a korábbi vizsgálatok folytatásaképpen – két kérdést vizsgálnak. Az egyik az, hogy három paraméterbecslési eljárás közül (a legkisebb négyzetek klasszikus, kétfokozatú és háromfokozatú módszere) melyik érzékenyebb a mérési hibákra (más szóval: a „pontosabb” alapadatok használata melyik módszerrel becsült paraméterek értékét változtatja meg leginkább). A másik az, hogy mi okoz nagyobb változást a paraméterekben: a fejlettebb becslési eljárásra való áttérés (tehát például a klasszikus legkisebb négyzetek módszeréről a kétfokozatú módszerre való áttérés) vagy a „pontatlanabb” előzetes adatok alkalmazásáról a „pontosabb” végleges adatokra való áttérés.

A második kérdéssel kapcsolatban már viszonylag régóta folynak vizsgálatok. F. T. Denton 1965-ben egy kísérleti célra konstruált, mindössze néhány alapvető nemzetgazdasági összefüggést feltüntető ökonometriaival modellen végzett empirikus vizsgálatok alapján jutott arra a következtetésre, hogy az adatbázis változtatására a becsült paraméterrendszer érzékenyebben reagált, mint a fejlettebb becslési módszer alkalmazására.

A kérdést egyesek más irányból közelítették meg, így többen végeztek Monte Carlo-kísérleteket mesterségesen előállított adatokkal. A szerzők által választott módszer szembevetendő előnye, hogy a vizsgálat tényadatokon alapszik.

Az adatokkal kapcsolatban két megjegyzést kell tennünk. Az egyik az, hogy a vizsgálat bázisát nem egy vagy két ország, hanem összesen 21 ország adatai képezték, és pedig úgy, hogy egy kisméretű, öt egyenletből álló ökonometriaival modellt az ENSZ Statisztikai Hivatala által kiadott Yearbook of National Accounts Statistics adatainak felhasználásával 21 különböző ország adatbázisán becsülték, egységesen az 1956–1964 közötti időszak

adataiból kiindulva. A „mérési hiba”, illetve a „kevésbé pontos” és „pontosabb” adatok közötti különbség ebben az esetben azt jelentette, hogy kevésbé pontos adatnak a szerzők az 1964. évi, pontos adatnak pedig az 1968. évi évkönyv adatait tekintették. A „mérési hiba” tehát itt a kétféle adathalmaz számszerű különbsége.

A modellt és a vizsgálat körét illetően tudnunk kell, hogy az egyes „országmodellek” három sztochasztikus összefüggést és két identitást tartalmaznak. Az egyik sztochasztikus egyenlet egy fogyasztási függvény (független változói a nemzeti jövedelem és az előző évi fogyasztás), a másik egy beruházási függvény (az előző évi beruházásokkal és a nemzeti jövedelem növekedésével mint független változókkal), végül a harmadik az import alakulását magyarázza a beruházások és a nemzeti jövedelem függvényében. A vizsgálat alapjául szolgáló 21 ország a következő: Ausztrália, Ausztria, Belgium, Kanada, Dánia, Finnország, Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság, Írország, Izrael, Olaszország, Japán, Hollandia, Új-Zéland, Norvégia, Portugália, Dél-Afrika, Svédország, Svájc, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok.

A modell becslési eredményeit a tanulmány nem közli: ezt a szerzők a *Journal of the American Statistical Association* 1972. évi 338. számában tették közzé. Részletesen és táblázatos formában bemutatják azonban (mindhárom sztochasztikus egyenlet valamennyi paraméterére nézve, mind a 21 országban), hogy a kétfokozatú legkisebb négyzetek módszere a mérési hibára (tehát itt az alapadatok változtatására) érzékenyebben reagál, míg a legkisebb négyzetek klasszikus módszerével nyert paraméterek erre kevésbé érzékenyek. Hasonlóképpen a háromfokozatú módszer érzékenyebben reagál a kétfokozatú módszernél az alapadatok változtatására.

A másik hipotézis, amelyet a szerzők igazolni kívántak, az volt, hogy a mérési hibák hatása (az alapadatok változtatása) nagyobb a paraméterbecslésre, mint két különböző becslési eljárás használata folytán jelentkező különbség. Az eredmények azt igazolták,

hogyan az esetek több mint felében a mérési hiba hatása jóval erősebbnek bizonyult, mint a becslési módszer változtatása.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

KONONOV, N.:

A SZOVJETUNIO KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALA
SZÁMÍTÁSTECHNIKAI RENDSZERÉNEK
TÁVLATI FEJLESZTÉSE

(O perspektivah razvitija vücsiszlitel'noj szisztemi CSZU SZSZSZR.) – *Vesztnik Sztatistiki*, 1972. 11. sz. 4–10. p.

Több állami szerv összefogásával az elmúlt időszakban ajánlások kidolgozására került sor a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala számítástechnikai rendszerének továbbfejlesztésére. Az ajánlások célja a hosszú távú (1976–1990) és az ötéves (1976–1980) tervidőszak során az állami statisztikai szervekre háruló feladatok végrehajtási módjának meghatározása volt. A javaslatokat a szövetségi köztársaságok nagyobb része már elfogadta és megkezdte végrehajtásukat.

A számítástechnikai rendszer távlati fejlesztési tervének alapvető célkitűzése az „Állami statisztika automatizált rendszerének” létrehozása. A rendszer fő feladata a tervezési és irányítási szervek, a párt-, tanácsi és tudományos intézmények adatszükségletének teljes kielégítése.

Egy ilyen információs rendszer kialakítása megköveteli az adatgyűjtés, -feldolgozás, -tárolás, -visszakeresés és -közlés teljes gépesítését és automatizálását. A számviteli–statisztikai adatok fő forrása jelenleg a könyvviteli nyilvántartás. A jövőben azonban mind nagyobb szerepre tesznek szert a speciális, népgazdasági méretekben, vagy az egyes ágazatokra vonatkozóan lefolytatott, egyszeri vagy rendszeres statisztikai megfigyelések. A velük kapcsolatos munka volumenét lényegesen csökkentheti, ha a jövőben a vállalatok által kitöltött adathordozókat közvetlenül felhasználják az adatfeldolgozás és -tárolás folyamatában.

Az „Állami statisztika automatizált rendszere” szervezeti struktúrája az ország közigazgatási rendszerével összhangban a következő négy szintet foglalja magában: össz-szövetségi, köztársasági, területi és kerületi (városi). Minden szint az ún. funkcionális–ágazati elv alapján épül fel, azaz egyfelől az ágazati bontás, másfelől a társadalmi újratermelés legfontosabb oldalai (tudományos–technikai haladás, demográfiai folyamatok stb.) szempontjából nyújt lehetőséget a statisztikai adatok elemzésére. A városok és kerületek közül természetesen csak ott kerül sor számítóközpontok megszervezésére, ahol – a csúcsidezőket is figyelembe véve – olyan bő terjedelmű információ feldolgozása

szükséges, amely biztosítja az elektronikus számítógépek hatékony kihasználását.

A számítóközpontok szervezése jelenleg még csak össz-szövetségi és köztársasági szinten indult meg. A tervek szerint 1976-ben fejezik be a területi, és kezdik meg a kerületi és városi számítóközpontok tömeges kialakítását. Az előzetes számítások szerint 1991 elejére az „Állami statisztika automatizált rendszere” minden szintjén kb. 3000 számítóközpont fog működni. Ezáltal lehetővé válik egy integrált információs rendszer kialakítása, amit elsősorban az adatbankok megszervezése biztosít.

Az adatbankok az adattárolás és -visszakeresés, továbbá az információcsere automatizált rendszerét jelentik. A felhasználók igényeinek megfelelően nemcsak előre egyeztetett programok, hanem egyedi igények alapján is nyújtanak információkat. Bár elektronikus számítógépeket kizárólag csak az állami szerveknél fognak munkába állítani, azok a jövőben egyre több munkát végeznek a vállalatok és a különböző szervezetek részére is. Az információ-felhasználók kiszolgálásának e formája lehetővé teszi, hogy az összegyűjtött, feldolgozott és tárolt adatokat teliesebben, szélesebb körben és nagyobb mélységben hasznosítsák. Ez a tény nagymértékben hozzájárul a számítástechnika hatékonyságának fokozásához.

Az „Állami statisztika automatizált rendszerének” létrehozása nem zárja ki más automatizált rendszerek szervezését, de nagy figyelmet kell fordítani az egyes funkcióik megfelelő elhatárolására, a rendszerek együttműködésének megszervezésére, a párhuzamosságok kizárására a népgazdaság minden szintjén, s az adatbankokban központosított nagy tömegű adat kötelező érvényű, általános használatára. Különösen nagy jelentőségű, hogy az „Állami statisztika automatizált rendszere” és az Állami Tervhivatal által létrehozott „Tervszámítási automatizált rendszer” működése egybehangolt legyen és az előbbi megfelelő statisztikai adatot szolgáltatson a tervezés számára.

Az adatfeldolgozási rendszer intenzív fejlesztése szükségessé teszi a statisztikai módszertan és mutatószám-rendszer továbbfejlesztését, s ugyanakkor lehetővé teszi az adatok korszerű matematikai módszerekkel történő komplex statisztikai és gazdasági elemzését. A rendszer jó működéséhez megfelelő színvonalú műszaki megalapozottság szükséges, hogy lehetővé váljon az információk begyűjtési és feldolgozási határidőinek jelentős csökkentése, valamint az összes számviteli és statisztikai adat módszertani egységességének és teljes megbízhatóságának biztosítása.

A számítástechnikai rendszer előtt álló hatalmas feladatok nagy követelményeket támasztanak a számítóközpontok műszaki fel-

hogyan az esetek több mint felében a mérési hiba hatása jóval erősebbnek bizonyult, mint a becslési módszer változtatása.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

KONONOV, N.:

A SZOVJETUNIO KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALA
SZÁMÍTÁSTECHNIKAI RENDSZERÉNEK
TÁVLATI FEJLESZTÉSE

(O perspektivah razvitija vücsiszlitel'noj szisztemi CSZU SZSZSZR.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1972. 11. sz. 4–10. p.

Több állami szerv összefogásával az elmúlt időszakban ajánlások kidolgozására került sor a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala számítástechnikai rendszerének továbbfejlesztésére. Az ajánlások célja a hosszú távú (1976–1990) és az ötéves (1976–1980) tervidőszak során az állami statisztikai szervekre háruló feladatok végrehajtási módjának meghatározása volt. A javaslatokat a szövetségi köztársaságok nagyobb része már elfogadta és megkezdte végrehajtásukat.

A számítástechnikai rendszer távlati fejlesztési tervének alapvető célkitűzése az „Állami statisztika automatizált rendszerének” létrehozása. A rendszer fő feladata a tervezési és irányítási szervek, a párt-, tanácsi és tudományos intézmények adatszükségletének teljes kielégítése.

Egy ilyen információs rendszer kialakítása megköveteli az adatgyűjtés, -feldolgozás, -tárolás, -visszakeresés és -közlés teljes gépesítését és automatizálását. A számviteli–statisztikai adatok fő forrása jelenleg a könyvviteli nyilvántartás. A jövőben azonban mind nagyobb szerepre tesznek szert a speciális, népgazdasági méretekben, vagy az egyes ágazatokra vonatkozóan lefolytatott, egyszeri vagy rendszeres statisztikai megfigyelések. A velük kapcsolatos munka volumenét lényegesen csökkentheti, ha a jövőben a vállalatok által kitöltött adathordozókat közvetlenül felhasználják az adatfeldolgozás és -tárolás folyamatában.

Az „Állami statisztika automatizált rendszere” szervezeti struktúrája az ország közigazgatási rendszerével összhangban a következő négy szintet foglalja magában: össz-szövetségi, köztársasági, területi és kerületi (városi). Minden szint az ún. funkcionális–ágazati elv alapján épül fel, azaz egyfelől az ágazati bontás, másfelől a társadalmi újratermelés legfontosabb oldalai (tudományos–technikai haladás, demográfiai folyamatok stb.) szempontjából nyújt lehetőséget a statisztikai adatok elemzésére. A városok és kerületek közül természetesen csak ott kerül sor számítóközpontok megszervezésére, ahol – a csúcsidezőket is figyelembe véve – olyan bő terjedelmű információ feldolgozása

szükséges, amely biztosítja az elektronikus számítógépek hatékony kihasználását.

A számítóközpontok szervezése jelenleg még csak össz-szövetségi és köztársasági szinten indult meg. A tervek szerint 1976-ben fejezik be a területi, és kezdik meg a kerületi és városi számítóközpontok tömeges kialakítását. Az előzetes számítások szerint 1991 elejére az „Állami statisztika automatizált rendszere” minden szintjén kb. 3000 számítóközpont fog működni. Ezáltal lehetővé válik egy integrált információs rendszer kialakítása, amit elsősorban az adatbankok megszervezése biztosít.

Az adatbankok az adattárolás és -visszakeresés, továbbá az információcsere automatizált rendszerét jelentik. A felhasználók igényeinek megfelelően nemcsak előre egyeztetett programok, hanem egyedi igények alapján is nyújtanak információkat. Bár elektronikus számítógépeket kizárólag csak az állami szerveknél fognak munkába állítani, azok a jövőben egyre több munkát végeznek a vállalatok és a különböző szervezetek részére is. Az információ-felhasználók kiszolgálásának e formája lehetővé teszi, hogy az összegyűjtött, feldolgozott és tárolt adatokat teliesebben, szélesebb körben és nagyobb mélységben hasznosítsák. Ez a tény nagymértékben hozzájárul a számítástechnika hatékonyságának fokozásához.

Az „Állami statisztika automatizált rendszerének” létrehozása nem zárja ki más automatizált rendszerek szervezését, de nagy figyelmet kell fordítani az egyes funkcióik megfelelő elhatárolására, a rendszerek együttműködésének megszervezésére, a párhuzamosságok kizárására a népgazdaság minden szintjén, s az adatbankokban központosított nagy tömegű adat kötelező érvényű, általános használatára. Különösen nagy jelentőségű, hogy az „Állami statisztika automatizált rendszere” és az Állami Tervhivatal által létrehozott „Tervszámítási automatizált rendszer” működése egybehangolt legyen és az előbbi megfelelő statisztikai adatot szolgáltatson a tervezés számára.

Az adatfeldolgozási rendszer intenzív fejlesztése szükségessé teszi a statisztikai módszertan és mutatószám-rendszer továbbfejlesztését, s ugyanakkor lehetővé teszi az adatok korszerű matematikai módszerekkel történő komplex statisztikai és gazdasági elemzését. A rendszer jó működéséhez megfelelő színvonalú műszaki megalapozottság szükséges, hogy lehetővé váljon az információk begyűjtési és feldolgozási határidőinek jelentős csökkentése, valamint az összes számviteli és statisztikai adat módszertani egységességének és teljes megbízhatóságának biztosítása.

A számítástechnikai rendszer előtt álló hatalmas feladatok nagy követelményeket támasztanak a számítóközpontok műszaki fel-

szereltségével szemben, ezért azokat új, nagy teljesítményű gépekkel szerelik fel. A hosszú távú és az ötéves terv előirányozza a Központi Statisztikai Hivatal számítóközpontjának, valamint a szövetségi köztársaságok Központi Statisztikai Hivatalainak „ESZ-1060”-as számítógépekkel való ellátását. Az autonóm köztársaságok s a területi statisztikai szervek számítóközpontjai a tervek szerint „ESZ-1050”, „ESZ-1040” és „ESZ-1030” gépeket kapnak. A városi és kerületi számítóközpontokat „ESZ-1020” vagy „ESZ-1010”, illetve lyukkártyás (Robotron-4200, Ascota-1840 stb.) gépekkel látják el.

Az állami statisztika számítóközpontjainak létrehozása és a számítóközpontok munkájának megszervezése a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalára hárul. Az „Állami statisztika automatizált rendszere” nagy beruházást igényel, amit részben központi, illetve köztársasági forrásokból, részben pedig az

adatokat felhasználó minisztériumok, hivatalok, vállalatok és intézmények forrásaiból fedeznek. A káderelőkészítés feladatának sikeres megoldása érdekében a Központi Statisztikai Hivatal oktatási hálózatának bővítése, valamint a technikumokban és felsőfokú oktatási intézményekben folyó szakemberképzés fejlesztése szükséges. Figyelmet kell fordítani a számítógéppark műszaki kiszolgálásával és karbantartásával kapcsolatos kérdésekre is. Hasonlóan lényeges feladat az információhordozók (például mágnesszalagok) gyártása.

A számítástechnikai rendszer megfelelő fejlődési lehetőségeinek biztosítása megköveteli a számítóközpontokban végzett gyakorlati munka és a tudományos, kutató, oktatási, tervezési, szervezési tevékenység szoros kapcsolatát.

(Ism.: Szabó H. Márta)

DEMOGRÁFIA

A DEMOGRÁFIAI ADATGYŰJTÉS

(Demographic Data Collection. A Summary of Experience.) Population Council. New York. VIII. + 50 p.

A kiadványban foglalt tanulmány a Nemzetközi Statisztikai Intézet felkérésére készült és a tervezett Világtermékenységi Vizsgálat első hágai előkészítő ülésének alapanyagául szolgált. Mivel a benne foglalt módszertani megállapítások az általános demográfiai kutatások terén is felhasználhatók, az anyag *Willim Seltzernek*, a Népesedési Tanács (Population Council) munkatársának kiegészítésével önálló kötetként jelent meg az Occasional Paper Series sorozatban.

A tanulmány célja, hogy elsősorban a fejlődő országok részére összegezze a demográfiai méréssel kapcsolatos megállapításokat, és bemutassa azokat a jellegzetes problémákat, amelyek a demográfiai számbavételnél felmerülnek.

Az első fejezet röviden vázolja azokat a nehézségeket, amelyek a demográfiai adatok gyűjtésénél felmerülnek. Annak ellenére, hogy általában a demográfiai adatokat tartják a legegyszerűbben és a legkönnyebben megszerezhetőeknek, mégsem lehet azokat hibátlanoknak tekinteni. Élég itt csak az „élveszületés”, a „halálozás” vagy a „háztartás” és az „állandó lakóhely” fogalmak gyakran előforduló különböző értelmezésére gondolni, nem térve ki a kérdések megfogalmazásából, a kérdőbiztosok munkájából vagy az adatszolgáltató magatartásából származó hibákra. A szigorú statisztikai ellenőrzés a demográfiai adatgyűjtéseknél is alapfeltétele a jó minőségű adatok biztosításának.

A demográfiai adatok három, meglehetősen szélesen értelmezett felhasználási területe:

1. a politikai irányítás, a tervezés és az öt évre vagy hosszú távra történő előrebecslés;
2. a jelenlegi demográfiai trendek és akcióprogramok megfigyelése;
3. a demográfiai jelenségek és a társadalmi-gazdasági fejlődés közötti kapcsolatok tudományos kutatása mikro- és makroszinten.

E három fajta felhasználás némileg eltérő követelményeket támaszt az adatokkal szemben a pontosság, a gyorsaság és a részletesség tekintetében, melyeket a kötet táblába foglalva mutat be.

A demográfiai adatgyűjtésekre vonatkozó általános kérdések ismertetése után a kiadvány szerzői három nagyobb fejezetben részletesen foglalkoznak az életkor, valamint a termékenység jelenlegi és múltbeli helyzetének számbavételével. E három terület kiválasztását az indokolja, hogy ezek bármely termékenységre vonatkozó adatfelvétel gerincét képezik, és így a rendszeresen előforduló hibák jól megvilágíthatók. A W. Seltzer által írt kiegészítő fejezet összefoglalóan ad áttekintést a polgári anyakönyvezés rendszeréről, valamint a halandósági adatok és a mintavételi hibák kérdéseiről.

Az életkor mint az „egyén története” és a „népesség története” közötti összekötő kapocs, alapvető jelentőségű a demográfiai jelenségek leírásánál és elemzésénél. Pontos meghatározása viszont sok nehézségbe ütközik. Eltérések adódnak aszerint, hogy a megkérdezettől a születés dátumát vagy a korát tudakolják. Még a magasabb kulturális szinten levő népességeknél is hibák merül-

szereltségével szemben, ezért azokat új, nagy teljesítményű gépekkel szerelik fel. A hosszú távú és az ötéves terv előirányozza a Központi Statisztikai Hivatal számítóközpontjának, valamint a szövetségi köztársaságok Központi Statisztikai Hivatalainak „ESZ-1060”-as számítógépekkel való ellátását. Az autonóm köztársaságok s a területi statisztikai szervek számítóközpontjai a tervek szerint „ESZ-1050”, „ESZ-1040” és „ESZ-1030” gépeket kapnak. A városi és kerületi számítóközpontokat „ESZ-1020” vagy „ESZ-1010”, illetve lyukkártyás (Robotron-4200, Ascota-1840 stb.) gépekkel látják el.

Az állami statisztika számítóközpontjainak létrehozása és a számítóközpontok munkájának megszervezése a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalára hárul. Az „Állami statisztika automatizált rendszere” nagy beruházást igényel, amit részben központi, illetve köztársasági forrásokból, részben pedig az

adatokat felhasználó minisztériumok, hivatalok, vállalatok és intézmények forrásaiból fedeznek. A káderelőkészítés feladatának sikeres megoldása érdekében a Központi Statisztikai Hivatal oktatási hálózatának bővítése, valamint a technikumokban és felsőfokú oktatási intézményekben folyó szakemberképzés fejlesztése szükséges. Figyelmet kell fordítani a számítógéppark műszaki kiszolgálásával és karbantartásával kapcsolatos kérdésekre is. Hasonlóan lényeges feladat az információhordozók (például mágnesszalagok) gyártása.

A számítástechnikai rendszer megfelelő fejlődési lehetőségeinek biztosítása megköveteli a számítóközpontokban végzett gyakorlati munka és a tudományos, kutató, oktatási, tervezési, szervezési tevékenység szoros kapcsolatát.

(Ism.: Szabó H. Márta)

DEMOGRÁFIA

A DEMOGRÁFIAI ADATGYŪJTÉS

(Demographic Data Collection. A Summary of Experience.) Population Council. New York. VIII. + 50 p.

A kiadványban foglalt tanulmány a Nemzetközi Statisztikai Intézet felkérésére készült és a tervezett Világtermékenységi Vizsgálat első hágai előkészítő ülésének alapanyagául szolgált. Mivel a benne foglalt módszertani megállapítások az általános demográfiai kutatások terén is felhasználhatók, az anyag *Willim Seltzernek*, a Népesedési Tanács (Population Council) munkatársának kiegészítésével önálló kötetként jelent meg az Occasional Paper Series sorozatban.

A tanulmány célja, hogy elsősorban a fejlődő országok részére összegezze a demográfiai mérésrel kapcsolatos megállapításokat, és bemutassa azokat a jellegzetes problémákat, amelyek a demográfiai számbavételnél felmerülnek.

Az első fejezet röviden vázolja azokat a nehézségeket, amelyek a demográfiai adatok gyűjtésénél felmerülnek. Annak ellenére, hogy általában a demográfiai adatokat tartják a legegyszerűbben és a legkönnyebben megszerezhetőeknek, mégsem lehet azokat hibátlanoknak tekinteni. Élég itt csak az „élveszületés”, a „halálozás” vagy a „háztartás” és az „állandó lakóhely” fogalmak gyakran előforduló különböző értelmezésére gondolni, nem térve ki a kérdések megfogalmazásából, a kérdőbiztosok munkájából vagy az adatszolgáltató magatartásából származó hibákra. A szigorú statisztikai ellenőrzés a demográfiai adatgyűjtéseknél is alapfeltétele a jó minőségű adatok biztosításának.

A demográfiai adatok három, meglehetősen szélesen értelmezett felhasználási területe:

1. a politikai irányítás, a tervezés és az öt évre vagy hosszú távra történő előrebecslés;
2. a jelenlegi demográfiai trendek és akcióprogramok megfigyelése;
3. a demográfiai jelenségek és a társadalmi-gazdasági fejlődés közötti kapcsolatok tudományos kutatása mikro- és makroszinten.

E három fajta felhasználás némileg eltérő követelményeket támaszt az adatokkal szemben a pontosság, a gyorsaság és a részletesség tekintetében, melyeket a kötet táblába foglalva mutat be.

A demográfiai adatgyűjtésekre vonatkozó általános kérdések ismertetése után a kiadvány szerzői három nagyobb fejezetben részletesen foglalkoznak az életkor, valamint a termékenység jelenlegi és múltbeli helyzetének számbavételével. E három terület kiválasztását az indokolja, hogy ezek bármely termékenységre vonatkozó adatfelvétel gerincét képezik, és így a rendszeresen előforduló hibák jól megvilágíthatók. A W. Seltzer által írt kiegészítő fejezet összefoglalóan ad áttekintést a polgári anyakönyvezés rendszeréről, valamint a halandósági adatok és a mintavételi hibák kérdéseiről.

Az életkor mint az „egyén története” és a „népesség története” közötti összekötő kapocs, alapvető jelentőségű a demográfiai jelenségek leírásánál és elemzésénél. Pontos meghatározása viszont sok nehézségbe ütközik. Eltérések adódnak aszerint, hogy a megkérdezettől a születés dátumát vagy a korát tudakolják. Még a magasabb kulturális szinten levő népességeknél is hibák merül-

hetnek fel a naptári év különböző értelmezése miatt vagy egyéb pontatlan válaszok következtében. Külön nehézséget jelent az életkor megállapítása olyan országokban, mint például Korea, ahol a holdév szerinti időszámítás tradíciója él.

A fejletlen országokban rendkívül nehéz feladat a megkérdezettek pontos születési évének vagy korának meghatározása. Több módszert dolgoztak ki a hibák valamilyen módon való csökkentésére. Ilyen például, mikor a születést valamilyen jelentős történelmi vagy politikai eseménnyel kapcsolják össze, és a szülő így pontosabban emlékezik, hogy gyermeke az előtt vagy utána született. Egyesek szerint a történelmi naptár nem egyszerű eszköz az életkor megállapítására, de a tapasztalatok szerint a 4–13 éves gyermekek esetében jobb eredményeket nyújtott, mint a külső alapján való becslés. Egy másik módszernél kiválasztanak a népességből egy hasonló korúakból álló csoportot, azt beillesztik a standard korcsoportok valamelyikébe, így tudakolják a csoportba tartozó egyes személyek korát. Mindezen módszerek munkaigényesek és költségesek, mégsem elvetendő, mivel nagyban hozzájárulnak az életkorra vonatkozó adatok pontosabbá és megbízhatóbbá tételéhez.

A kiadvány következő nagyobb fejezete a termékenység jelenlegi helyzetének megbízható számbavételénél felmerülő kérdéseket foglalja össze. Már az a tény, hogy a termékenység mérésére oly sokféle módszer alakult ki, figyelmeztet arra, hogy milyen nehéz feladat megbízható adatokat nyerni ezen a területen. A termékenység jelenlegi helyzetét jelző arányok többnyire egy folyamatot fejeznek ki, a születés viszonylag ritkán fordul elő egy adott háztartásban, de bármikor és mindenhol megtörténhet. Ez a vonás igen sok nehézség forrása, ha viszonylag direkt módszerek alkalmazásával kísérik meg a termékenység mérését, bármely háztartásstatistikai mintavétel keretében. A termékenység jelenlegi helyzetének mérésére szolgáló említett többféle módszer közül a tanulmány részletesen ismerteti a legjelentősebbeket. Adatok nyerhetők:

valamely meghatározott időszakban történt születésekre vonatkozó visszatekintő kérdések segítségével, direkt úton

részletes adatok gyűjtésével, amelyek a megkérdezettek termékenységére vonatkozó minden eseményt (terhesség) felölelnek az életük során;

a háztartások összetételének változásait figyelemmel kísérve, ismételt összetett háztartásstatistikai felvételek keretében.

Bizonyos körülmények között a kormegosztás adatai egyéb jellemző adatokkal összevetve alapul szolgálhatnak a termékenység jelenlegi helyzetének becsléséhez is. Sőt, szükség esetén a népszámlálás megfelelő adatai (például „saját gyermek”) is felhasználhatók a termékenység jelenlegi és múltbeli helyzetének megközelítésére.

nálhatók a termékenység jelenlegi és múltbeli helyzetének megközelítésére.

A tanulmány ismerteti az egyes módszerek alkalmazásának előnyeit és hátrányait, és táblákkal illusztrálja a felhasználásuk során kapott eredményeket. A fejezet azzal a megállapítással zárul, hogy gyakran szükség van a termékenységi adatok ellenőrzésére és más, önálló adatgyűjtések adataival való egyeztetésre, ha jó minőségű és megbízható adatokat kívánnak összegyűjteni.

A múltbeli termékenység megállapításával foglalkozó fejezet felhívja a figyelmet arra, hogy mindazok a nehézségek és problémák, amelyek a termékenység jelenlegi helyzetének megállapításánál fennállnak, itt fokozottabban érvényesülnek. A múltbeli események visszaidézésénél ugyanis a feledékenység, a rossz emlékezőképesség igen nagy pontatlanságokhoz vezethet. A vizsgálat történhet oly módon, hogy a megkérdezett nő vagy a nők egy csoportjának életében bekövetkezett minden szülési eseményt figyelembe vesznek a reprodukciós kor kezdetétől annak befejeződéséig. Másik módszer, mikor a termékenységi adatok birtokában megállapítják a múlt bizonyos időszakaiban érvényesülő alapvető tendenciákat. Ezeknek bázisul a folyamatos háztartásstatistikai felvételek szolgálnak. A múltbeli termékenység megbízható megállapítása céljából tanácsos legalább három kérdést feltenni a megkérdezetteknek, melyek a háztartásban élő csecsemők és gyermekek, a családtól külön élő gyermekek és az elveszültek, de jelenleg már nem élők számára vonatkoznak. Különösen az idősebb nők nagyrésze ugyanis hajlamos arra, hogy a csecsemőkorban elhalt gyermeket vagy a felnőtt és a családtól elszakadt gyermekeket ne vegye figyelembe az adatszolgáltatásnál.

Azon országokban, ahol a termékenység a házassághoz kötődik, elegendő a házasságban élő férjes nők megkérdezése. Ahol viszont a házasságon kívüli termékenység aránya nagy, ott minden szülőképes korban levő nőt be kell vonni a vizsgálatba, tekintet nélkül arra, hogy házasságban élnek-e vagy sem.

A. Marckwardt a múltbeli termékenység adatait vizsgálva megállapította, hogy az elveszületést csupán egyetlen egyszerű kérdéssel tudakoló felvétel adatai 20 százalékkal alacsonyabb értéket mutattak, mint az egész terhesség történetét végigkísérő felvétel során nyert adatok.

Sok esetben hasznosnak bizonyult az is, ha megkérdezték a gyermekek nemét is.

A múltbeli termékenység megállapítása igen nagy jelentőségű, mivel a születések és elveszületések számának ismerete egyben a termékenység jelenlegi helyzetére vonatkozó adatok pontosabbá tételét is elősegíti.

A kiadványnak az anyakönyvezési rendszeről, a halandósági adatokról és a mintavételi hibákról szóló három rövid fejezete után W. Seltzer nyolc pontban foglalja össze a demográfiai felvételek sikeres lebonyolításának alapvető feltételeit. Bár ezek – mint írja – nagyrészt semmi újat nem jelentenek a demográfiával foglalkozó szakemberek számára, mégis gyakran megfelelnek róluk. A demográfiai adatok minősége pedig első sorban attól függ, hogy mekkora erőt és figyelmet fordítottak összegyűjtésükre.

(Ism.: Szücs Béláné)

FRIBORG, G. – ANNERSTEDT, J.:

„BRAIN DRAIN”:

SVÉDORSZAG VESZTESÉGEI ÉS NYERESÉGE

(Brain drain and brain gain of Sweden.) Stockholm. 1972. NFR. 113 p.

A szerzők a tanulmány első részében az egyetemi diplomával rendelkezők ki- és beáramlásának nettó mérlegét vizsgálják. Az 1960 körüli években az egyetemi végzettségű svéd állampolgárok kivándorlásának és visszatelepülésének mérlege átlagosan évi 130 fős csökkenést mutatott. Az egyetemi végzettségű külföldiek mérlege ugyanebben az időben 135 fő bevándorlási többletet mutatott, így Svédország mérlege kismértékben pozitív volt. A diplomások korát tekintve a bevándorlók között viszonylag több volt a fiatal, míg a kivándorlók között az idősebb korúak voltak nagyobb arányban képviselve.

A skandináv országokkal szemben nettó bevándorlási többlet jelentkezett, főleg Dánia esetében. Pozitív a mérleg még Magyarországgal (az 1956 utáni évekre vonatkozott a vizsgálat), Ausztriával és a Német Szövetségi Köztársasággal szemben. Svájc, az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország, Spanyolország és az Egyesült Államok vonatkozásában a mérleg negatív volt.

A végzettség jellegét tekintve jelentős bevándorlási többlet mutatkozott az orvosoknál. A mérleg negatív volt a magasabb besztású egyetemi oktatók, az üzleti adminisztráció, valamint a műszaki és közgazdasági adminisztratív munkakörök diplomásainál.

A második rész a Svédországba bevándorolt felsőfokú végzettségű külföldiekkel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. Az ilyen végzettségű bevándorlók száma 1947 előtt 4838, 1947–1960 között pedig 5627 fő volt. A legtöbben a Német Szövetségi Köztársaságból, Észtországból és Finnországból származnak. Ezeket az országokat Norvégia és Dánia követi a sorban. A német bevándorlók között a műszaki és az orvosi végzettségűek domináltak 1947–1960 között. Az észti bevándorlók között 1947 előtt a jogászok, a köz-

gazdászok, a műszaki és az orvosi végzettségűek szerepeltek nagyobb számban. Az utóbbi két csoport túlsúlya jellemző az 1947–1960 közötti norvég, dán, magyar és osztrák bevándorlókra is. Az Egyesült Államokból bevándoroltak között a műszaki és a művészeti diplomával rendelkezők voltak nagyobb számban.

Az összes felsőfokú végzettségű bevándorlók száma az egyetemi végzettséggel rendelkező svéd lakosság 11,5 százalékát tette ki 1960-ban. Ez az arány 14,5 százalékra emelkedik, ha csak a magasabb minősítéssel bíró személyeket vesszük figyelembe, a kutatók (a társadalomtudományok kivételével) és a mérnökök kategóriájában pedig 13,5, illetve 19,0 százalékos arányt mutat.

Az életkor szerinti megoszlást tekintve 1947 előtt a legnagyobb számmal képviselt csoportok a 46–50 és 51–55 évesek voltak. 1947–1960 között kiugróan magas volt a 31–35 és 36–40 évesek aránya. A bevándorlók között 3–4-szer több volt a férfi, mint a nő.

Az 1947–1960 között Svédországba bevándorlóknak kb. 20 százaléka 1967-ig visszatelepült. A visszatelepülők életkor és nemek, valamint végzettség és származási ország szerinti megoszlása hasonló a bevándorlókéhoz.

A tanulmány harmadik része a Svédországból az Egyesült Államokba kivándorolt kutatók és mérnökök minősítését és indítékait tárgyalja. A vizsgálat szerint a kivándorlók minősítési színvonala magasabb volt az egyetemi végzettségű svéd állampolgárok átlagos minősítési színvonalánál.

Minden negyedik kivándorló utazási költségét az Egyesült Államokból fedezték, és legalább minden harmadik kutatási támogatásban részesült megérkezése után. A kivándorlók közül ötből csak egy nem publikált tudományos cikket és megközelítően minden kivándorolt diplomás könyvet jelentetett meg.

Az Egyesült Államokba kivándorlók döntően az egyetemeken és a vegyiparban helyezkedtek el. (1960 előtt a svéd vegyipar még nem érte el a nemzetközi színvonalat, ellentétben más iparágakkal).

A kivándorlások okai között a munkaköri és kutatási motívumok vezettek, amikhez tanulmányi és családi okok kapcsolódtak. Az előbbi a mérnököknél, míg az utóbbi a kutatóknál volt gyakoribb motiváló ok. A kivándorolt kutatók többsége korábban már járt az Egyesült Államokban. A társadalmi rendszerrel szembeni elégedetlenség és a kíváncsiság ritkán fordult elő kivándorlást kiváltó okként. A nagyobb jövedelmet mint indítékot egy esetben sem tekintették fő motívumnak, a hasonló angol és német vizsgálatok is ezt igazolják. A kivándorlás gondolatának mérlegelési ideje átlagosan egy év volt.

A kiadványnak az anyakönyvezési rendszeről, a halandósági adatokról és a mintavételi hibákról szóló három rövid fejezete után W. Seltzer nyolc pontban foglalja össze a demográfiai felvételek sikeres lebonyolításának alapvető feltételeit. Bár ezek – mint írja – nagyrészt semmi újat nem jelentenek a demográfiával foglalkozó szakemberek számára, mégis gyakran meglepedeznek róluk. A demográfiai adatok minősége pedig első sorban attól függ, hogy mekkora erőt és figyelmet fordítottak összegyűjtésükre.

(Ism.: Szücs Béláné)

FRIBORG, G. – ANNERSTEDT, J.:

„BRAIN DRAIN”:

SVÉDORSZAG VESZTESÉGEI ÉS NYERESÉGE

(Brain drain and brain gain of Sweden.) Stockholm. 1972. NFR. 113 p.

A szerzők a tanulmány első részében az egyetemi diplomával rendelkezők ki- és beáramlásának nettó mérlegét vizsgálják. Az 1960 körüli években az egyetemi végzettségű svéd állampolgárok kivándorlásának és visszatelepülésének mérlege átlagosan évi 130 fős csökkenést mutatott. Az egyetemi végzettségű külföldiek mérlege ugyanebben az időben 135 fő bevándorlási többletet mutatott, így Svédország mérlege kismértékben pozitív volt. A diplomások korát tekintve a bevándorlók között viszonylag több volt a fiatal, míg a kivándorlók között az idősebb korúak voltak nagyobb arányban képviselve.

A skandináv országokkal szemben nettó bevándorlási többlet jelentkezett, főleg Dánia esetében. Pozitív a mérleg még Magyarországgal (az 1956 utáni évekre vonatkozott a vizsgálat), Ausztriával és a Német Szövetségi Köztársasággal szemben. Svájc, az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország, Spanyolország és az Egyesült Államok vonatkozásában a mérleg negatív volt.

A végzettség jellegét tekintve jelentős bevándorlási többlet mutatkozott az orvosoknál. A mérleg negatív volt a magasabb besztású egyetemi oktatók, az üzleti adminisztráció, valamint a műszaki és közgazdasági adminisztratív munkakörök diplomásainál.

A második rész a Svédországba bevándorolt felsőfokú végzettségű külföldiekkel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. Az ilyen végzettségű bevándorlók száma 1947 előtt 4838, 1947–1960 között pedig 5627 fő volt. A legtöbben a Német Szövetségi Köztársaságból, Észtországból és Finnországból származnak. Ezeket az országokat Norvégia és Dánia követi a sorban. A német bevándorlók között a műszaki és az orvosi végzettségűek domináltak 1947–1960 között. Az észti bevándorlók között 1947 előtt a jogászok, a köz-

gazdászok, a műszaki és az orvosi végzettségűek szerepeltek nagyobb számban. Az utóbbi két csoport túlsúlya jellemző az 1947–1960 közötti norvég, dán, magyar és osztrák bevándorlóokra is. Az Egyesült Államokból bevándoroltak között a műszaki és a művészeti diplomával rendelkezők voltak nagyobb számban.

Az összes felsőfokú végzettségű bevándorlók száma az egyetemi végzettséggel rendelkező svéd lakosság 11,5 százalékát tette ki 1960-ban. Ez az arány 14,5 százalékra emelkedik, ha csak a magasabb minősítéssel bíró személyeket vesszük figyelembe, a kutatók (a társadalomtudományok kivételével) és a mérnökök kategóriájában pedig 13,5, illetve 19,0 százalékos arányt mutat.

Az életkor szerinti megoszlást tekintve 1947 előtt a legnagyobb számmal képviselt csoportok a 46–50 és 51–55 évesek voltak. 1947–1960 között kiugróan magas volt a 31–35 és 36–40 évesek aránya. A bevándorlók között 3–4-szer több volt a férfi, mint a nő.

Az 1947–1960 között Svédországba bevándorlóknak kb. 20 százaléka 1967-ig visszatelepült. A visszatelepülők életkor és nemek, valamint végzettség és származási ország szerinti megoszlása hasonló a bevándorlókéhoz.

A tanulmány harmadik része a Svédországból az Egyesült Államokba kivándorolt kutatók és mérnökök minősítését és indítékait tárgyalja. A vizsgálat szerint a kivándorlók minősítési színvonala magasabb volt az egyetemi végzettségű svéd állampolgárok átlagos minősítési színvonalánál.

Minden negyedik kivándorló utazási költségét az Egyesült Államokból fedezték, és legalább minden harmadik kutatási támogatásban részesült megérkezése után. A kivándorlók közül ötből csak egy nem publikált tudományos cikket és megközelítően minden kivándorolt diplomás könyvet jelentetett meg.

Az Egyesült Államokba kivándorlók döntően az egyetemeken és a vegyiparban helyezkedtek el. (1960 előtt a svéd vegyipar még nem érte el a nemzetközi színvonalat, ellentétben más iparágakkal).

A kivándorlások okai között a munkaköri és kutatási motívumok vezettek, amikhez tanulmányi és családi okok kapcsolódtak. Az előbbi a mérnököknél, míg az utóbbi a kutatóknál volt gyakoribb motiváló ok. A kivándorolt kutatók többsége korábban már járt az Egyesült Államokban. A társadalmi rendszerrel szembeni elégedetlenség és a kíváncsiság ritkán fordult elő kivándorlást kiváltó okként. A nagyobb jövedelmet mint indítékot egy esetben sem tekintették fő motívumnak, a hasonló angol és német vizsgálatok is ezt igazolják. A kivándorlás gondolatának mérlegelési ideje átlagosan egy év volt.

A kivándorlók többsége (kétharmada) családos volt. A kivándorlóknak kb. 60 százaléka nem szerzett vagy nem kívánt amerikai állampolgárságot szerezni. A kintelőket megkérdezve egyértelműen azt a választ kapták, hogy a kutatás szempontjából jobb körülményeket biztosítanak számukra, mint korábban Svédországban. A személyi körülmények változására vonatkozó válaszok már kevésbé voltak egységesek, a szociális körülményekre utaló válaszok pedig inkább negatív jellegűek voltak.

A negyedik rész az északi országoknak az egyetemi végzettségű személyekkel kapcsolatos káderpolitikáját tekinti át. Ismerteti az ilyen kérdésekkel foglalkozó szervezeteket, kutatási intézményeket és tudománypolitikai szerveket, tekintettel a diplomások ki- és bevándorlására. Végül a kutatók, egyetemi oktatók, orvosok, mérnökök és pedagógusok helyzetéről kapunk áttekintést.

(Ism.: Szász Kálmán)

HÁZTARTÁS ÉS CSALÁD A MÚLTBAN

(Household and family in past time.) Cambridge, 1972. Cambridge University Press. 623 p.

A társadalomtudományokban általánosan elterjedt az a tétel, hogy a múltban a családok nagyok voltak, sok különböző fajta rokon élt együtt egy-egy nagycsaládban vagy háztartásban, viszont a modern ipari fejlődés hatására az együttélő család a családmagra redukálódott és a kiterjedt rokoni kapcsolatok elvesztik jelentőségüket. Újabban ezt empirikus vizsgálatok alapján több oldalról is kétségbe vonták. E vizsgálatok közül ismertebbek azok, amelyek az iparosodott társadalmak jelenlegi viszonyai között mutatták ki a kiterjedtebb rokoni kapcsolatok fennmaradását és fontosságát. A Peter Laslett által Cambridge-ben kezdeményezett történeti kutatások viszont a háztartások múltbeli nagyságát vizsgálják fennmaradt összeírások alapján. Ezeknek alapján jutottak arra a következtetésre, hogy a nyugat-európai átlagos háztartásnagyság a XVI. századtól a XX. század elejéig alig változott.

A kötet 22 tanulmánya hat nagy témakört ölel fel. Az elsőben Laslett foglalja össze módszerét a háztartásnagyság és -összetétel vizsgálatára, valamint az így nyert különböző országokra vonatkozó eredményeket. A Laslett-féle elemzések adatforrásául olyan múltbeli összeírások használhatók fel, amelyekben a közös háztartásban élő személyek rokonsági kapcsolatát (és lehetőleg életkorát) feltüntették. Ennek alapján meg lehet határozni a háztartás nagyságán kívül annak összetételét is. Az utóbbit Laslett a következő öt nagy típusba osztályozza: 1. magánosan

élők; 2. nem családháztartások; 3. egyszerű családháztartások; 4. kiterjesztett családháztartások; 5. többcsaládos háztartások. Az öt nagy családtípus további alcsoportokra oszlik, amelyeket össze lehet úgy vonni, hogy a szakirodalomban szereplő más családtípusok – például a Le Play-féle „törzscsalád” (szülők és egy házasság gyermek) vagy a testvérekből álló családok különböző fajtái – gyakoriságát is meg lehet állapítani. A Laslett-féle feldolgozás ezenkívül kimutatja a háztartásban élő alkalmazottak, lakók stb. számát is.

A különböző országok történeti forrásai alapján végzett ilyen módszerű feldolgozások azt mutatják, hogy a háztartások nagysága Nyugat-Európában a XVI. századtól a XIX. század végéig a legtöbb helyen 4,0 és 5,5 között volt, és a kiterjesztett és többcsaládos háztartások (4. és 5. típus) aránya általában legfeljebb 20 százalék volt. Ez a megállapítás világosan ellentmond annak a feltevésnek, hogy Nyugat-Európában régen a mainál lényegesen nagyobb családok éltek együtt. Csupán Szerbiában, ahol a zadruqa-rendszer elterjedt volt, és Japánban volt kimutatható a kiterjesztett és többcsaládos háztartásoknak ennél lényegesen nagyobb aránya. Laslett az Előszóban hivatkozik egy magyar község (Alsónyék) hasonló feldolgozásának adataira is; ezek szerint a kiterjesztett és többcsaládos háztartások aránya itt is sokkal nagyobb volt, mint Nyugat-Európában.

Szerző a tanulmány végén annak az okait vizsgálja, hogy miért terjedt el mégis az a meggyőződés, hogy a régi családok nagyok voltak.

Thomas K. Burch a demográfiai táblamodell segítségével mutatja be, hogy különböző halandósági viszonyok és termékenységi szintek, valamint különböző családrendszerek (kiterjesztett és törzs-család, valamint magcsalád) esetén a háztartások nagysága egymáshoz viszonyítva hogyan változhat. Nyilvánvalóan minél hosszabb a születéskor várható átlagos élettartam és minél nagyobb a termékenység, annál nagyobb az átlagos háztartásnagyság egy adott családrendszer-típusban. A demográfiai változások hatása a családnagyságra nagyobb, mint – adott demográfiai viszonyok között – a családrendszer hatása.

Jack Goody tanulmányában vitatja a család és háztartás fogalmak használatát az ilyen típusú összehasonlító vizsgálatokban. Ghanai tapasztalataira hivatkozva felhívja a figyelmet arra, hogy a nem európai társadalmakban az együttlakók, a közösen termelők és a közösen fogyasztók csoportjai egyáltalán nem szükségszerűen esnek egybe. Ezután igen nagy számú afrikai és ázsiai családra és háztartásra vonatkozó mikrovizsgálat eredményeit mutatja be. Ezekben az átlagos ház-

A kivándorlók többsége (kétharmada) családost volt. A kivándorlóknak kb. 60 százaléka nem szerzett vagy nem kívánt amerikai állampolgárságot szerezni. A kintelőket megkérdezve egyértelműen azt a választ kapták, hogy a kutatás szempontjából jobb körülményeket biztosítanak számukra, mint korábban Svédországban. A személyi körülmények változására vonatkozó válaszok már kevésbé voltak egységesek, a szociális körülményekre utaló válaszok pedig inkább negatív jellegűek voltak.

A negyedik rész az északi országoknak az egyetemi végzettségű személyekkel kapcsolatos káderpolitikáját tekinti át. Ismerteti az ilyen kérdésekkel foglalkozó szervezeteket, kutatási intézményeket és tudománypolitikai szerveket, tekintettel a diplomások ki- és bevándorlására. Végül a kutatók, egyetemi oktatók, orvosok, mérnökök és pedagógusok helyzetéről kapunk áttekintést.

(Ism.: Szász Kálmán)

HÁZTARTÁS ÉS CSALÁD A MÚLTBAN

(Household and family in past time.) Cambridge, 1972. Cambridge University Press. 623 p.

A társadalomtudományokban általánosan elterjedt az a tétel, hogy a múltban a családok nagyok voltak, sok különböző fajta rokon élt együtt egy-egy nagycsaládban vagy háztartásban, viszont a modern ipari fejlődés hatására az együttélő család a családmagra redukálódott és a kiterjedt rokoni kapcsolatok elvesztik jelentőségüket. Újabban ezt empirikus vizsgálatok alapján több oldalról is kétségbe vonták. E vizsgálatok közül ismeretebbek azok, amelyek az iparosodott társadalmak jelenlegi viszonyai között mutatták ki a kiterjedtebb rokoni kapcsolatok fennmaradását és fontosságát. A Peter Laslett által Cambridge-ben kezdeményezett történeti kutatások viszont a háztartások múltbeli nagyságát vizsgálják fennmaradt összeírások alapján. Ezeknek alapján jutottak arra a következtetésre, hogy a nyugat-európai átlagos háztartásnagyság a XVI. századtól a XX. század elejéig alig változott.

A kötet 22 tanulmánya hat nagy témakört ölel fel. Az elsőben Laslett foglalja össze módszerét a háztartásnagyság és -összetétel vizsgálatára, valamint az így nyert különböző országokra vonatkozó eredményeket. A Laslett-féle elemzések adatforrásául olyan múltbeli összeírások használhatók fel, amelyekben a közös háztartásban élő személyek rokonsági kapcsolatát (és lehetőleg életkorát) feltüntették. Ennek alapján meg lehet határozni a háztartás nagyságán kívül annak összetételét is. Az utóbbit Laslett a következő öt nagy típusba osztályozza: 1. magánosan

élők; 2. nem családháztartások; 3. egyszerű családháztartások; 4. kiterjesztett családháztartások; 5. többcsaládos háztartások. Az öt nagy családtípus további alcsoportokra oszlik, amelyeket össze lehet úgy vonni, hogy a szakirodalomban szereplő más családtípusok – például a Le Play-féle „törzscsalád” (szülők és egy házasság gyermek) vagy a testvérekből álló családok különböző fajtái – gyakoriságát is meg lehet állapítani. A Laslett-féle feldolgozás ezenkívül kimutatja a háztartásban élő alkalmazottak, lakók stb. számát is.

A különböző országok történeti forrásai alapján végzett ilyen módszerű feldolgozások azt mutatják, hogy a háztartások nagysága Nyugat-Európában a XVI. századtól a XIX. század végéig a legtöbb helyen 4,0 és 5,5 között volt, és a kiterjesztett és többcsaládos háztartások (4. és 5. típus) aránya általában legfeljebb 20 százalék volt. Ez a megállapítás világosan ellentmond annak a feltevésnek, hogy Nyugat-Európában régen a mainál lényegesen nagyobb családok éltek együtt. Csupán Szerbiában, ahol a zadruqa-rendszer elterjedt volt, és Japánban volt kimutatható a kiterjesztett és többcsaládos háztartásoknak ennél lényegesen nagyobb aránya. Laslett az Előszóban hivatkozik egy magyar község (Alsónyék) hasonló feldolgozásának adataira is; ezek szerint a kiterjesztett és többcsaládos háztartások aránya itt is sokkal nagyobb volt, mint Nyugat-Európában.

Szerző a tanulmány végén annak az okait vizsgálja, hogy miért terjedt el mégis az a meggyőződés, hogy a régi családok nagyok voltak.

Thomas K. Burch a demográfiai táblamodell segítségével mutatja be, hogy különböző halandósági viszonyok és termékenységi szintek, valamint különböző családszervezetek (kiterjesztett és törzs-család, valamint magcsalád) esetén a háztartások nagysága egymáshoz viszonyítva hogyan változhat. Nyilvánvalóan minél hosszabb a születéskor várható átlagos élettartam és minél nagyobb a termékenység, annál nagyobb az átlagos háztartásnagyság egy adott családszervezet-típusban. A demográfiai változások hatása a családnagyságra nagyobb, mint – adott demográfiai viszonyok között – a családszervezet hatása.

Jack Goody tanulmányában vitatja a család és háztartás fogalmak használatát az ilyen típusú összehasonlító vizsgálatokban. Ghanai tapasztalataira hivatkozva felhívja a figyelmet arra, hogy a nem európai társadalmakban az együttlakók, a közösen termelők és a közösen fogyasztók csoportjai egyáltalán nem szükségszerűen esnek egybe. Ezután igen nagy számú afrikai és ázsiai családra és háztartásra vonatkozó mikrovizsgálat eredményeit mutatja be. Ezekben az átlagos ház-

tartásnagyság 3,57 és 11,0 között változik, a legtöbb esetben azonban 5 és 8 között van. Nem lehet egyértelmű összefüggést kimutatni a háztartás nagysága és a gazdasági fejlettség között. A háztartásnagyság függ a családstruktúrától, az örökösödés rendjétől, a gazdálkodás módjától. Különösen érdekes az a megállapítása, hogy egy adott társadalmon belül a jobb helyzetben levő rétegek háztartásai általában nagyobbak (mint ahogyan gazdaságuk földterülete és tőkeállományuk is nagyobb).

A kötet második részének tanulmányai az angol háztartások nagyságával foglalkoznak. P. Laslett száz angol település adatait mutatja be. Ezek különböző, a feldolgozás céljára alkalmas összeírásokból származnak. Az elsőt 1574-ben, az utolsót 1821-ben keltezték. Bár ezt a száz összeírást nem lehet Anglia és Wales reprezentatív mintájának tekinteni, mégis kirajzolódik belőlük a háztartásnagyság meglehetősen nagyfokú állandósága. Az átlagot 4,75-nek lehet Laslett szerint venni. 1801-től már népszámlálási adatok is rendelkezésre állnak. A 100 közösség adatsora, valamint a népszámlálási adatsorok jól összekapcsolhatók. Ennek alapján Laslett arra a következtetésre jut, hogy az említett átlagos háztartásnagyság Angliában egészen a XX. század első évtizedéig fennmaradt, a csökkenés csak azután indult meg. Megjegyzi, hogy a népszámlálási adatok szerint Franciaországban már 1880-ban 4 alatt volt az átlagos háztartásnagyság. Társadalmi rétegenként vizsgálva a háztartásnagyságot kitűnik, hogy a társadalmi hierarchiában lefelé haladva az átlagos háztartásnagyság csökken. Ezt nagyrészt az alkalmazottak (szolgák) rétegenként eltérő számával hozza összefüggésbe. Feltűnő, hogy a háztartásnagyság és a gyermekek aránya a népességben (az egyes vizsgált településeken) negatív korrelációban van. Ezt azzal magyarázza, hogy a szolgák nagy része gyermek volt, vagyis a több szolga (nagyobb háztartások) egyben kevesebb gyermek állású személyt jelentett a háztartásokban.

R. Wall – a kötet többi tanulmányával ellentétben – nem eredeti források alapján vizsgálja a háztartások nagyságát, hanem a rendelkezésre álló írott forrásokban szereplő adatokat elemzi. Az első ilyen adatok Gregory Kingnek az 1695–1696. évekre vonatkozó számai, az utolsók a XVIII. század végétől, tehát az 1801. évi népszámlálást megelőző évekből származnak. Összesen 409 angol településről gyűjtöttek össze ilyen írott forrásokban szereplő adatokat. Ezek az adatok meglepően jól egyeznek a Laslett által az előző fejezetben felhasznált adatokkal: Az átlagos háztartásnagyság legtöbbször 4 és 5,5 között van és nem mutat csökkenő tendenciát a vizsgált időszakban. A szerző eb-

ből arra következtet, hogy a felhasznált források megbízhatók. Mindenesetre kitűnik belőlük, hogy ezek a XVIII. századbeli szerzők – legnagyobbbrészt politikai aritmetikusok – egyáltalán nem gondolták különösen nagyra az akkori angol háztartásokat. A Laslett adataival való egyezést magyarázza az a körülmény, hogy Gregory King – ugyanúgy mint Laslett és a Cambridge-i kutatócsoport – egy háztartásnak vette az egy házában lakókat, tehát a lakókat vagy albérlőket beleszámították a háztartásba. A szerző a továbbiakban azt vizsgálja, hogy az átlagos háztartásnagyság (településenként) milyen összefüggést mutat a település regionális elhelyezkedésével, nagyságával és népességszámának alakulásával. A vizsgálat meglepő összefüggést mutatott ki: azok a települések, amelyekben a nagylétszámú háztartások aránya magas volt, általában nem voltak képesek fejlődni.

W. A. Armstrong a XIX. század közepi iparosodó York város háztartásainak összetételét (egy 10 százalékos minta alapján) hasonlítja össze Laslett preindusztriális 100 településének adataival. Ezek szerint a háztartások átlagos nagysága és megoszlása meglepően jól egyezik, azonban a háztartások néhány más jellemzője lényegesen különbözik. Ezek az eltérések York városban részben növelik, részben csökkentik a háztartásnagyságot, és így semlegesítik egymást. Nevezetesen Yorkban kevesebb a gyermek és a szolgáló a háztartásokban, viszont több a családdal lakó rokon és az albérlő. Ebből a szerző azt a következtetést vonja le, hogy változatlan háztartásnagyság mögött meglehetősen eltérő háztartásstruktúrák húzódnak meg.

M. Anderson szintén egy XIX. századközepe város, Preston adatait hasonlítja össze Laslett 100 településével. Preston erősen iparosodó gyapottextilgyártó város volt, ezért különösen érdekes képet nyújthat az iparosodás és a gyári munka hatásáról. A szerző 10 százalékos mintát vett a népszámlálási összeíróvekből. Az átlagos háztartásnagyságot 5,4-nek találta, ami lényegesen nagyobb, mint a vizsgált 100 preindusztriális településnél vagy a népszámlálás szerinti korabeli angol átlagnagyságnál. Az adatok szerint Prestonban a szolgák száma kisebb volt, mint az említett 100 településben, a lakók, a rokonok, és a gyermekek száma viszont nagyobb. A kiterjesztett és többcsaládos háztartások nagyobb arányát azzal magyarázza, hogy a korai kapitalizmus körülményei között a munkáscsaládok számára előnyös volt a nagyobb családi egységekben való együttélés.

A kötet harmadik része más nyugat-európai országokban végzett hasonló vizsgálatok eredményeit mutatja be. Biraben egy dél-franciaországi község status animaruma alap-

ján az 1644. évi háztartás-összetételt mutatja be és hasonlítja össze az 1836. évi népszámlálás adataival, Yves Blayo pedig egy észak-franciaországi község 1836 és 1861 közötti népszámlálási összeírói alapján kíséri figyelemmel a háztartások változását. Mindkét esetben ki lehet mutatni a háztartások nagyságának csökkenését és a bonyolultabb összetételű (háromgenerációs) háztartások arányának csökkenését.

C. Klapisch egyedülállóan érdekes forrásból merített háztartási adatokat mutat be. Ez a forrás egy toszkánai népesség- és vagyonösszeírás, amelyet a firenzei kormány 1427-ben készítettett abból a célból, hogy – a Milano elleni háborúk céljára – új adót vezessen be, amely az állampolgárok vagyoni állapotához és az eltartottak számához igazodik. A szerző szerint ez volt az első ilyen vállalkozás Nyugat-Európában. Az átlagos háztartásnagyság meglehetősen kicsi volt, és a városokban kisebb (például Firenzében 3,8), mint a községekben (például San Gimignano környékén 7,5). A gazdagabb háztartásaiban több volt a gyermek. A népessége túlnyomó többségénél azonban igen ritka (városokban 10, vidéken 20 százalék körül) volt a többcsaládos háztartások aránya. A falvakban a többcsaládos háztartásoknak közel a fele testvérháztartás volt. Meglehetősen sok volt az olyan háztartás is, ahol a családmagon kívül különböző rokonok, legtöbbször özvegyek és hajadonok is éltek.

J. Dupaquier és L. Jadin az 1769–1771. évi korzikai népszámlálást használták forrásként. Megállapítják, hogy Korzikában ebben az időben a háztartások nagysága átlagosan 4,2–4,4 személy volt, és összetételük meglehetősen modern jellemzőket mutat. Kevés a bonyolult összetételű háztartás, ezek között viszonylag magas a testvérháztartások aránya (az összes háztartások 8–11 százaléka).

A. M. van der Woude a Németalföld Holland nevű tartományának északi részében élő háztartások 1622 és 1795 közötti adatait vizsgálta. Különös figyelmet fordított azokra a holland családszociológiai elméletekre, amelyek szerint ebben a korszakban Hollandiát a kiterjesztett családok jellemezték, mert csak azokat a fiúgyermeket engedték házasodni, akik önálló gazdasági egzisztenciát tudtak alapítani, a többi nem házas gyermek együtt élt a családi gazdaságban. A vizsgálat alapján azt a megállapítást szűrte le, hogy ez jellemző lehetett a keleti Németalföldre, de nem érvényesült az északnyugati országrész erősen városiasodott részein. Az átlagos háztartásnagysága (3,7 személy) ugyanis itt még kisebb volt, mint Angliában.

É. Hélin Liège 1801. évi népszámlálása alapján megállapítja, hogy ebben a város-

ban már az iparosodás elterjedése előtt kicsi volt az átlagos háztartásnagyság (átlag 3,7, modus 2). Felveti azt a gondolatot, hogy ez a tény esetleg már az iparosodás előtt háttal lehetett a modern gazdasági fejlődés megindulására.

A kötet negyedik részét a szerbiai háztartások történeti kutatásának szentelték. Ezt az indokolja, hogy Szerbiában egy különös háztartásforma, az ún. zadruga fordult elő nagy számban. A zadruga – Halpern definíciója szerint – olyan kiterjesztett háztartás, amelyben az apa együttél házasságával és annak gyermekeivel (apai zadruga), vagy több házasságú fiútestvér él együtt családjával (testvéri zadruga). Egyes néprajzi kutatók 80 személyből álló zadrugákról is beszámoltak. A zadruga jelenségéről és értékeléséről nagy viták folytak, sokszor kellő statisztikai megalapozás nélkül. Egyesek a primitív viszonyok maradványának mondták, mások szerint gazdasági szempontból nagyon előnyös volt, mert nagyfokú munkamegosztást tett lehetővé. Egyes szerzők a szláv népek különleges jellemzőivel, kollektívizmussal hozták összefüggésbe.

E kötetben Hammel a törökkori népszámlálások, elsősorban az 1528. és 1530. évi összeírások alapján vizsgálja a különböző zadruka formák előfordulását.

Laslett és M. Clarke egy 1733–1734. évi belgrádi (agörögkeleti) status animarum alapján vizsgálta a háztartások összetételét. Ebben a tanulmányban nem az angol kutatókban alkalmazott háztartás fogalmat használták, hanem az egy házban együttlakókat (houseful) vették számba. J. M. Halpern pedig az 1863. évi szerbiai népszámlálásnak néhány községre és egy kisvárosra vonatkozó eredményeit elemezte. Mindhárom tanulmányból kitűnik, hogy bár Szerbiában valóban nagyobbak voltak a háztartások és a népességnek jelentős része élt nagy többcsaládos háztartásban, emellett azonban mindig sok kis háztartás is volt.

A kötet ötödik részében levő három tanulmány japán háztartásokkal foglalkozik. Úgy látszik, hogy nagyságuk a XVI. század eleje óta kevéssé változott és valamivel (0,3–0,4 személlyel) nagyobb volt, mint a megfelelő korban az angol háztartások. Ennek C. Nakene szerint az az oka, hogy Japánban mindig egy gyermek (a legidősebb fiú) örökölte apja háztartását és házassága után is együtt lakott vele.

Végül az utolsó rész észak-amerikai háztartásokra vonatkozó kutatásokat mutat be. Az egyiknek forrása az 1764. évi massachusettsi összeírás, a másiké egy 1875. évi Rhode Island-i összeírás. Kitűnik belőlük, hogy az amerikai háztartások nagyobbak voltak a nyugat-európaiaknál, átlagos nagyságuk közel 6 személy volt, de a kiterjesztett

és többszalados háztartások aránya kisebb volt. A mai családtípus tehát már a gyarmati időben is uralkodó volt. E. T. Pryor tanulmányában idézi Litwak definícióját a „módosított kiterjesztett családról”, amely szerint „a családmagok külön élnek, de aktív segítséget nyújtanak a rokon családoknak, amikor erre szükség van”, és azt állítja, hogy ez a családforma évszázadok óta jellemezte az Egyesült Államokat.

Az e kötetben szereplő tanulmányokat történészek, szociológusok, kultúrantropológusok írták. Ezért különösképpen figyelemre méltó az a törekvésük, hogy a család és a háztartás történetének kutatásában elengedhetetlenül szükségesnek tartják a történeti statisztikai források, népességösszeírások statisztikai feldolgozását és elemzését.

(Ism.: Andorka Rudolf)

OPPENHEIMER, V. K.:

A DEMOGRAFIAI TÉNYEZŐK HATÁSA
A NŐI FOGLALKOZTATOTTSÁGRA
ÉS A NŐK STATUSA

(Demographic influence on female employment and the status of women.) – *American Journal of Sociology*. 1973. január 946–961. p.

Szerző hangsúlyozott célja, hogy az amerikai női foglalkoztatottsággal foglalkozó cikkében eavesítse az egyébként szinte mindig egymástól függetlenül jelentkező demográfiai és szociológiai szemléletet. Kiindulásként a századforduló óta bekövetkezett több alapvető változási folyamatot ismertet az amerikai női foglalkoztatottság területén. Ezek az alábbiakban foglalhatók össze.

1. A századforduló óta a női foglalkoztatottság arányának erőteljes emelkedése mutatható ki az Egyesült Államokban.

2. Változott a munkába állás és a családi életciklus közti összefüggés is:

a) különösen 1940 óta figyelhető meg a 35 éves és idősebb nőknél a munkába lépés vagy visszalépés tendenciája (a századforduló idején általában csak a házasságkötés és a gyermekek születése előtt dolgoztak a nők).

b) 1950 óta nőtt a fiatal házasságok, sőt kisvermekes nők száma és aránya a foglalkoztatottak között.

Szerző tanulmányában az e jelenségekkel kapcsolatban felmerülő alábbi néhány kérdésre igyekszik választ adni:

1. mik az okai az amerikai nők foglalkoztatása terén bekövetkezett változásoknak.

2. várható-e, hogy a jelenlegi tendencia a jövőben is folytatódni fog?

3. amennyiben a jelenlegi tendencia folytatódik, hogyan fogja befolyásolni az amerikai nők helyzetét és törekvéseit?

1. A női foglalkoztatottak arányának növekedése szoros kapcsolatban áll az amerikai

gazdaság fejlődésével. A XX. század elején már női foglalkozásnak volt nevezhető számos olyan munkakör, amely a későbbiek folyamán a gazdasági fejlődéssel kapcsolatban a többi foglalkozáshoz képest aránytalanul sok munkaerőt követelt. A foglalkozási szerkezet ilyen arányeltolódása különösen 1940 után következett be. Már a századforduló idején mintegy 70 százalékban nők voltak az ápolók, tanítók, könyvtárosok, telefonkezelők, gyorsírók, titkárnők, gépirónők és más irodai foglalkozásúak. A gazdasági fejlődéssel együtt jelentősebb szerep jutott a szolgáltatási ágazatoknak, vagyis megnőtt a női munkaerő iránti kereslet. A szerző véleménye szerint ez az alapvető tényező a női foglalkoztatottak arányának növekedésében.

A szerző különböző női népességcsoportok számának alakulásából készített becslések alapján törekszik annak megállapítására, hogy a női munkaerő iránti megnövekedett kereslet a nők mely csoportjából elégíthető ki. A kérdés vizsgálatára korcsoportok és családi életciklusok szerint kategóriákat állít fel. Megállapítható, hogy a női munkaerő legfőbb bázisa a 18–34, illetőleg 18–64 éves nem házas nők csoportja volt, s lényegében ebből a csoportból kerültek ki az 1940-es évek női foglalkoztatottjai. (Hozzáveszi még – bár külön csoportként – a 18–34, illetve 18–64 éves elvált vagy különélő nőket is, akik ugyancsak kevésbé számíthatnak egy kereső férfi anyagi támogatására.) Ezenkívül számításba veszi még mint potenciális munkaerőt a 18–34, illetőleg 18–64 éves házas, férjükkel együttélő és iskoláskorúnál fiatalabb gyermekek nem nevelő nőket is.

A fenti egyre bővülő kört tartalmazó hat népességcsoport létszámáról készített becslések azt mutatják, hogy 1940 és 1960 között – éppen abban az időszakban, amikor fokozódott a női munkaerő iránti kereslet – csökkent a fenti kategóriákba tartozó fiatalabb nem házas nők létszáma. A csökkenésnek főként demográfiai okai vannak: az 1930-as években (a gazdasági válság idején) bekövetkezett alacsonyabb termékenység miatt az 1950–1960-as években kevesebb fiatal nő élt az Egyesült Államokban; ugyanakkor a második világháború utáni megnövekedett termékenység a kisgyermekes anyák számát növelte; csökkent a házasságkötéskori átlagos életkor is, és ezáltal az egyedülálló nők száma; ezenkívül a továbbtanuló 18–19 éves nők száma is emelkedett.

A női népesség létszámának csökkenése és ezzel egyidejűleg a női munkaerő iránti megnövekedett igény fokozatosan rákényszerítette a munkáltatókat arra, hogy mind több olyan asszonyt foglalkoztassanak, akik nem tartoznak a tradicionális női munkaerőhöz, így például az idősebb házas nőket, sőt a kisgyermekes nőket is. A szerző felteszi a kérdést:

és többszalados háztartások aránya kisebb volt. A mai családtípus tehát már a gyarmati időben is uralkodó volt. E. T. Pryor tanulmányában idézi Litwak definícióját a „módosított kiterjesztett családról”, amely szerint „a családmagok külön élnek, de aktív segítséget nyújtanak a rokon családoknak, amikor erre szükség van”, és azt állítja, hogy ez a családforma évszázadok óta jellemezte az Egyesült Államokat.

Az e kötetben szereplő tanulmányokat történészek, szociológusok, kultúrantropológusok írták. Ezért különösképpen figyelemre méltó az a törekvésük, hogy a család és a háztartás történetének kutatásában elengedhetetlenül szükségesnek tartják a történeti statisztikai források, népességösszeírások statisztikai feldolgozását és elemzését.

(Ism.: Andorka Rudolf)

OPPENHEIMER, V. K.:

A DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK HATÁSA
A NŐI FOGLALKOZTATOTTSÁGRA
ÉS A NŐK STATUSA

(Demographic influence on female employment and the status of women.) – *American Journal of Sociology*. 1973. január 946–961. p.

Szerző hangsúlyozott célja, hogy az amerikai női foglalkoztatottsággal foglalkozó cikkében eavesítse az egyébként szinte mindig egymástól függetlenül jelentkező demográfiai és szociológiai szemléletet. Kiindulásként a századforduló óta bekövetkezett több alapvető változási folyamatot ismertet az amerikai női foglalkoztatottság területén. Ezek az alábbiakban foglalhatók össze.

1. A századforduló óta a női foglalkoztatottság arányának erőteljes emelkedése mutatható ki az Egyesült Államokban.

2. Változott a munkába állás és a családi életciklus közti összefüggés is:

a) különösen 1940 óta figyelhető meg a 35 éves és idősebb nőknél a munkába lépés vagy visszalépés tendenciája (a századforduló idején általában csak a házasságkötés és a gyermekek születése előtt dolgoztak a nők).

b) 1950 óta nőtt a fiatal házasságok, sőt kisvermekes nők száma és aránya a foglalkoztatottak között.

Szerző tanulmányában az e jelenségekkel kapcsolatban felmerülő alábbi néhány kérdésre igyekszik választ adni:

1. mik az okai az amerikai nők foglalkoztatása terén bekövetkezett változásoknak.

2. várható-e, hogy a jelenlegi tendencia a jövőben is folytatódni fog?

3. amennyiben a jelenlegi tendencia folytatódik, hogyan fogja befolyásolni az amerikai nők helyzetét és törekvéseit?

1. A női foglalkoztatottak arányának növekedése szoros kapcsolatban áll az amerikai

gazdaság fejlődésével. A XX. század elején már női foglalkozásnak volt nevezhető számos olyan munkakör, amely a későbbiek folyamán a gazdasági fejlődéssel kapcsolatban a többi foglalkozáshoz képest aránytalanul sok munkaerőt követelt. A foglalkozási szerkezet ilyen arányeltolódása különösen 1940 után következett be. Már a századforduló idején mintegy 70 százalékban nők voltak az ápolók, tanítók, könyvtárosok, telefonkezelők, gyorsírók, titkárnők, gépirónők és más irodai foglalkozásúak. A gazdasági fejlődéssel együtt jelentősebb szerep jutott a szolgáltatási ágazatoknak, vagyis megnőtt a női munkaerő iránti kereslet. A szerző véleménye szerint ez az alapvető tényező a női foglalkoztatottak arányának növekedésében.

A szerző különböző női népességcsoportok számának alakulásából készített becslések alapján törekszik annak megállapítására, hogy a női munkaerő iránti megnövekedett kereslet a nők mely csoportjából elégíthető ki. A kérdés vizsgálatára korcsoportok és családi életciklusok szerint kategóriákat állít fel. Megállapítható, hogy a női munkaerő legfőbb bázisa a 18–34, illetőleg 18–64 éves nem házas nők csoportja volt, s lényegében ebből a csoportból kerültek ki az 1940-es évek női foglalkoztatottjai. (Hozzáveszi még – bár külön csoportként – a 18–34, illetve 18–64 éves elvált vagy különélő nőket is, akik ugyancsak kevésbé számíthatnak egy kereső férfi anyagi támogatására.) Ezenkívül számításba veszi még mint potenciális munkaerőt a 18–34, illetőleg 18–64 éves házas, férjükkel együttélő és iskoláskorunál fiatalabb gyermekek nem nevelő nőket is.

A fenti egyre bővülő kört tartalmazó hat népességcsoport létszámáról készített becslések azt mutatják, hogy 1940 és 1960 között – éppen abban az időszakban, amikor fokozódott a női munkaerő iránti kereslet – csökkent a fenti kategóriákba tartozó fiatalabb nem házas nők létszáma. A csökkenésnek főként demográfiai okai vannak: az 1930-as években (a gazdasági válság idején) bekövetkezett alacsonyabb termékenység miatt az 1950–1960-as években kevesebb fiatal nő élt az Egyesült Államokban; ugyanakkor a második világháború utáni megnövekedett termékenység a kisgyermekes anyák számát növelte; csökkent a házasságkötéskori átlagos életkor is, és ezáltal az egyedülálló nők száma; ezenkívül a továbbtanuló 18–19 éves nők száma is emelkedett.

A női népesség létszámának csökkenése és ezzel egyidejűleg a női munkaerő iránti megnövekedett igény fokozatosan rákényszerítette a munkáltatókat arra, hogy mind több olyan asszonyt foglalkoztassanak, akik nem tartoznak a tradicionális női munkaerőhöz, így például az idősebb házas nőket, sőt a kisgyermekes nőket is. A szerző felteszi a kérdést:

miért nem foglalkoztattak férfiakat ezekben a munkakörökben, vagy miért nem gépesítettek? E kérdésekre az szolgál válaszul, hogy ezekben a munkakörökben általában nem alkalmazhatók gépek. Ami pedig a férfiak foglalkoztatását illeti: az alacsonyabb termékenység következtében az 1930-as években fiú is kevesebb született, ezenkívül az alacsony fizetés és az előrejutás kisebb lehetősége nem tették vonzóvá ezeket a hagyományos női munkaköröket a férfiak számára.

2. A szerző ezután arra a kérdésre keres választ, hogy mi várható az 1960-as évek után? A háború utáni időszak megnövekedett termékenysége az 1960-as évektől kezdve már érezte hatását a munkaerőpiacon is. Kiszorítják-e a 20 évesek az idősebbeket a munkaerőpiacról? A szerző véleménye szerint a nők fokozott munkába állása megállíthatatlan folyamat; a női munka iránti igény ugyanis olyannyira megnőtt, hogy azt semmiféle demográfiai változás nem tudja visszaállítani az 1940-es évek szintjére. Úgy véli, hogy a 35 évesnél idősebb házas, nem kisgyermekes dolgozó nők aránya továbbra is az 1960-as években kialakult aránynak megfelelően alakul.

Szerző a továbbiakban annak a jelenségnek az okait kutatja, hogy a foglalkoztatottak között egyre nő azoknak a kisgyermekes nőknek és fiatal anyáknak a száma, akiket nem vettek figyelembe még a potenciális munkaerő-kínálatnál sem.

3. A cikk az eddigiekben is érintette, konkluzióként pedig részletesen kifejti, hogy a női foglalkoztatottság kiterjedése révén

hogyan változik meg a nők helyzete az amerikai társadalomban. Megváltozóban van az a tradicionális szemlélet, amely szerint a nők csak házasságkötésük előtt dolgozhatnak, bár gyökeres változásról ezen a téren még mindig nem lehet beszélni. Történelmi hagyományokon alapul, hogy a családi struktúra megőrzését a társadalom feladatának tartja, ugyanakkor kétségtelen, hogy már korábban is igyekezett különféle formákban hasznosítani a női munkaerőt. Így alakult ki az a kompromisszum, hogy a nők munkában töltött ideje limitálódott a házasság előtti periódusra. (Ez általános normává, elvárássá is vált, mely csak a szegényekre nem terjedt ki.) A szerző célja annak bemutatása volt, hogy ez a megoldás már csak demográfiai okokból is bizonytalan – egyedülálló, nem házas nő viszonylag kevés van –, és ha terjed a női foglalkozások köre, úgy a társadalomnak számolnia kell a női munkaerő-kereslet jelentős növekedésével. A szerző szerint a várható megoldás az, hogy a nők a családi élet minden szakaszában bekapcsolódhatnak a gazdasági életbe, amit az eddigi fejlődés is igazol. Számolni kell azonban a dolgozó nők igényeinek megváltozásával is: előbb-utóbb már nem fognak megelégedni az alacsony fizetést és a csekély előmeneteli lehetőségeket nyújtó pályákkal, hiszen már ma is tapasztalható, hogy a magasabb képzettséggel rendelkező nők számára (és ilyen egyre több lesz) kevés a megfelelő munkaalkalom.

(Ism.: Vajda Ágnes)

HÁZTARTÁSSTATISZTIKA

CARLIN, T. A.:

A MEZŐGAZDASÁGI CSALÁDOK GAZDASÁGI HELYZETE A PÉNZJÖVEDELEM ÉS A NETTÓ ÉRTÉK EGYÜTTES FIGYELEMBEVÉTELÉVEL

(Economic position of farm families when money income and net worth are combined.) – *Agricultural Economic Research*, 1973. 3. sz. 61–70. p.

Az Egyesült Államokban a mezőgazdasági családok pénzjövedelme hosszú időre visszatekintve elmarad a nem mezőgazdasági családokétól és nagyobb egyenlőtlenségeket is mutat. Az 1950-es évek végétől megváltozott a jövedelem összetétele. 1960-ban a mezőgazdasági családok pénzjövedelmének 42 százaléka gazdaságon kívüli forrásból származott és 1971-re ez az arány 53 százalékra emelkedett. (Gazdaságon kívüli források: a bérek és fizetések, a bérleti bevétel, a kamat, az osztalék, a nyugdíj, a társadalombiztosítás stb.)

Az egy mezőgazdasági családra jutó nettó érték átlagosan majdnem kétszerese az

összes családra jutó értéknek, mivel az előbbieket a jövedelem magas hányadát megtakarítják és gazdaságukba ruházzák be. A gazdasági helyzet reális értékelésénél mindkét vonatkozásra – a pénzjövedelemre és a nettó értékre – egyaránt figyelemmel kell lenni.

A két tényező együttes figyelembevétele annyiban jelent nehézséget, hogy az egyik folyamatos fogalom, míg a másik készlet. A szerző a nettó érték folyamatos fogalom-má való átalakításához a Weisbrod-Hansen modellt alkalmazta:

$$Y_t^x = Y_t + NW_t \cdot A_n$$

ahol:

Y_t^x – a jólét (gazdasági helyzet) mértéke a t időszakban,

Y_t – a folyó pénzjövedelem,

NW_t – a folyó nettó érték,

miért nem foglalkoztattak férfiakat ezekben a munkakörökben, vagy miért nem gépesítettek? E kérdésekre az szolgál válaszul, hogy ezekben a munkakörökben általában nem alkalmazhatók gépek. Ami pedig a férfiak foglalkoztatását illeti: az alacsonyabb termékenység következtében az 1930-as években fiú is kevesebb született, ezenkívül az alacsony fizetés és az előrejutás kisebb lehetősége nem tették vonzóvá ezeket a hagyományos női munkaköröket a férfiak számára.

2. A szerző ezután arra a kérdésre keres választ, hogy mi várható az 1960-as évek után? A háború utáni időszak megnövekedett termékenysége az 1960-as évektől kezdve már érezte hatását a munkaerőpiacon is. Kiszorítják-e a 20 évesek az idősebbeket a munkaerőpiacról? A szerző véleménye szerint a nők fokozott munkába állása megállíthatatlan folyamat; a női munka iránti igény ugyanis olyannyira megnőtt, hogy azt semmiféle demográfiai változás nem tudja visszaállítani az 1940-es évek szintjére. Úgy véli, hogy a 35 évesnél idősebb házas, nem kisgyermekes dolgozó nők aránya továbbra is az 1960-as években kialakult aránynak megfelelően alakul.

Szerző a továbbiakban annak a jelenségnek az okait kutatja, hogy a foglalkoztatottak között egyre nő azoknak a kisgyermekes nőknek és fiatal anyáknak a száma, akiket nem vettek figyelembe még a potenciális munkaerő-kínálatnál sem.

3. A cikk az eddigiekben is érintette, konkluzióként pedig részletesen kifejti, hogy a női foglalkoztatottság kiterjedése révén

hogyan változik meg a nők helyzete az amerikai társadalomban. Megváltozóban van az a tradicionális szemlélet, amely szerint a nők csak házasságkötésük előtt dolgozhatnak, bár gyökeres változásról ezen a téren még mindig nem lehet beszélni. Történelmi hagyományokon alapul, hogy a családi struktúra megőrzését a társadalom feladatának tartja, ugyanakkor kétségtelen, hogy már korábban is igyekezett különféle formákban hasznosítani a női munkaerőt. Így alakult ki az a kompromisszum, hogy a nők munkában töltött ideje limitálódott a házasság előtti periódusra. (Ez általános normává, elvárássá is vált, mely csak a szegényekre nem terjedt ki.) A szerző célja annak bemutatása volt, hogy ez a megoldás már csak demográfiai okokból is bizonytalan – egyedülálló, nem házas nő viszonylag kevés van –, és ha terjed a női foglalkozások köre, úgy a társadalomnak számolnia kell a női munkaerő-kereslet jelentős növekedésével. A szerző szerint a várható megoldás az, hogy a nők a családi élet minden szakaszában bekapcsolódhatnak a gazdasági életbe, amit az eddigi fejlődés is igazol. Számolni kell azonban a dolgozó nők igényeinek megváltozásával is: előbb-utóbb már nem fognak megelégedni az alacsony fizetést és a csekély előmeneteli lehetőségeket nyújtó pályákkal, hiszen már ma is tapasztalható, hogy a magasabb képzettséggel rendelkező nők számára (és ilyen egyre több lesz) kevés a megfelelő munkaalkalom.

(Ism.: Vajda Ágnes)

HÁZTARTÁSSTATISZTIKA

CARLIN, T. A.:

A MEZŐGAZDASÁGI CSALÁDOK
GAZDASÁGI HELYZETE
A PÉNZJÖVEDELEM ÉS A NETTÓ ÉRTÉK
EGYÜTTES FIGYELEMBEVÉTELÉVEL

(Economic position of farm families when money income and net worth are combined.) – *Agricultural Economic Research*, 1973. 3. sz. 61–70. p.

Az Egyesült Államokban a mezőgazdasági családok pénzjövedelme hosszú időre visszatekintve elmarad a nem mezőgazdasági családokétól és nagyobb egyenlőtlenségeket is mutat. Az 1950-es évek végétől megváltozott a jövedelem összetétele. 1960-ban a mezőgazdasági családok pénzjövedelmének 42 százaléka gazdaságon kívüli forrásokból származott és 1971-re ez az arány 53 százalékra emelkedett. (Gazdaságon kívüli források: a bérek és fizetések, a bérleti bevétel, a kamat, az osztalék, a nyugdíj, a társadalombiztosítás stb.)

Az egy mezőgazdasági családra jutó nettó érték átlagosan majdnem kétszerese az

összes családra jutó értéknek, mivel az előbbieket a jövedelem magas hányadát megtakarítják és gazdaságukba ruházzák be. A gazdasági helyzet reális értékelésénél mindkét vonatkozásra – a pénzjövedelemre és a nettó értékre – egyaránt figyelemmel kell lenni.

A két tényező együttes figyelembevétele annyiban jelent nehézséget, hogy az egyik folyamatos fogalom, míg a másik készlet. A szerző a nettó érték folyamatos fogalom-má való átalakításához a Weisbrod-Hansen modellt alkalmazta:

$$Y_t^x = Y_t + NW_t \cdot A_n$$

ahol:

Y_t^x – a jólét (gazdasági helyzet) mértéke a t időszakban,

Y_t – a folyó pénzjövedelem,

NW_t – a folyó nettó érték,

n – a család t időn túli várható élet-tartama,

$$A_n = r/1 - (1 + r)^{-n}$$

faktorral, ami a dollár r kamatláb melletti n évi átváltására szolgál.

A tanulmány egy 1966. évi felvételre épül és 5649 család részletes adatait használja fel.

A családok pénzüjvedelmében jelentkező különbségek mértéke körzetenként jelentősen változik.

Az egy családra jutó átlagos pénzüjvedelem 5300 dollárra tehető, ami a családok 56 százalékánál 5000 dollár alatt maradt és valamivel több mint egymillió családnál nem érte el a 2500 dollárt.

Az egy mezőgazdasági családra jutó magas – az összes család esetében mintegy kétszeres – nettó érték általában kiegyenlíti a viszonylag alacsony családi pénzüjvedelmeket.

A két tényező értéke olyan, hogy arányuk a pénzüjvedelem emelkedésével csökken. A 2500 dollár alatti pénzüjvedelmű családoknál a nettó érték ennek 29-szerese, a 25 000 dollár feletti pénzüjvedelműeknél pedig már csak 8-szorosa. (Az összes családnál más a helyzet, itt a nettó érték/pénzüjvedelem arány a pénzüjvedelem növekedésével együtt emelkedik.)

A pénzüjvedelem és a nettó érték együttes figyelembevételével meghatározott egy családra jutó jövedelem átlagosan 7600 dollár, a medián értéke 6100 dollár. Az így együttesen meghatározott jövedelem kiegyenlítősebb, mint a pénzüjvedelem alapján kapott kép. Az együttes jövedelem szerinti megoszlás igen hasonló a mezőgazdasági és az összes családnál.

Azoknál a mezőgazdasági családoknál, ahol a családfő 65 évnél idősebb, rendszerint alacsonyabb a pénzüjvedelem és magas a nettó érték, ezenkívül nagyobbak az eltérések az együttesen meghatározott jövedelmet tekintve is. Az ilyen családoknak mintegy 32 százalékánál, az összes mezőgazdasági családoknak pedig csak 15 százalékánál marad 2500 dollár alatt az együttes jövedelem.

A mezőgazdasági családoknak az összes családdal való összevetéséből megállanítható, hogy a nem mezőgazdasági családokra a mezőgazdasági családokéhoz képest magas pénzüjvedelem és alacsony nettó érték jellemző.

Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a mezőgazdasági termékprogramok révén jelentős állami pénzüjsszeg áramlik a mezőgazdasági szektorba, amit ott főleg a nettó érték növelésére fordítanak. Társadalmi szempontból viszont kívánatosabb volna a mező-

gazdasági családok pénzüjvedelmének közvetlen támogatása, a nettó érték további növelése helyett.

(Ism.: Szász Kálmán)

LEMEL, Y.:

A HÁZTARTÁSOK ADÓSSÁGTERHEI
TARTÓS FOGYASZTÁSI CIKKEK
VÁSÁRLÁSAVAL KAPCSOLATBAN

(L'endettement des ménages pour l'achat de biens durables.) – *Economie et Statistique*. 1973. április 3–19 p.

A tartós fogyasztási cikkek vásárlása jelentős megterhelést jelent egyes háztartások számára. Bizonyos lakosságcsoportok csak úgy tudnak szert tenni ilyen javakra, ha hitelt vesznek igénybe.

Ezzel kapcsolatban az INSEE (a francia Állami Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet) egy 1969 közepén végrehajtott felvétele során azt vizsgálta, hogy Franciaországban a lakosság egyes rétegeibe tartozók milyen mértékben folyamodnak hitelhez ilyen jellegű vásárlásaik során.

A megfigyelés 9000 háztartásra terjedt ki, ezek közül 7743 válaszolt. A megfigyelési egység a háztartás volt. Egy háztartás adósságterheit két számmal jellemezték: egyrészt az 1968. év során törlesztett összeggel, másrészt az 1969. január 1-én fennállt adósság összegével.

Adósnak azt a háztartást tekintették, amelyek az 1968. év során adósságot törlesztett. Ezek alapján elemezték a háztartások adósságának mértékét és az adóssággal terhelt háztartások arányát társadalmi, demográfiai és gazdasági vonatkozásban.

A vizsgálatok során megállapítást nyert, hogy az adósság vállalásában legerősebb a *jövedelmi színvonal* hatása. Ez elsősorban abban mutatkozott meg, hogy az egészen alacsony jövedelemmel rendelkező háztartások még hitel igénybevételével sem tudnak vállalkozni nagyértékű cikkek vásárlására. A részletfizetésre történő vásárlás gyakorisága legnagyobb a közepes jövedelműeknél (23 százalék az átlagos 16 százalékkal szemben), ahol a jövedelmi színvonal a készpénzfizetést még nem teszi lehetővé, de azt már megengedi, hogy a háztartások vállalják a részletfizetés terheit. A magas jövedelműek ritkábban vesznek hitelt igénybe, az adósság átlagos összege viszont itt a legmagasabb.

Az adósság összege egyébként általában a jövedelem növekedésével közel lineárisan emelkedik, eltekintve az egészen alacsony jövedelműek csoportjától. A részletfizetés terhe legerősebben a közepes jövedelműeket érinti: az összes háztartásoknak ebbe a rétegbe tartozó 30 százaléka a felvétel ada-

n – a család t időn túli várható élet-tartama,

$$A_n = r/1 - (1 + r)^{-n}$$

faktorral, ami a dollár r kamatláb melletti n évi átváltására szolgál.

A tanulmány egy 1966. évi felvételre épül és 5649 család részletes adatait használja fel.

A családok pénzüjvedelmében jelentkező különbségek mértéke körzetenként jelentősen változik.

Az egy családra jutó átlagos pénzüjvedelem 5300 dollárra tehető, ami a családok 56 százalékánál 5000 dollár alatt maradt és valamivel több mint egymillió családnál nem érte el a 2500 dollárt.

Az egy mezőgazdasági családra jutó magas – az összes család esetében mintegy kétszeres – nettó érték általában kiegyenlíti a viszonylag alacsony családi pénzüjvedelmeket.

A két tényező értéke olyan, hogy arányuk a pénzüjvedelem emelkedésével csökken. A 2500 dollár alatti pénzüjvedelmű családoknál a nettó érték ennek 29-szerese, a 25 000 dollár feletti pénzüjvedelműeknél pedig már csak 8-szorosa. (Az összes családnál más a helyzet, itt a nettó érték/pénzüjvedelem arány a pénzüjvedelem növekedésével együtt emelkedik.)

A pénzüjvedelem és a nettó érték együttes figyelembevételével meghatározott egy családra jutó jövedelem átlagosan 7600 dollár, a medián értéke 6100 dollár. Az így együttesen meghatározott jövedelem kiegyenlítősebb, mint a pénzüjvedelem alapján kapott kép. Az együttes jövedelem szerinti megoszlás igen hasonló a mezőgazdasági és az összes családnál.

Azoknál a mezőgazdasági családoknál, ahol a családfő 65 évnél idősebb, rendszerint alacsonyabb a pénzüjvedelem és magas a nettó érték, ezenkívül nagyobbak az eltérések az együttesen meghatározott jövedelmet tekintve is. Az ilyen családoknak mintegy 32 százalékánál, az összes mezőgazdasági családoknak pedig csak 15 százalékánál marad 2500 dollár alatt az együttes jövedelem.

A mezőgazdasági családoknak az összes családdal való összevetéséből megállanítható, hogy a nem mezőgazdasági családokra a mezőgazdasági családokéhoz képest magas pénzüjvedelem és alacsony nettó érték jellemző.

Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a mezőgazdasági termékprogramok révén jelentős állami pénzüjsszeg áramlik a mezőgazdasági szektorba, amit ott főleg a nettó érték növelésére fordítanak. Társadalmi szempontból viszont kívánatosabb volna a mező-

gazdasági családok pénzüjvedelmének közvetlen támogatása, a nettó érték további növelése helyett.

(Ism.: Szász Kálmán)

LEMEL, Y.:

A HÁZTARTÁSOK ADÓSSÁGTERHEI
TARTÓS FOGYASZTÁSI CIKKEK
VÁSÁRLÁSAVAL KAPCSOLATBAN

(L'endettement des ménages pour l'achat de biens durables.) – *Economie et Statistique*. 1973. április 3–19 p.

A tartós fogyasztási cikkek vásárlása jelentős megterhelést jelent egyes háztartások számára. Bizonyos lakosságcsoporthok csak úgy tudnak szert tenni ilyen javakra, ha hitelt vesznek igénybe.

Ezzel kapcsolatban az INSEE (a francia Állami Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet) egy 1969 közepén végrehajtott felvétele során azt vizsgálta, hogy Franciaországban a lakosság egyes rétegeibe tartozók milyen mértékben folyamodnak hitelhez ilyen jellegű vásárlásaik során.

A megfigyelés 9000 háztartásra terjedt ki, ezek közül 7743 válaszolt. A megfigyelési egység a háztartás volt. Egy háztartás adósságterheit két számmal jellemezték: egyrészt az 1968. év során törlesztett összeggel, másrészt az 1969. január 1-én fennállt adósság összegével.

Adósnak azt a háztartást tekintették, amelyek az 1968. év során adósságot törlesztett. Ezek alapján elemezték a háztartások adósságának mértékét és az adóssággal terhelt háztartások arányát társadalmi, demográfiai és gazdasági vonatkozásban.

A vizsgálatok során megállapítást nyert, hogy az adósság vállalásában legerősebb a *jövedelmi színvonal* hatása. Ez elsősorban abban mutatkozott meg, hogy az egészen alacsony jövedelemmel rendelkező háztartások még hitel igénybevételével sem tudnak vállalkozni nagyértékű cikkek vásárlására. A részletfizetésre történő vásárlás gyakorisága legnagyobb a közepes jövedelműeknél (23 százalék az átlagos 16 százalékkal szemben), ahol a jövedelmi színvonal a készpénzfizetést még nem teszi lehetővé, de azt már megengedi, hogy a háztartások vállalják a részletfizetés terheit. A magas jövedelműek ritkábban vesznek hitelt igénybe, az adósság átlagos összege viszont itt a legmagasabb.

Az adósság összege egyébként általában a jövedelem növekedésével közel lineárisan emelkedik, eltekintve az egészen alacsony jövedelműek csoportjától. A részletfizetés terhe legerősebben a közepes jövedelműeket érinti: az összes háztartásoknak ebbe a rétegbe tartozó 30 százaléka a felvétel ada-

tai szerint az adósságok teljes összegének mintegy 40 százalékát viseli.

Ügyszintén erős hatása van az adósságok vállalására a *házasságok fennállási idejének*. Azonos jövedelmi szinten belül is kiemelkedő arányban szerepelnek az 5 évnél fiatalabb, ezen belül az 1–2 éves házasságok. Az évi 10 000–20 000 frank jövedelemmel rendelkező háztartásoknál az adósságvállalás gyakorisága átlagosan 19 százalék, az 1–2 éves háztartásokban 44, a 20 000–40 000 frank jövedelműeknél ugyanez 23, illetve 65 százalék. Ez a jelenség természetesen tekinthető életciklusuk „berendezkedő” jellegét figyelembe véve.

Figyelemre méltó az adósságvállalás vizsgálata foglalkozás szerint. Az eddigi elemzések azt mutatták, hogy a jövedelmi szint erősen befolyásolja a hitelvállalást. Az INSEE számításokat végzett arra vonatkozóan is, hogy hogyan alakulna az adósságvállalás gyakorisága az egyes foglalkozásokra vonatkozóan, ha a hitelfelvétel csak jövedelmük szintjéről függne. A számított elméleti gyakoriságok és a tényleges gyakoriságok közötti különbség alapján a foglalkozásokat három csoportba lehet osztani: önálló gazdák, egyéb vállalkozók, valamint bérből és fizetésből élők. A vizsgálat azt mutatta, hogy ez utóbbiaknál a rendszeres jövedelem biztonsága következtében a tényleges gyakoriság esetenként lényegesen nagyobb, mint

amit jövedelmük színvonalát figyelembe véve várni lehetne (például a munkások esetében a tényleges adatok alapján 26 százalék a számított 18 százalékkal szemben). Az önálló gazdáknál és az egyéb önállóknál a jövedelmek rendszertelensége fékező hatást gyakorol a tartós fogyasztási cikkek vásárlásával kapcsolatos hitelek alakulására, mind a háztartások, mind a hitelt nyújtók részéről. Ez a jelenség különösen az önálló gazdáknál jelentkezik, akik csak fele olyan arányban vesznek fogyasztási hitelt igénybe, mint az egyéb önállóak, holott a jövedelmük alapján a számított elméleti gyakoriság mindkét csoportnál közel azonos.

A tartós fogyasztási cikkek vásárlására igénybe vett hitelek a háztartások adósságainak csak mintegy 10 százalékát teszik ki, az adósságok jelentősebb része lakásvásárlással kapcsolatos. Az ingatlantartozások egyrészt akadályozhatják a háztartásokat újabb terhek vállalásában, másrészt a besztás megszokása, a hitelszerzésben való jártasság, vagy egyszerűen az új lakás berendezésének igénye, éppen hitelvállalásra ösztönöz. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a fent említett kétféle adósság közötti kapcsolat igen laza. A két jelenség teljes függetlenségét feltételező számított gyakoriságok alig térnek el a ténylegesektől.

(Ism.: Nádas Péterné)

KÜLFOLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТИНИК СТАТИСТИКИ

A SZOVJETUNIO MINISZTERTANÁCSA MELLETT
MŰKÖDŐ KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1974. ÉVI 1. SZÁM

Volodarszkij, L.: A kilencedik ötéves terv negyedik esztendeje és a statisztika feladatai.

Novikov, M.: A termelő állóeszközök kihasználásának gazdasági hatékonysága.

Matjuha, I.: A háztartások költségvetésének reprezentatív vizsgálata mint az Állami Statisztika Automatizált Rendszerének (ASZGSZ) alrendszere.

Zamoszkovszkij, O.: A vetésterület kategóriáinak tartalma és kiszámítása.

Zotov, P.: Titaev körzet számítógépes állomása.

Rahmanov, M.: Aritmetikai műveletek fix ponttal.

Bajanov, B. – Resetnikov, V.: A Kazah SZSZK számítástechnikai hálózatának fejlődése.

1974. ÉVI 2. SZÁM

Erősítsük a szocialista versenyt.

Jakovlev, G.: A megyei és városi statisztikai információs központok munkájának fejlesztése.

Gavrilov, V.: A természeti-gazdasági feltételek figyelembevétele a mezőgazdasági termékelemzésnél.

Ljubisev, A.: A nehézipar népgazdasági felhasználásra szánt termékeinek osztályozása.

Sirjaev, I.: A külkereskedelem elemzése.

Umanszkij, L.: A Szovjetunió népgazdasága 1972-ben.

Veneckij, I.: A statisztikai megfigyelések köre és a hibaeellenőrzés.

Obcsarenko, G.: Pillantás a holnapba (Moszkva jövője).

Dubinszkij, G.: A statisztikai beszámolójelentések gépi feldolgozása RIVSZ (GIVSZ) gépeken.

Geinz, P.: A termelő állóeszközök kihasználásának hatékonysága.

Zubcsik, I.: A mezőgazdasági termelés rentabilitásának elemzése.

Wiadomości statystyczne

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1973. ÉVI 12. SZÁM

Zienkowski, L.: A népgazdasági mérleg jelenlegi és a jövőbeni problémái.

Jacek, J.: Az egyéni parasztgazdaságok néhány struktúramutatója.

tai szerint az adósságok teljes összegének mintegy 40 százalékát viseli.

Úgyszintén erős hatása van az adósságok vállalására a *házasságok fennállási idejének*. Azonos jövedelmi szinten belül is kiemelkedő arányban szerepelnek az 5 év-nél fiatalabb, ezen belül az 1–2 éves házasságok. Az évi 10 000–20 000 frank jövedelemmel rendelkező háztartásoknál az adósságvállalás gyakorisága átlagosan 19 százalék, az 1–2 éves háztartásokban 44, a 20 000–40 000 frank jövedelműeknél ugyanez 23, illetve 65 százalék. Ez a jelenség természetesen tekinthető életciklusuk „berendezkedő” jellegét figyelembe véve.

Figyelemre méltó az adósságvállalás vizsgálata foglalkozás szerint. Az eddigi elemzések azt mutatták, hogy a jövedelmi szint erősen befolyásolja a hitelvállalást. Az INSEE számításokat végzett arra vonatkozóan is, hogy hogyan alakulna az adósságvállalás gyakorisága az egyes foglalkozásokra vonatkozóan, ha a hitelfelvétel csak jövedelmük színvonalától függne. A számított elméleti gyakoriságok és a tényleges gyakoriságok közötti különbség alapján a foglalkozásokat három csoportba lehet osztani: önálló gazdák, egyéb vállalkozók, valamint bérből és fizetésből élők. A vizsgálat azt mutatta, hogy ez utóbbiaknál a rendszeres jövedelem biztonsága következtében a tényleges gyakoriság esetenként lényegesen nagyobb, mint

amit jövedelmük színvonalát figyelembe véve várni lehetne (például a munkások esetében a tényleges adatok alapján 26 százalék a számított 18 százalékkal szemben). Az önálló gazdánál és az egyéb önállóknál a jövedelmek rendszertelensége fékező hatást gyakorol a tartós fogyasztási cikkek vásárlásával kapcsolatos hitelek alakulására, mind a háztartások, mind a hitelt nyújtók részéről. Ez a jelenség különösen az önálló gazdánál jelentkezik, akik csak fele olyan arányban vesznek fogyasztási hitelt igénybe, mint az egyéb önállók, holott a jövedelmük alapján a számított elméleti gyakoriság mindkét csoportnál közel azonos.

A tartós fogyasztási cikkek vásárlására igénybe vett hitelek a háztartások adósságainak csak mintegy 10 százalékát teszik ki, az adósságok jelentősebb része lakásvásárlással kapcsolatos. Az ingatlantartozások egyrészt akadályozhatják a háztartásokat újabb terhek vállalásában, másrészt a besztás megszokása, a hitelszerzésben való jártasság, vagy egyszerűen az új lakás berendezésének igénye, éppen hitelvállalásra ösztönöz. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a fent említett kétféle adósság közötti kapcsolat igen laza. A két jelenség teljes függetlenségét feltételező számított gyakoriságok alig térnek el a ténylegesektől.

(Ism.: Nádas Péterné)

KÜLFOLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТИНИК СТАТИСТИКИ

A SZOVJETUNIO MINISZTERTANÁCSA MELLETT
MŰKÖDŐ KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1974. ÉVI 1. SZÁM

Volodarszkij, L.: A kilencedik ötéves terv negyedik esztendeje és a statisztika feladatai.

Novikov, M.: A termelő állóeszközök kihasználásának gazdasági hatékonysága.

Matjuha, I.: A háztartások költségvetésének reprezentatív vizsgálata mint az Állami Statisztika Automatizált Rendszerének (ASZGSZ) alrendszere.

Zamoszkovszkij, O.: A vetésterület kategóriáinak tartalma és kiszámítása.

Zotov, P.: Titaev körzet számítógépes állomása.

Rahmanov, M.: Aritmetikai műveletek fix ponttal.

Bajanov, B. – Resetnikov, V.: A Kazah SZSZK számítástechnikai hálózatának fejlődése.

1974. ÉVI 2. SZÁM

Erősítsük a szocialista versenyt.

Jakovlev, G.: A megyei és városi statisztikai információs központok munkájának fejlesztése.

Gavrilov, V.: A természeti-gazdasági feltételek figyelembevétele a mezőgazdasági termékelemzésnél.

Ljubisev, A.: A nehézipar népgazdasági felhasználásra szánt termékeinek osztályozása.

Sirjaev, I.: A külkereskedelem elemzése.

Umanszkij, L.: A Szovjetunió népgazdasága 1972-ben.

Veneckij, I.: A statisztikai megfigyelések köre és a hibaeellenőrzés.

Obcsarenko, G.: Pillantás a holnapba (Moszkva jövője).

Dubinszkij, G.: A statisztikai beszámolójelentések gépi feldolgozása RIVSZ (GIVSZ) gépeken.

Geinz, P.: A termelő állóeszközök kihasználásának hatékonysága.

Zubcsik, I.: A mezőgazdasági termelés rentabilitásának elemzése.

Wiadomości statystyczne

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1973. ÉVI 12. SZÁM

Zienkowski, L.: A népgazdasági mérleg jelenlegi és a jövőbeni problémái.

Jacek, J.: Az egyéni parasztgazdaságok néhány struktúramutatója.

Jonca, St.: Az ipar műszaki fejlődése komplex értékelési módszertanának alapelvei

Weckowski, G.: A külkereskedelmi forgalom ütemessége.

Rejn, B.: Fejlődés a tudomány és a műszaki haladás statisztikájában.

Kondrat, W.: Három születés Lengyelországban.

Marciniak, A. A.: Clopper Almon előrejelzési rendszere.

Lednicki, B.: A mintavételi módszer felhasználása az ipari munkabér összetevőinek vizsgálatánál.

Ziemiński, J.: Kísérlet az állóeszközök kihasználási időtartamának megállapítására aggregát értékek alapján.

Krzeczkowska, E.: A nemzetközi statisztikai információ rendszere.

Gradowski, L.: Az aktuális népgazdasági információ áttekintése.

Durajczyk, I.: Egészségre káros körülmények között végzett és különösen nehéz munkáért nyújtott jutások.

Kordos, J.: A Nemzetközi Statisztikai Intézet.

A Nemzetközi Népegységstudományi Unió közgyűlése.

Szeradzki, Z.: Első ENSZ-szeminárium a környezeti statisztikáról.

1974. ÉVI 1. SZÁM

Nowak, M.: A statisztikai vizsgálatok programja 1974-ben.

Zagórski, K.: „Munkások–parasztok”.

Boleslawski, L.: Kísérlet a gazdaságilag aktív és inaktív népesség átlagos életkorának becslésére.

Smolinski, Zb.: Különbségek a családi termékenységről alkotott véleményekben a Szovjetunióban.

Mierzejewski, S.: Zöldségtermesztés a Központi Statisztikai Hivatal vizsgálatának tükrében.

Zaleska, L.: Numerikus szimuláció alkalmazása a matematikai és statisztikai elemzésben.

Winiewski, M.: A társadalmi ráfordítások alapja.

Szybisz, B.: A Központi Tervezés Információs Rendszerének előzményei, alapelvei és munkamenete.

Gradowski, L.: Az aktuális gazdasági információ áttekintése.

Lagodzinski, W.: Részesedés a kultúrában.

Dach, Z.: A nő helyzete a munkapiacra.

Turzynski, W.: Háztartásstatisztikai felvételek a KGST-országokban.

Muszynska, A.: Demográfiai regionalizálás Magyarországán.

1974. ÉVI 2. SZÁM

Smolinski, Zb.: A népesség reprodukciója Lengyelországban. Elméleti modell az életszínvonal és a termékenység közötti kapcsolatról.

Zagórski, K.: Hogyan vizsgáljuk az életszínvonal kérdését. A *Wiadomosci Statystyczne* szerkesztő bizottsága által rendezett vita.

Aleksinska, J. – Morczewska, J.: A népesség családi állapot szerinti struktúrája Lengyelországban. Előrejelzés 2000-ig.

Litterer-Marwege, W.: A háztartások előrejelzése.

Latuch, K.: Mintavételi felvételek a permanens belső vándorlásról.

Szymanowski, M.: A fogyasztási kereslet strukturális változásának előrejelzése.

Peuker, Z.: A személyzeti állomány összeírása során nyert eredmények felhasználásának lehetőségei.

Kiernowski, J.: Beruházási árindexek.

Kordos, T.: A foglalkoztatottság struktúráját befolyásoló tényezők.

Strahl, D.: Ökonometriai módszerek a munkatermelékenység és a munkabér összefüggésének vizsgálatánál.

Gradowski, L.: Az aktuális gazdasági információ áttekintése.

Dach, Z.: A női munkaerőpiac területi aránytalanságai 1960–1972.

Olzewska, R.: A Lengyel Statisztikai Főhivatal kiadói tevékenysége.

A KGST Statisztikai Állandó Bizottságának 22. ülészaka.

1974. ÉVI 3. SZÁM

Michnowska, K.: A fogyasztás társadalomstatistikájának problémái.

Dzlenio, K.: A világ népességének előrejelzése 2000-ig.

Muszynska, A.: A népesség iskolázottsági szint szerinti becslésének módszerei.

Zaleska, L.: A személyzeti állomány 1973. évi összeírásának ellenőrzése.

Jakubczyc, J.: A szezonális jelenségek vizsgálata kétlépcsős módszerének adekvát volta.

Podgórska, B.: A dinamikus indexek módszerének felhasználása az előrejelzési folyamatban.

Czajka, B.: Az átlagértékek alkalmazása a piaci árak vizsgálatánál.

Dylewski, A.: A munkahelyek és a termelési folyamatok osztályozása a villamosgépiparban.

Warzecha, B.: A gazdasági egységek jegyzékének koncepciói. A Központi Statisztikai Hivatal Katowicei elektronikus központjának tapasztalatai.

Gradowski, L.: Az aktuális statisztikai információ áttekintése.

Szyran-Wisniewska, Z.: Az egyéni gazdaságok terheinek megkülönböztetése.

Pawlak, M.: Az állóeszközök térbeli és ágazati megoszlásának vizsgálati módszere.

Olubek, A. – Szczytowska-Serafinowicz, D.: A le nem dolgozott munkaórák vizsgálata.

Broda, Zd.: Fejlődés a társadalmi tevékenységek nyilvántartásában.

statistische praxis

ZEITSCHRIFT FÜR RECHNUNGSFÜHRUNG UND STATISTIK

A NÉMET DEMOKRATIKUS KOZTÁRSASÁG
ÁLLAMI KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALÁNAK
FOLYOIRATA

1974. ÉVI 1. SZÁM

Riedel, K. D.: Az állóalapok komplex elemzése az állóalap újratermelése optimális irányításának és tervezésének fontos előfeltétele.

Strassburger, U.: A kereskedelmi vállalatok rentabilitási tényezőinek számszerűsítésénél szerzett szovjet tapasztalatok hasznosítása.

Heckemann, W.: A kisipari beszámolójelentések aktualitása és kifejezőereje.

Koch, R.: A KGST Statisztikai Állandó Bizottságának 22. ülészaka.

Baumann, B.: Első tapasztalatok a szolgáltatások és javítások színvonalának összehasonlításánál Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság között.

1974. ÉVI 2. SZÁM

Az 1974. évi népgazdasági terv teljesítése és túlterjesztése.

Heske, G.: Az 1974. évi állami statisztikai beszámolórendszer adatainak felhasználása a hatékonyság intenzívebbé tételére és emelésére az iparban.

Götz, H. J.: A teljesítményszámolás vezetési eszközzé válása.

Gabel, F. – Jahn, H.: A közösköltség-normatívák kialakításánál szerzett tapasztalatok.

Gögl, K.: A karbantartási és energiaköltségek normázása.

Haberland, H. – Potasznik, M. – Rösch, H.: A szakosítási intézkedések gazdasági hasznának feltárási módszerei a gépiparban.

Újabb egységes primer dokumentumok.

Statisztikai anyagok a Német Demokratikus Köztársaság évfordulójára.

Beister, F.: A fogyasztási cikkek kiskereskedelmi forgalmának beszámolójelentési rendszere (I.)
Kruczynski, K.: Szórásfelbontási eljárás standardizálása egy adatfeldolgozásra alkalmas hatékonyságelemzési modell esetében.

statistika

ekonomicko-statistický časopis

A CSEHSZLOVÁK SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1974. ÉVI 1. SZÁM

Vojta, V.: A Csehszlovák Kommunista Párt gazdaságpolitikája és az állami statisztikai szervek részvétele ennek megvalósításában.

Nagy, L. – Poláková, A. – Hörmannová, M.: Módszertani tapasztalatok a rövid távú előrejelzések területén és ezek felhasználása a statisztikai szerveknél és a gazdasági gyakorlatban.

Vesely, Z.: A vállalati információs rendszer létrehozása a Cseh Morva Kolben Danek (SKD) üzemben.

Ábrahámová, V.: Az adatbankok felhasználásának perspektívája.

Popelár, V.: Erdőgazdálkodás az ötödik ötéves terv harmadik évében.

Jan Kazimour hatvan éves.

1974. ÉVI 2. SZÁM

Schneider, H.: Operatív adatbankok a Német Demokratikus Köztársaságban.

Pálfi, A.: A számítástechnikai oktatási rendszer Magyarországon.

Kozák, J. – Seger, J. – Zvacek, J.: A Társadalmi-Gazdasági Információkutató Intézet előrejelzési modelljeinek szerkesztési alapelvei.

Spacek, C.: Táblák és csoportosítások rendezése komputeres feldolgozásra.

Srb, V.: A társadalomstatisztika fogalma.

Melléklet: Jelentés Csehszlovákia népgazdaságának fejlődéséről és az 1973. évi terv teljesítéséről.

REVISTA DE

STATISTICA

A ROMÁN SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALÁNAK ÉS KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁGÁNAK FOLYÓIRATA

1974. ÉVI 1. SZÁM

Salapa, I.: A statisztika fő feladatai 1974-ben.

Popescu, V. M.: Az automatizálás gazdasági hatékonyságának kiszámítása a termelési szériákkal kapcsolatosan.

Chertes, I.: A gépipari termelés specializációja statisztikai mutatóinak rendszere.

Ioenscu, N.: Javaslatok az ipari termelés értékmutatójának tökéletesítésére és alkalmazására.

Basch, Fr.: A népgazdaság főbb szintetikus mérlegeinek korrelált rendszere.

Lechkun, I. – Teodorof, I.: A statisztikai információs rendszer helye a gazdasági-társadalmi információ rendszerében.

Mesaros, E.: Románia jelenlegi demográfiai helyzete.

STUDIA DEMOGRAFICZNE

A LENGYEL TUDOMÁNYOS AKADEMIA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

1973. ÉVI 33. SZÁM

Calot, G.: Termékenység és családjogi szabályozás Franciaországban.

Vielrose, E.: Megjegyzések a nigériai elit népesezési kérdéseivel kapcsolatban.

Kwasza, A.: A népességi optimum problémái.

Fijalkowski, W.: A születésszabályozás mint a szexuális kapcsolatok humanizálásának tényezője.

Dzierzykraj-Rogalski, T.: A népességtudományok jelentősége az antropológia szempontjából.

Rosenmayr, L.: Ausztria idős korú népességének struktúraelemzése és szükségleteinek meghatározása.

Mantorska, T.: A generációs utánpótlás mérése.

Andrzejewska, M.: A házasságkötések gyakorisága és a Német Szövetségi Köztársaság nupcialitási táblái.

Arczynski, M.: Az iskolázott munkaerő utánpótlásának felújítási függvénymodelljei. Az iskolázott munkaerő mobilitása által determinált modellek.

1973. ÉVI 34. SZÁM

Romaniuk, K.: A népességelőbecslések tervezésének problémája.

Borowski, S.: A termékenység differenciálódása az iparosodás és az urbanizáció fejlődésének feltételei között.

Latuch, M.: A belső vándorlás szerepe a lengyel nagyvárosok népességének jelenlegi növekedésében.

Vielrose, E.: Változások a mezőgazdasági népesség százalékos megoszlásában Lengyelországban 1950–1970 között.

Kozłowska, E.: A törvény hatása a házasságra és a válásra Lengyelországban.

Dzienio, K.: A munkaerő Lengyelországban 1950–1990 között, a gazdaságilag aktív népesség arányának és korstruktúrájának változásai alapján.

Gontarski, Zb. – Klimczyk, M.: A „metropolisok” elhatárolásának alapjául szolgáló népességszám.

International Statistical Review

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET FOLYÓIRATA

1973. ÉVI 3. SZÁM

A Világtermékenységi felvétel tanulmányozása. A termékenység kutatásának nemzetközi programja.

Belle, G. – Schneiderman, M.: A környezetszennyeződés és -védelem statisztikai aspektusai.

Masuyama, M.: A rendelkezésre álló eljárások adekvát volta és a jövőbeni kutatások területei a biostatisztikában: kísérletek tervezése.

Denton, F. T. – Oksanen, E. H.: Az ökonometriai becslési módszer hibájának és megválasztásának mérése.

Smith, K. V.: A mintavételi vizsgálatok táblás áttekintése: az autokorreláció és az elosztott késleltetésű modellek problémái.

Chiu, W. K. – Wetherill, G. B.: Folyamatos ellenőrzési eljárások gazdasági tervezése.

Lancaster, H. O.: Statisztikai bibliográfiák bibliográfiája: 6.

MITTEILUNGSBLATT DER ÖSTERREICHISCHEN GESELLSCHAFT FÜR STATISTIK UND INFORMATIK

AZ OSZTRAK STATISZTIKAI ÉS INFORMATIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1973. ÉVI 9. SZÁM

Bancsich, J.: Adatfelvétel folyamatszabályozó számítógéppel. Az automatizált adatfelvétel hatásmódja és alkalmazási lehetőségei.

Wolff, K. H.: A populációk halálozási gyakoriságának időbeli változása

Strasser, H.: Lokációs paraméterek durva becslése.

1973. ÉVI 10. SZÁM

Winkler, W.: 1857., 1891., 1913., 1973.: négyszer a nemzetközi statisztika gyűjtőpontjában.

Visszatekintés a korábbi bécsi statisztikai kongresszusokra.

Kármán, V.: A Nemzetközi Statisztikai Intézet megalapításának körülményei.

1973. ÉVI 11–12. SZÁM

Kersch, A.: A Nemzetközi Statisztikai Intézet 39. ülése Bécsben, 1973. augusztus 20–30.

Richter-Teufelsbauer: Az input-output elemzés gazdasági felhasználása Ausztriában.

Marfels, Ch.: A koncentrációmérés elmélete.

Böhm, B. – Frisch, H. – Otruba, H.: A fejlődő országok feldolgozó ágazata makromodelljének prototípusa.

Otruba, H.: Kísérlet a szegénységi küszöb megállapítására.

STATISTISK TIDSKRIFT

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1974. ÉVI 1. SZÁM

Frank, O.: Vélemények a statisztika egyetemi oktatásáról.

Holgersson, M. – Jorner, U.: Kluszterelemzés. Módszer a többváltozós adatok rendszerezésére.

Hofsten, E.: A fejlesztés tervezéséhez szükséges népességi adatok a harmadik világ országaiban.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRÁFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1974. ÉVI 1. SZÁM

A Nemzetközi Népeségtudományi Unió általános konferenciája, Liège, 1973. augusztus 27–szeptember 1.

Tabutin, D.: Csecsemő- és gyermekhalandóság Észak-Algériában.

Prioux-Marchal, F.: Házasság előtti fogamzás Nyugat-Európában 1955-től.

Van de Walle, E. – Preston, S. H.: Gyermekhalandóság a XIX. században Párizsban és Seine megyében.

Roussel, L.: A válás és a franciák. I. Közvéleménykutatás.

Biraben, J. N. – Duhourcau, F.: A népesség mérése térben.

Férfi halandóság Franciaországban a társadalmi körülmények figyelembevételével.

Guadeloupe népesedése a XVIII. században.

Az Egyesült Államok nagyvárosainak népessége 1960-tól 1970-ig.

A tanulólétszám alakulásának legújabb tendenciái az Egyesült Államokban.

Az amerikai katonák halandósága a vietnami háborún kívül.

Modernizálódás és szív-érrendszeri megbetegedések egy csendes-óceáni szigetcsoporton.

Az antarktízi expedíciókban résztvevők halandósága.

Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik Revue suisse d'Economie politique et de Statistique

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1973. ÉVI 4. SZÁM

Brunner, K.: A pénzkínálat folyamatának ábrázolása diagrammon.

A svájci Konjunktúra és Modellprognózis Kutató Bizottság előrejelzései, 1967–1970.

Lieberman, S.: A Német Demokratikus Köztársaság gazdasági eredményei, 1949–1969.

Frazer, W. J.: A számítógép hatása a gazdaság-elméletre.

Onigkeit, D.: A jövedelemelosztás kiszámítása az előrejelzésekben.

Kohn, R. M.: Vándorlás, a vándorlás költségei és a munkabérekülönbségek.

JOURNAL DE LA SOCIÉTÉ DE STATISTIQUE DE PARIS

A PÁRIZSI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1973. ÉVI 4. SZÁM

Malinvaud, E.: Indukció és közgazdaságtudomány.

Hentsch, J.: A törvényes fizetési eszközt képező címletek fogalma.

Cèpede, M.: A nemzetközi mezőgazdasági és élelmiszer-statisztikák alkalmazása.

Rosa, J. J.: Az értékpapír-állomány választási modelljeinek döntési síkja és gyakorlati vonatkozása.

Boulangier, J.: A pénz határhaszna és totális haszna.

1974. ÉVI 1. SZÁM

Dugné, D.: Maurice Fréchet (1878–1973) halálára.

Poisson, J. P.: Yean Meuvret (1901–1971) halálának évfordulójára.

Gruson, C.: Nemzetgazdasági elszámolás és a „boldogság” mérése.

Théodore, G. – Rempp, J. M.: A numerikus információ gyűjtésének szervezésével kapcsolatos legújabb munkálatok.

Damiani, P.: A játékelmélet egészségügyi tervezésben való alkalmazásának egyszerűsített modellje.
Rainelli, P.: A közgazdasági és az ökológiai szempontok közelítése.

ALLGEMEINES STATISTISCHES ARCHIV

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
(NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG)

1973. ÉVI 2. SZÁM

Zapf, W.: Longitudinális társadalmi megfigyelés és aktív politika.
Stange, K.: Középtértek adott ismeretek és költségek figyelembevételével.
Naeve, P.: Gazdasági idősorok spektrálanalízises vizsgálata visszacsatolás esetén.
Detloff, L.: Az entrópia mint demográfiai mutató.
Eicker, F.: A statisztika tanrendje és területe a dortmundi egyetemen.
Schubnell, H.: Ázsia népesedési problémái. Beszámoló a II. Ázsiai Népesedési Konferenciáról.
Bartels, H.: A hivatalos statisztikai munkáról.

STATISTICA

edita sotto gli auspici delle Università di Bologna Padova e Palermo

A BOLOGNAI, PÁDUAI ÉS PALERMÓI EGYETEM
FOLYÓIRATA

1973. ÉVI 4. SZÁM

Bergonzini, L.: A nők szakmai státusa és otthoni munkája.
Cristofaro, R. de.: A varianciák összehasonlításának Bayes-féle megközelítése.
Baikunth Nath, G.: Korreláció egy csonkolt kétváltozós normáeloszlásban.
Sharma, B. D. – Mitter, Y. – Mathur, Y. D.: A torzulás geometriai mérése.
Gili, A.: Statisztikai eloszlások geometriai ábrázolása.
Volpe di Prignano, E.: Megjegyzés az eloszlások geometriai ábrázolásáról.

STATISTISCHE NACHRICHTEN

AZ OSZTRÁK KÖZPONI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1974. ÉVI 1. SZÁM

Gyorsjelentés a gazdasági fejlődésről.
 A mezőgazdasági népesség arányának alakulása tartományok szerint.
 Közlekedési baleseti halandóság 1960–1962. és 1970–1972 között.
 Természetes népmozgalom 1973 decemberében.

Hanslik: Az 1971. évi ház- és lakásszámlálás Ausztriában.

Bartunek, E.: A foglalkoztatottak állományának struktúrája.
 Takarmány- és élelmiszermérleg. 1972/73.

1974. ÉVI 2. SZÁM

Gyorsjelentés a gazdasági fejlődésről.
Ladstätter, J.: Az 1971. évi népszámlálás eredményei. (Háztartások.)
 Természetes népmozgalom 1973-ban. (Előzetes eredmények.)
 Mező- és erdőgazdasági üzemi összeírás, 1970. (Steiermark és Tirol eredményei.)
 Általános állatszámolás 1973. december 3-án.
Gritsch, G.: Téli vetésterület.
Gritsch, G.: Mezőgazdasági gépek összeírása, 1973. (Végleges eredmények.)
 Ausztria polgári légitforgalma 1973-ban.
 Közúti balesetek, 1973.
Heiler, B.: Az 1971/72. és 1972/73. tanév tanulólétszámának összehasonlítása.

WIRTSCHAFT UND STATISTIK

A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG
STATISZTIKAI HIVATALÁNAK FOLYÓIRATA

1973. ÉVI 11. SZÁM

A mikrocenzus mintavételi terve 1972-től.
Schwarz, K.: A születési intervallumok változása és hatásai a születésszám alakulására.
Adams, J.: Külföldiek részvétele a kereső tevékenységben összehasonlítva a gazdaságilag aktív belső népséggel.
 A bíróságilag felbontott házasságok számának alakulása.
 Egészségügyi foglalkozások.
 Burgonyatermés, 1973.
 Zöldséggel beültetett terület és zöldségtermés, 1973.
 Gyümölcsstermés, 1973.
 A műtrágyatermelés és -ellátás, 1972/73.
 Az egynapos turistautazások száma 1972-ben.

1973. ÉVI 12. SZÁM

Guckes, S.: Az árindexek átszámítása 1970-es bázison.
 A megélhetési árindex átszámítása 1970-es bázisra.
Reeb, A.: A teljes körű összeírások és az időben eltolt kiegészítő felvételek közti kapcsolat.
Kunz, D.: A háztartások társadalombiztosítási járadékából származó jövedelme. (Az 1960. évi jövedelmi és fogyasztási mintavétel eredménye.)
 Az 1973. évi kukorica- és zöldségtakarmány-termelés.
 A Német Szövetségi Köztársaság 1972. évi külkereskedelme az Európán kívüli fejlődő országokkal.
 Belvizi hajózási vállalatok adatai, 1972.
 Szervezett jelzőloghitel, 1972/73.
 Állami ifjúságsegélyezés, 1972.
 Társadalombiztosításra fordított állami és kommunális kiadások, 1971.

1974. ÉVI 1. SZÁM

Pradt, A. – Schmidt, J.: Az állatszámolás új jogi alapjai és új módszerei.
Engelmann, M.: A Német Szövetségi Köztársaság 1973. évi társadalmi terméke.
 Az óvodák látogatottsága; a gyermekek és szülei társadalmi struktúrája.

Betegek és baleset következtében megsérült személyek. (Az 1972. októberi mikrocenzus eredményei.)
 A szövetségi hatóságok és üzemek személyzete 1973. október 2-án.
 Az 1973. évi répatermés.
 Belföldi utasforgalom az 1973. évi nyári félévben.
 Külkereskedelem, 1973.
 Árfolyammozgás a részvénytőzsdén, 1973.
 Átalakulás, 1973.
 Kollektív szerződés szerinti bérek és fizetések 1973-ban.

1974. ÉVI 2. SZÁM

Hamer, G.: A Német Szövetségi Köztársaság 1973. évi nemzetgazdasági elszámolásai.
 Jung, J.: Módszertani változások a külkereskedelmi statisztikában 1974-től.
 Külföldiek házasságkötései, születések és halálozások 1972-ben.
 Kórházak, kórházi ágyak száma és személyzete 1972-ben.

Bortermelés, 1973.
 Sztrájkok és kizárások, 1973.
 Állatállomány 1973. december 3-án.
 Állatvágások 1973-ban. (Előzetes eredmények.)
 Ipari foglalkoztatottak, volumen és forgalom, 1973.
 Ipari termelés, 1973.
 Vas- és acélipar, 1973.
 Az ipar tüzelőanyag- és energiaellátása.
 Az építőipar struktúrája, 1973.
 A nagykereskedelem forgalma és a foglalkoztatottak létszáma 1973-ban.
 A kiskereskedelmi forgalom 1973.
 A vendéglátóipar forgalma, 1973.
 Rövid utazások, 1972.
 Az 1973. évi külkereskedelem termelői és fogyasztói országok szerint.
 A Német Szövetségi Köztársaság Közlekedésgazdasága.
 Kiválasztott adatok a magánháztartások energiafogyasztásáról.
 Kiválasztott élelmiszerek és élvezeti cikkek fogyasztása.

Helyreigazítás. A Statisztikai Szemle 1974. évi 5. számában a 453. oldal 16. sorában kezdődő és a következő mondat helyesen: Hiszen a próba világosan azt mondja, hogy „az index értéke nem lesz nulla, végtelen vagy meghatározatlan, ha egy egyedi ár vagy mennyiség nullává válik”⁹, s nem azt mondja (ahogy Róna értelmezi), hogy „az index értéke nem lesz nulla, végtelen vagy meghatározatlan, ha egy egyedi ár és mennyiség nullává válik.” Teljesen megalapozatlan Róna Tivadar azon hiedelme, hogy ennek bármilyen „közvetett” köze lenne a nem azonos számú termékhalmozok összehasonlításához.

Index: 25.755

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Főszerkesztő: Dr. Gyulay Ferenc

Szerkesztőség: 1525 Budapest, Postafiók 51. (Budapest, II., Keleti Károly utca 5-7.) Telefon: 155-208
 Kiadóhivatal: 1525 Budapest, Postafiók 51. (Budapest, II., Keleti Károly utca 18/b.) (Tel.: 358-530/305 mell.)

Kiadja: a Statisztikai Kiadó Vállalat

Kiadásért felel: Kecskés József igazgató

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, kézbesítőknél, a Posta hírlapüzeteiben és a Posta Központi Hírlapirodánál (KHI, 1900 Budapest, V., József nádor tér 1. sz.) közvetlenül vagy postautóványon, valamint átutalással a KHI 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámra

Előfizetési díj: félévre 78,- Ft, egy évre 156,- Ft.

Beszerezhető a Statisztikai Kiadó Vállalat Statisztikai és Számítástechnikai Könyvesboltjában

1525 Budapest, Postafiók 34. (Budapest, II., Keleti Károly utca 10.) Telefon: 158-018.

Készült: a Számítástechnikai és Ugyvitelszervező Vállalat nyomdájában, Budapest, 74,1082. F. v.: Mihályi Zoltán